

طلبِ تقدیرِ دی

بزمِ حسینِ سید

طلب قصے دی

طلبِ قصے دی

نجم حسین سید

سچیت

فرید بھنڈار ٹرسٹ ولوں ماں بولی شلیکھ سیوا

سکھتی لکھیار دے را کھویں

چھاپ پئی: جون 2008

سُچیت کتاب گھر

11- شرف مینشن، چوک گنگا رام، بک سٹریٹ 1، لہور

SUCHET KITAB GHAR

11-Sharaf Mansion, Chowk Ganga Ram, Book Street 1, Lahore. PAK
Ph: 92 42 6308265 E-mail: suchet2001@yahoo.com

شیرکت پریس لہور Shirkat Press, Lahore

7

69

سوئی دی چون

مہینوال کہ سیف الملوک؟

سوہنی دی چون

(1)

اساں سنگت وچ میاں محمد بخش دی ”سوہنی“ پڑھن لگے تاں کتیاں سنگیاں چکھیا
ایہہ کیوں۔ ”سیف الملوک“ کیوں نہ پڑھیے۔ مکی ایہو جو سوہنی میاں صاحب دی پہلی
کتاب اے تے ہے وی لکھی جیہی سو پوند ایہو پڑھیجے۔ ”سیف الملوک“ پڑھن
سمجھن وچ سوکھ ہو ویسی ایہدے نال۔ پر جیویں جیویں اساں سوہنی پڑھدے گئے
کتاب آکھدی گئی مینوں گوہ نال ویکھو میں آپ پڑھاں چکھاں دا میاں صاحب دی
لکھنی بارے، ویلے دی وار نال تے قصہ ریت نال میاں صاحب دے لاگ بارے،
چکھو مینوں دی تے اپنے آپ نوں دی جو کچھ سکدے او تے جو دس سکدے او دسو۔
پہلی لکھت لئی سوہنی دا قصہ کیوں چنیا میاں صاحب؟ اک سبب تے اوہناں آپ

دسیا اے:

سسی پنوں والڑی ہوئی پرانی گل
راخھے ہیر سیال دی نثر ہوئی جل تھل
قصے سارے شاعراں لئے اکیرے مل
پھیر ہن مہینوال دی گل کراں گر دل
عاشق تے معشوق بھی ہوئے لکھ کرور
شاعر بہت اوہناں دیاں گئے کتاباں جوڑ
شرح مبارک شوق دی کسے نہ چاڑھی توڑ

تیرھیں صدی محمد سبھ گئے جگ چھوڑ
 نالک ملک سخن دا حافظ برخوردار
 دو جا ہاشم شاہ سی ملک وچ اشتہار
 پھیر ولایت شعر دی لے لئی احمد یار
 قادر یار محمد کیتی چھیکو وار

ہاشم شاہ میاں صاحب دے جن توں تھوڑا چر پہلوں گذر گئے۔ احمد یار، قادر یار
 تے جیوندے آہے میاں صاحب دے نکلیاں ہوندیاں، پر اوہناں دے جوانی چڑھدیاں
 دوویں ٹر گئے لکھت چھوہن توں پہلوں ای۔ سوئی ترونہہ دی جگ ڈھی۔ سو میاں
 صاحب اپنے ویلے دیاں میاں استادان نالوں اکیرے قدم نکاونا چاہوندے نیں:

انگل ٹکسن گور وچ سن سن ایہہ اشعار
 احمد یار محمد نالے قادر یار

وارث شاہ ہوراں وی قصہ لکھن دا سبب دسیا ہا:

پاراں اساں نوں آن سوال کینا عشق بیر دا نواں بنایے جی
 ایس پریم دی جھوک دا سبھ قصہ ڈھب سوہنے نال سنایے جی
 نال عجب بہار دے شعر کہہ کے رانجھے بیر دا میل ملایے جی
 یاراں نال مجالساں وچ بہہ کے مزا بہر دے عشق دا پاپے جی

ہُن ویلا کوئی ہور آ گیا اے؟ ویلے دا فرق ہے کہ شاعر دا؟ شاعر ویلے وچ ای

ہوندا اے تے ویلے دیاں مہاڑاں وچوں ای چون کریندا اے اپنے مہاڑ دی۔ ہُن

1857-58 وچ شاعر اِکلا کیوں تھی گیا اے:

شاعر بھلے جہان تھیں کر کر گئے سخن
 لعل جواہر ساریاں چھنڈے دُر عدن

خن نہ رہیا رہ گیا ناواں وچ حساب
 نہ ساتی نہ مجلساں نہ اودھ مٹ شراب
 رہے کلونت نہ داریئے نہ اودھ تار رباب
 پی شراب محمدا لد گئے اصحاب

ہن اکلّا شاعر پھلیاں نال آپنا بروی مچدا اے تے اوہناں نوں سلا ہوندا وی
 اے۔ اوہناں دی ریت نوں مندا اے، اوہدا جھنڈا وی اچا کریندا اے، اوہناں دی
 مجلس دے اُجڑ جاوَن نوں جھوردا وی اے۔

پر اکلّا ہون تے میوہ اے مل دیہار دا۔ ”قتے سارے شاعر اں لئے اگیرے
 مل۔“ مل دیہار جی نوں گل بون نالوں نکھیڑ کے دکھرا کریندا اے۔ دکھرپ وچ چنتا
 ہے کلیاں ہون دی، انرکھ دی، بے وساہی دی۔ چنتا میٹن دا راہ دیندا ہے دیہار:
 آپ نوں وڈیا، ناویں نال نہیں تے ناں نال۔ دوجیاں نالوں ودھ، دوئی دی سکھرتے
 چڑھ، دوجیاں نال اک ہون آپنا آپا چھڈن اے، اپنی مل چھڈن۔ ایہو موت اے۔
 ایس موت نوں ماسی نہ آکھ۔ شریکا چھوہ تے لاشریک ہو ونج۔ پر دوئی دی سکھر چڑھدا
 بندہ ودھیرے اُن رکھاتے بے وساہا تھیندا اے۔ دوجے نال لاگ جوگی اوہدے اندر
 کوئی وتھ نہیں رہندی۔ دوئی دی سکھر چنتا دی سکھراے۔

مل دیہار وچ شاعری وی کسب اے ہور کسباں وانگ جیہدے نال ناں ناواں
 ڈھیندا اے۔ کسبیاں دی آپسی کھیہ ضروری ہوندی اے۔ شاعر اں دی چُج درباری
 رہیت وچ گن سمجھیا دیندا اے۔ اک دوجے دی کان کڈھ وکھالن ای وڈیائی آہی۔
 اُپروں سلا ہون تے وچوں عیب پنے ضروری ہا اپنی سمھال واسطے۔ وارث شاہ ہوراں
 کسی شاعری دے ایسے رنگ دل نقل دی جکت وگائی اے:

پرکھ شعر دی آپ کر لین شاعر گھوڑا پھیریا وچ نخاس دے میں

نخاس گھوڑا منڈی اے۔ کسی شاعر آپنی کرت نوں سار سوار شعر منڈی وچ پھیردے
 نہیں تے شاعری آپنی دیاں راساں اوہناں نوں پھڑاوندے نیں جیہڑے مل تارن۔ آپ
 وارث شاہ ہوریں منڈی دی راس ایہناں شاعراں لئی چھڈ کے کسے بنی راس دی ٹوہ وچ
 نیں:

وارث شاہ نہ عمل دی راس میتھے کراں مان نمازدا کاس تھے میں
 شاعری عمل اے۔ نہ املیاں دا گھولیا امل نہ عاملاں دا بولیا عمل۔ ایہہ کرم اے
 بندے دا، مان والیاں ساہویں کھلوون نمائیاں ولوں، نمائیاں نال۔ ایسے کرم دی ای
 دین اے سانجھ دی خوشی دی باس:

پڑھن گھرو دیس وچ خوشی ہوئے مٹھل بیجیا واسطے باس دے میں
 کھہیڑ درباری ہووے توڑے وپاری ہے ایہہ مل وانی دا اک رنگ۔ سو ایہدا
 ویکھالا سنبھالا وی مل وان ویہار دی پروانی بولی راہیں تھیندا اے، سرکاری بولی راہیں۔
 ناں ایس بولی دا کوئی پیا ہووے ہوندی ایہہ مان تران دی ای بولی اے، گمان دی بولی
 (گمان گمن وی اے۔) ایہہ مان تران تے گمان ایس بولی نوں دیندے نیں بھارو
 میل جیہڑے آپنا ورتارا ورتن لئی ایہہ بولی سہیڑدے سار دے نیں۔ سو ایس بولی دا
 سکھایا جج نہیں ہوندا علم علم نہیں ہوندا۔ ایہہ جج تے علم بھارو میل دے مان تران
 تے گمان نوں پھارن دے ڈھو ہوندے نیں۔ لوک بولی بندی اے لوک کچھ پاروں،
 بھارو میل دی ریت پریت دا تروڑ کرن والے عمل پاروں۔ لوک بولی وچ لکھن والے
 چنگے جانو ہوندے آہے سرکاری بولی دے۔ تروڑ جانیاں باجھ تے تھیوندا نہیں۔

میاں محمد صاحب وی سرکاری بولی دے گھنے جانو آہے۔ (اوہناں دی درس پڑھائی
 ویلے سرکاری بولی فارسی آہی۔) جے روح ہووے ہا نیں تے فارسی دیوان تے مثنویاں
 پئے جوڑن ہا تے کھڑی دیس دی فقیری چھوڑ نواباں راجیاں دی مصاحبی ملن ہا۔ پر

رُوح میاں صاحب دا لوک ریت وچ ہے۔ اوہ نہ بیدل خسرو نال رل کھلوون لوڑدے
 نیں نہ حافظ جامی نال۔ رل بہون اوہناں دا ہے برخوردار احمد یار قادر یار نال ای۔ اوہ
 عامان لئی پئے جوڑدے نیں کلام:

سادی صاف کلام وچ ہوندا درد تمام
 نہیں تاں صنعت پان دی مینوں عقل دوام
 عالم صنعت دیکھ کے بہت کرن تعریف
 عامان دے سمجھان نوں کیتی میں تصنیف
 اس تھیں نہیں لیاا صنعت تے تکلیف
 نہیں تاں طبع محمدی جانو نہیں ضعیف

ایہہ وی کر سگدے نیں میاں صاحب جو اوہناں دی لکھت اُتوں لوک بولی وچ
 رہوے پر وچوں صنعت تے تکلیف دا دسترخوان دچھا کے اوہ عالماں دی تعریف پئی
 کھٹے۔ ظاہرا عامان لئی پر اصولوں خاصاں لئی۔

پر پچھن والے ایہہ وی پچھدے نیں جو لکھن تے ہے عامان دے سمجھان لئی،
 کسی شاعراں دی چُج چھنج والا پینترا ہویا خاص خاصیاں دی رھتل دا، ایہہ وچ آدے
 تے کیوں آدے۔ پچھن والے تے ایہہ وی پچھدے نیں جو عامان نوں سمجھان لئی
 صنعت تے تکلیف توں پرہیز والی گل کردیاں صنعت تے تکلیف وچ اپنی طبع دے
 ضعیف نہ ہوں دا جیہڑا مان ہے اوہ سرکاری بولی والے گمان توں اڈ کیوں ہے۔ کہتے
 ایہہ تے نہیں جو عامان نوں سمجھاون لئی لکھن ہور اے تے یاراں نال مجالساں وچ بہہ
 کے مزا بہر دے عشق دا پادون لئی لکھن ہور اے۔ عامان نوں سمجھاون لئی عام ہوندیاں
 دی خاص بن دینا پوندا ہے۔ تے اپنی خاصی نوں روکن لئی اُچھ وی کرنا پوندا اے۔
 ایس اُچھ نوں عام کیوں دیکھدے نیں؟ سمجھاون والا سمجھن والے کنوں کجھ وٹھیرکا ای

نہیں رہندا؟ رہنا پوندا ای نہیں اوہنوں؟ (تے یاراں نال مجالساں وِچ بہہ کے عشق ہیر
دا نواں بناون وِچ کہو جیہا ساک ہے لکھن والے تے پڑھن والے دا۔)

درباری کسی شاعری دی ریت نالوں ہٹن والے ایس بیان وِچ ای بولی ہنتر دیکھو:
درد تمام، عقل دوام، اس تھیں نہیں لیایا صنعت تے تکلیف۔ نہیں تے طبع محمدی
جانو نہیں ضعیف۔ لفظ آہنی نچی فارسی ورتوں نال لے کے آئے نیں اتھے۔ فارسی ورتوں
پنجابی وِچ سدھی آن بیٹھی اے، پنجابی ورتوں وِچ لکھن دی ”تکلیف“ نہیں کریندی۔
جیویں رئیسوں کدیں کمی کاریاں دے گھر جانا پے جاوے تے اوہناں دے بہن
کھلوون دا ساج سمیانہ وی نال جاندا اے۔ اوہ نہ لیادن تاں کمی کارے آپ انوا
گھندے نیں بھی سائیاں نوں تکلیف نہ تھیوے۔ جیویں اجو کے پڑھے لکھے (کیہ پاء
پڑھے تے کیہ پڑھنختے) آپسی گل بات وِچ سچ سچا انگریزی ہنتریں نوں سدھا ای
دیسی بولی وِچ اتاری آوندے نیں۔

پر میاں صاحب جد چاہوں فارسی ہنتر نوں دیسی ورتارے وِچ ڈھال وی سکدے
نیں پکے ہتھیں۔ دیسی بولی ورتارے دے اوہ پیر کاریگر نیں۔ ایسے بیان وِچ ای
اگیرے آکھیو نیں:

بھلے بہت سکھاتڑو توڑے غافل ہو

بگڑے کم ایان دے راس کاریگر ڈھو

دیکھو دیسی بولی ورتارے وِچ اوہناں دا ہتھ اوتنا ای سکھالاتے سرل اے جتنا
فارسی ورتارے وِچ۔ اوہ بے خلقت دیاں دلاں وِچ اترے نیں تے ایسے دیسی بولی
ورتارے راہیں اترے نیں۔

سو انج سمجھو بھی میاں صاحب دی لکھت وِچ فارسی الار ساہویں دیسی اسار وی
اے۔ اوہناں دی لکھت ایہناں دوہاں دی سواہری کچھو تان نال بنی اے۔ کچھو تان

اک سمجھوتے وچ نبرن دا چارا وی کردی رہندی اے توڑے نبردی نہیں۔ ہیر وارث
 وچ فارسی ہنراں دی ڈور نقل دے ہتھ رہندی اے۔ نقل دے پو لے جیہے تنگے نال ایہہ
 ہنراں ٹوک ٹچکر دے کہیں رنگ کڈھ دیکھیندیاں نیں۔ میاں صاحب نقل دے نیڑے
 نہیں لگدے۔ اوہ فارسی مثنوی والے بھار گورنوں ہتھوں نہیں چھڈدے۔ جا پدا اے کچھو
 تان متے نری دیسی تے فارسی بولی ورتاریاں دی نہیں، دیسی قصہ کاری تے فارسی قصہ
 کاری دیاں سجاواں دی اے۔

ایہہ گل سانوں مُر پوندی پچھ ول موڑ کھڑدی اے۔ لکھت دی بوہنی سوہنی نال
 کیوں کیتی میاں صاحب۔ اوہناں آپ تے ظاہر وجہ ایہہ وی دی اے جو نکلے ہوندیاں
 دے یار دا سوال ہا:

گل کہو مہینوال دی کہیا اوس جنے
 کرو عمارت بحری اگلے دیکھ کنے
 پر پچھ وی ساڈی بھولی اے۔ جس وی سبوں چون تھئی سوہنی دی دیکھنا تاں ایہہ
 ہے تھیا کیہ ایس چون نال۔

(2)

سوہنی دے قصے دے دُھرے دونیں، اک تے ینہہ دا نکراء ویسی میل بندی نال
 جانے چالو ویہار دے تت نال۔ دُولا ہے ایہہ نکراء، پوند سوداگر عزت بیگ دا ثلے
 گمسھار دی دھی نال ینہہ وت ثلے کمسھار دی دھی دا اپنے چاک نال ینہہ۔ دو جا دُھرا
 قصے دا ہے ینہہ دا نکراء جتنی دی بدھی ویہارو ہوند نال۔ ایہناں دونہہ دُھریاں دی
 رلوں پھرت سربنی ہے سوہنی دی کہانی۔

ایہہ جیہی کہانی کرنی ہووے، کر نبھاوونی ہووے، تاں لوڑ ہوندی اے اوس بولی دی
 جیہوی ویہارو بیان کاری دے اُلٹ وگ سکے، اوس بولی دی جیہوی ویہارو بولی دے

اُلٹ بول سکے۔ کیونجو کہانی نے دیہارو بیان کاری نوں دیہارو بولی نوں اُتھل کے ہی نترنا ہے سُنہاراں ساہنے، کہانی بننا ہے اوہناں لئی، اوہناں دی اپنی کہانی۔ میاں صاحب دی بولی وچ فارسی ہنڑاں دے الار دے ہونڈیاں اوہناں دے کہانی کرن وچ فارسی مثنوی ریت دا پاس ہونڈیاں، سونہی دی کہانی کیوں نہی ایہہ پرچول گوچری گل اے، تے ایہہ وی جو میاں صاحب نے بھڑدیاں ریتاں نوں اِکو گھر وساوں دا جیہڑا اُپرا لکیتا اوہدا سٹہ کیہ اے۔ عامان نوں کیہ سمجھ لہدی اے ایس رنگ دے سمجھاوں وچوں تے خاصاں نوں کیہ۔

فارسی قصہ کاری وچ ریت آہی قصہ چھوہن لکیاں رب رسول دا ناں لین دی۔ گجھ گل کتاب لکھن بارے وی ہونڈی۔ اگلے پنجابی قصہ کار دس ویہہ سطران وچ ایہہ آہر کریندے آہے۔ میاں صاحب دی سونہی دا لگ بھگ چوتھا حصہ لگا اے ایہدے وچ۔ گل تے اگلے وی کریندے ای آہے کتاب دے تے دی، اپنی لکھنی دی، ریت دی۔ پر اوہ گل ہونڈی آہی سینتاں وچ، جیویں دمور کیتی ”اکھیں ڈٹھے“ دا رنگ بنا کے یا جیویں وارث شاہ کیتی حمد نعت تے مدح پیر دے ریتل آہر نوں نویاں رمزیاں دی چھوہ نال نواں کر کے۔ فارسی تے پنجابی ریت وچ ہک فرق ہا۔ فارسی مثنویاں وچ چوکھے بند کیتا جاندا ہا ایہہ سارا کم تے نالے درجے بند۔ پہلوں حمد مڑ نعت تے ایویں ای اگے۔ پنجابی قصیاں وچ سبج کلا نال تھیندا ہا ایہہ کم۔ کرڑی چوکھے بندی درجے بندی نہ آہی نہ ای ریتل ادب آداب دا پہرہ۔ ہیر وارث وچ آئی چوکھے بندی درجے بندی پر وارث شاہی نقل دا انگ بن کے، فارسی مثنوی والی ویتر دے بھار گور دا ساگ بن کے۔ بھار گور والے پر بندھ نوں جٹکی گھل ڈلھ نال ہاسو ہینا کرن لئی۔ میاں صاحب نے ہیر وارث شاہ دی چوکھے بندی درجے بندی تے لے لئی پر ٹوک والا رنگ وچوں کڈھ کے ایہنوں سگواں فارسی ریت نال جوڑ دتا۔

پر نہیں سگواں نہیں۔ ایس جوڑ وچ ترور وی نہیں گجھ جیہڑے میاں صاحب دے
 آپنی دیسی ریت نال لاگ پاروں نیں، اوسے لاگ پاروں جس اوہناں کنوں سوہنی دی
 کہانی دی چون کرائی اے۔ چوکھے بندی تے درجے بندی رچھ آہے پرانے باتشاہی
 ورتارے دے۔ رچھ تے اصلوں آہے میل دیہار دے۔ ہر وارے بھارو میل آپنی
 حاکی چلاون لئی دسوں وچ کنیاں رنگاں دی درجے بندی تے چوکھے بندی کریندا اے،
 ایہدا رواج پاوندا اے، ایہنوں ریت پریت وچوں لنگھا کے خلقت دیاں ہڈاں وچ
 بہال دیندا اے۔ فارسی قصہ کاری وچ ایہہ چوکھے بندی تے درجے بندی قصے دے
 مڈھ وچ آکے قصے دے مونہہ تے درباری رحل دی مہر لاوندی اے۔ رب رسول
 تے پیر فقیر دی ریتل جیہی وڈوں کر کے چوکھے بندی تے درجے بندی آپنے آپ
 نوں ثواب بنیندی اے۔ باتشاہ (یا امیر وزیر نوں) رب رسول تے پیر فقیر دے نال
 کھلیار کے وڈیائی دے اوسے دیگ وچ ای اوہنوں وڈیا کے باتشاہی ورتارے نوں
 مل ویہار نوں قدرت دا انگ بنا ویکھالدی اے، جانے چوکھے بندی قدرت دا کم اے
 تے باتشاہ امیر وزیر قدرت دی کرنی دے انگ وی نیں تے قدرت دے کارنی وی۔
 باتشاہ نوں رب رسول تے پیر فقیر دا تھاڑا اے، اتے رب رسول تے پیر فقیر نوں جگ
 آدری بناون لئی باتشاہ دا تھاڑا ضروری اے۔ لوک ریت دی قصہ کاری نے حاکماں
 دی وڈیائی والا چوکھٹا وچوں کڈھ دتا (ساڈے پڑھن وچ عبدالحکیم دی ”زلیخا“ تے لطف
 علی دی ”سیف الملوک“ ای نیں جیہناں وچ نواب بہاولپور دی تعریف آئی اے۔
 عبدالحکیم ہوراں تے اپنا قصہ ڈولیا ای جامی دے قصے اُتے ہا۔ میاں محمد صاحب دی
 سوہنی دا مکھ بند چوکھے بند تے درجے بند ضرور اے۔ پر وچوں باتشاہ والے چوکھے
 دی تھاویں اک کھپے اے جیہدا ویروا گیرے ہوسی۔) رب رسول تے پیر فقیر دی وڈیائی
 ویہار نوں نہیں تھاڑدی۔ پر وت وی جے ایہہ زری واری بھگتاون والی وڈیائی ہووے

تاں وی ایہہ درجے تے چوکھے بندی دے پر بندھ دے بوہیوں تے لنگھای دیوندی
 اے سُنیراں نوں۔ حاکم دا ناں نہ رکھے وِچ پر حاکی دے پر بندھ اُتے قدرت دی
 مہرتے ٹھوک دیندی اے۔ پر میاں صاحب اُچیچا اپرالا کیتا، مکھ بند وِچ مَل وان
 دیہار دے تروڑ لئی آپنے مرشد سائیں غلام محمد نوں سد کھلہاریا:

حکم سے سرداریاں زین پشاکاں تنگ
 پلنگ تے بھوئیں ملیوس جلی لائی انگ
 عشق حقانی ساڑیا جیوں کر شمع پتنگ
 چہرا وانگ گلاب دے ہویا کیسر رنگ
 ہے درویشی اوس دی عالم تے مشہور
 راج حکومت ملک دے چھڈ ہویا خود دور
 دنیا فصل بہار دا ویکھ ہویا مزدور
 کھیتی کم محمدا تائیں کرے ضرور
 کھاوے رزق حلال دا کرت کرے لا ہڈ
 جس دانے نے جنتوں آدم دتا کڈھ
 خرچ کیتا اوس راہ دا اوہی کھیتی وڈھ
 اوتھے شاہ انبار دا ایتھے پُجدا وڈھ
 اگے اُس دی ہمتے دھرت مُنٹھی اک خاک
 مُٹھ مٹی دے بنھ تھیں بند نہ ہوندی ڈاک
 ہنجوں مینہہ براہیکے خاک کرے نمناک
 دل اوسدا اس دھوڑ تھیں دائم دامن پاک
 آپوں رکھن جان کے رسی داند عوام

نہیں تاں بیل اگاس دے آہے اوس غلام

مُرشد دا کم تے ایہو سُن دے آئے ہاں جو اوہ مرید نوں رت دے راہ تے لا دیندا
اے۔ سائیں غلام محمد دی کرنی جیہڑا رت دا راہ پئی ویکھاوندی اے، اوہ ہے حکم
سرداریاں سٹ کے ہتھیں کر کے کھاؤن والیاں نال رل و نجن، واہک مزدور تھیون، مان
والیاں دی رتھل تجن، پنگ چھوڑ بھوئیں ملن۔ مان سواری ہے ”زین پشا کاں تنگ۔“
تنگ زین دا وی ہو سکدا اے تے پشا کاں وی تنگ ای ہوندیاں نیں۔ گھنی کھج گس
ہے مان تران دی رتھنی وچ، بھوئیں ملن پنگ تجن نشان نیں ایس رتھنی توں چھٹن
دے۔ راج حکومت وچ وڑ بھون سکھالا ہا سائیں غلام محمد لئی، آپ او سے میل وچوں
آہے۔ پر اوہناں مونہہ موڑیا گس گسا ولوں۔ گلاب دا رنگ تے جماندرو ہا اوہناں دا،
سکھالے میل وچوں ہوون پاروں۔ کیسرا فقیری رنگ آپنی محنت نال کڈھنا پوندا اے،
مُھل نوں سُکا کے۔ دنیا وچ کرن والا کم اکو ای جاپو نیں، فصل بہار دے مزدور ہو
گئے۔ چالو ویہار دا سوکا مکاؤن واسطے بہار بناؤن واسطے مزدوری، ہڈ لا کے کرت (ہڈ
پوری ہستی دی رمز اے) تن من لا کے، ایہو رزق حلال جاتو نیں۔

عام ایہو سُنیدا اے جو کنگ دے دانے آدم نوں جنتوں کڈھیا۔ سو ڈوجی سطر ایس
بند دی ایہو آکھدی اے پر تہی ویرا کریندی اے: آدم نوں کڈھیا گیا جنتوں کیونجو
اوس دانے نوں ملن دا لالچ کیتا۔ آپنے آپ نوں قدرت دی سانجھوں وکھرا یوس۔
جنت آبا ای سانجھ ویسب۔ اوتھے جی دی اڈری نو یکلے میں آہی ای کوئی نہ۔ ہُن اوس
ویسب نوں وت وساؤن دا راہ ایہا اے جو او سے کھیتی نوں، اکلے اڈرے جی دی کیتی
نوں، وڈھ کے سانجھی رتھ لئی خرچ کرے۔ آدم دی مُھل نے جیہڑا ویہار چلایا
اودے وچ رہن اودا توڑ بن ونجے۔ سانجھ وسیندا جی کُل اُچ دا مالک اے (انبار دا)
کیونجو جی آپ ای کُل اے۔ وکھریوس دے ویہاریں وسیندے جی لئی جیون ایہو ای

اے جو اوہ مُرُکُل دا راہ بھالے۔ آپنی کیتی نون ایس راہ دا خرچ بناوے تے آپ وڈھ
 چُن کے کھاوے۔ وڈھ اوہ تھاں ہے جتھوں فصل وڈھی نالے اوہ کرے بھرے دانے
 جیہڑے او تھے رہ گئے نیں۔ ایہہ دانے اصلوں ہیڈیاں لئی ہوندے نیں، رہے کھے
 نما نے چُن کھرن یا بال پئے چُن کھیڈ کر کے۔ ایہہ ہے سائیں غلام محمد دا حلال
 رزق۔ ایہہ محنت تے محنت دی ایہہ ونڈ ورتوں، ایہو ہے عشق حقانی اوہناں دا۔ اوہناں
 آپنا ویہارلا آپا ساڑیا اے ایس اگ وچ تے آپ اگ تھی گئے نیں، جیویں بھمبٹ
 آپنا ظاہرلا اگ نون دے کے اگ بن ویندا اے۔ لفظ ”وڈھ“ دی موہرلی ورتوں
 ویکھو۔ وڈھن ہے کپن، مارن مکاون، پر اوہو وڈھن بوئل بنیندا اے سو وڈھن سائیں
 وی ہے، نیجے دا مہل سائیں۔ ”اوہی کیتی“ آدم دی مہل والی کیتی اے۔ دُنیا دار
 (ویہار وان) ”اوہی کیتی“ وڈھدے نیں، آدم دی مہل دا مہل سائیں دے نیں، سگوں
 ہور مہل دے نیں۔

سائیں غلام محمد اوہی کیتی ”وڈھدے“ نیں آدم دی مہل دا بھوگ مکاون لئی،
 وڈھی نون ایس راہ وچ خرچ کر دیندے نیں۔ آپ اوس وڈھی دا ”وڈھ“ چنڈے نیں،
 اوہا انت اوہا تروڑ۔

اوہناں دی ایس کرنی نے اوہناں دی وت اکلے جی دی وت نہیں رہن وتی۔ اوہ
 بھ نال اک نیں، جیوندے جو بھ لئی نیں۔ اوہناں نون کوئی روک نہیں۔ روک اک جی
 دے گل نالوں وکھریوں پاروں بندی اے، سو پوری دھرتی جیڈی وی ہووے روک ہے
 اوہ اک جی دے لو بھ دی بنائی۔ جیہڑے جی لو بھ ویہار دا تروڑ بن ویندے نیں
 اوہناں دی ہمت قدرت دی کرنی تھی ویندی اے۔ ڈاک والی سرکاری ویہاری رمز نون
 ویہار دے تروڑ دی رمز بنایا اے میاں صاحب۔ انگریز راج دی ڈاک دے ساہویں
 ایہہ تروڑویں اڈک ڈاک وگائی نیں۔ ”خاک“ دی ورتوں وی دوہری اے۔ پہلے ”گجھ

نہیں“ (پوری دیہارو دُنیا اک مُٹھ خاک ہے۔) وَت سبھ گجھ، بھونیس، کُل دا رزق وسیلہ
 جیہنوں سائیں غلام محمد دیاں اتھراں نے و تریا اے، جانے مخلوق دی پوز نے وَت ریا اے۔
 دُنیا وِچ رہندیاں دیہار تروڑ کرنی پاروں دُنیا دی دُھوڑوں پاک ہے دل سائیں ہوراں
 دا۔ بھاویں کُل دی، قدرت دی سکت اوہناں دی سکت ہے (نیل اگاس دے) پر
 ویکھن نوں اوہ عامان ورگے ای نہیں۔ ”رکی داند عوام“ ای رکھدے نہیں۔

سائیں غلام محمد دا چوکھٹا چھیکرولا ہے پر ہے سبھ کنوں وڈیرا، درجے بندی دی اخیرلی
 پوڑی نہیں سائیں ہوریں تے اگے میاں محمد آپ کھلے نہیں۔ سائیں ہوراں دی کرنی
 جیویں دسیجسی اے اوہ میاں صاحب دی آپنی مٹی آپنی نیتی اے، اوہناں دی آپ
 پروانی جیون جاچ۔ مُرشد دا ورتارا مرید دی سار اے، اوہدی لکھت دا مول اے۔
 سائیں غلام محمد دی کرنی جیویں اگانہہ قصے وِچ وگنی اے ایویں پچھانہہ وی وگی اے،
 چوکھٹیاں نوں تریڈی، درجے بندی دیاں ڈکیاں دے وِچو وِچ اکائی والی لیک
 پھیردی۔

پورا شاہ میاں محمد بخش دی مرشد لڑی دے موڈھی نہیں۔ سائیں غلام محمد دے پیر
 بدوح شاہ اوہناں دے پیر حاجی بگا شیر تے اوہناں دے پیر پیرے شاہ۔ پیرے شاہ
 دی ڈھیری اُتے ای میاں صاحب دے وڈکے گڈی نشین تھی کے بیٹھے آہن۔ بدوح
 شاہ تے حاجی بگا شیر دے چوکھے رکی نہیں اک اک بند دے۔ پیرے شاہ دے چوکھے
 وِچ اک رمز کیرا اے جیہڑا ایس چوکھے نوں کھول کے سائیں غلام محمد دی صفت نال
 جوڑیندا اے:

نائب اوہ سلطان دا اندر ملک پنجاب
 ادھم شبلی وقت دا ثانی شیخ شہاب
 شمس دین یقین دا عالم پر مہتاب

مست است محمد پی کے شوق شراب
 غالب اپر نفس دے وانگن ابو یزید
 قطب معین الدین تے دوجا فرد فرید
 اہل ولایت عہد دے اُس دے کل مرید
 کیتا خنجر عشق دے وانگ حسین شہید
 سید رفاعی آکھے سرد شاہ مدار
 رڑھے جہاز سمندروں جس چڑھائے پار
 راہ دکھاوے بھلیاں بخشے گنج اسرار
 ذاتی نور محمد پیرا شاہ سچار

رمز کیرا کیریا ہے اوہناں ناواں جیہناں نال پیرے شاہ نوں رلایا گیا اے۔ ایہہ
 ناں کیوں پُنے میاں محمد؟ ایہناں دا آپسی جوڑ نہ تھاں پاروں اے نہ ویلے پاروں نہ
 مرشدی لڑی پاروں۔ جوڑ ہے ایہناں دا کرنی تے سار پاروں۔ کرنی ای آکھو کیونجو سار
 کرنی دے وچ ای ہوندی اے۔ جیویں ایہناں دی کرنی نوں خلقت نے دیکھیا ورتیا،
 خلقت لئی جس جیون جاچ دے ایہہ نشان بنے اوہ ہے ایہناں دی سانجھ۔

ابو بن ادھم بارے ڈھیر کہانیاں ٹریاں۔ مول اوہناں کہانیاں دا ایہو اے جو ادھم
 نے بھر جوانی وچ حاکی سلطانی چھڈی، سکھالی رہت تھی تے وای مزدوری پھڑی۔ بایزید
 بسطامی تے شبلی دی لڑی منصور دی سولی تائیں پہنچی۔ ابوبکر شبلی (816-894ء) اک
 علاقے دے والی دا رتبہ چھوڑ فقیراں دی بہنی بیٹھے۔ شیخ شہاب الدین اُتے دکھ دکھ
 مذہباں دی اکائی پرچارن پاروں جوانی وچ ای مقدمہ بنیا فتوا لگاتے قتل تھئے، شہاب
 الدین مقتول اکھوائے۔ شمس دو ہوئے نیں۔ شمس تبریزی نے مولانا جلال الدین رومی
 نوں گل دے عشق دا چینک لایا تے مولانا دے دُنیا دار لاگیاں دے دیر پاروں اجیہے

غائب تھئے جو وت نہ لیھے۔ ملتان والے شمس دی کھل لہاون والی کہانی تے ہُن تا میں
 خلقت وِچ جیوندی اے۔ خواجہ معین الدین تے باوا فرید شاہی درباراں کنوں دُراڈیاں
 دستیاں وِچ عاماں نال رَل رہے تے خلقت سیوا وِچ لگے۔ دسدے نیں خواجہ معین
 الدین آکھنا: آپنے اندر دریا جیہی کھل دلی، سورج درگا بگھ تے دھرتی والی پروہنچاری
 لیاؤ۔ مذہب خدمت جے، دُکھ مٹاؤ، ہتھ پواؤ، ٹکر کھواؤ۔

سرمد دی کہانی وی جگ جاتی اے۔ چکھوں بھارا سوداگر ہا۔ سندھ آیا تے اک
 ہندو چھوہر نال عینہہ لگ گیا۔ سبھ سوداگری گوائی۔ ظاہر پہراوا وی تجیا۔ ننگ مٹیا تے
 اوڑک اورنگ زیب دی پکھریوں فتوا لوایا تے سر لہایا۔ بدیع الدین شاہ مدار نے ڈھیر
 علم وی پڑھیا تے دُنیا وی پھری۔ اوڑک کانپوروں 40 میل دور پنڈکمن پور وِچ ٹکانہ
 کیتا تے او تھے ای 1440ء وِچ پورے تھئے۔ جو پور دیاں سلطاناں ناں ناواں دین دی
 کیتی پر ایہناں نہ منی۔ گھا پتر کھا کے وی گذران کرنی پئی تے کیتی۔ سرکاری قاضیاں
 نوں نت پے رڑکے۔ سید رفاعی (1106-1183) دا پنڈ بھرے یا واسط لاگے ہا۔ فقر
 تے سخاوت دیاں کہانیاں چلیاں اوہناں دیاں۔ نما نے توں نما نے جی دی وی سنبھال
 کرنی، کیڑیاں دی وی۔ دسدے نیں اوہناں محلاں ورگے ڈیرے پوائے دتھاں نماںیاں
 نتھاویاں دی ٹہل ہوونی۔

سو ایہناں ساریاں وچوں کوئی وی دربار پروانی و ہریت دے نیڑے نہ لگا۔ شاہاں
 امیراں وزیراں کولوں پلہ چھڈائی رکھیو نیں۔ کھیاں نوں سختیاں وی سہنیاں پیاں آپنی
 کرنی کہنی پاروں، جان وی دینی پئی تے دتی۔ ایہہ فقیری دی اوہ ریت اے جیہڑی
 گل دی اکائی نوں نرا مندی ای نہیں جیون ورتن وِچ وی دُوئی دا پرچھاواں نہیں پون
 دیندی۔ جے گل اک ہے تاں کوئی ونڈ وکرا بندا نہیں، نہ خالق مخلوق دا نہ حاکم محکوم دا
 نہ مالک کیرے دا نہ جنے جنی دا۔ اکائی دی ایہہ سار لوں وِچ رچ گئی تے عشق

بن گئی۔ ایہو عشق ایہناں دی رہریت اے۔ ایہناں دی کرنی وچ جیوندا اے ایہناں
 دی آکھنی وچ بولدا اے۔ خلقت وچ کہانیاں دی ایہناں دیاں ایسے رنگ دیاں
 ٹریاں۔ اینویں نہیں میاں محمد صاحب ایس فقر لڑی نوں حسین دے ناں لایا جیہنوں
 خلقت عاشقاں دا امام مندی اے:

کیجا خنجر عشق دے وانگ حسین شہید

وٹڈ وٹکرے نوں کسے رنگ وچ منا منوانا ایس رہریت دی جاچے چالو ویہار نوں
 منا منوانا ہے۔ ویہار واناں دی خلقت اُتے حاکی نوں منا منوانا ہے۔

سائیں غلام محمد دی کرنی دا جوڑ جو گیا پیرا شاہ راہیں کنیاں صدیاں توں ٹری
 آوندی جگ پیری فقر ریت نال تے میاں صاحب آپ اوس ریت نال جو گئے۔ پر
 ہک ہور وی تجوت جوڑی اے میاں صاحب چوکھیاں دے وچو وچ۔ چوکھے بندی تے
 درجے بندی نوں تریڑ کے۔ پیرے شاہ والے چوکھے وچ نال فرید دا وی ہے۔ ایس
 ناں تے ایس سائیں غلام محمد والے چوکھے دل پرتنے آں کیونجو ایہہ اکو ناں اے
 جیہڑا اوتھے وی آیا ہے:

طالب تے مطلوب اوس عاشق مست مجید

جس نے نفس لتاڑیا وانگن شیخ فرید

تجیوس دُنیا لوبھ موہ کام کرودھ پلید

خاص غلام محمد جس دا میں مرید

فرید نوں میاں صاحب ”سیف الملوک“ وچ اپنی شعر ریت دا موڈھی آکھیا:

اول شیخ فرید شکر گنج عارف اہل ولایت

فرید راہیں جوڑ جزیا اے میاں صاحب دی دسی فقر ریت دا اوہناں دی شعر ریت
 نال۔ سائیں غلام محمد دی کرنی فرید والی اے۔ آپ اوہ شعر لکھدے سن کہ نہیں ایہہ تے

میاں صاحب نہیں دیا پر ایہہ دسیو نہیں:

دتی تینوں پیر نے ایہہ خوش خط قلم
سدا نہ رہن جگ تے ہسدے دم قدم
یاراں کارن شعر دی کر گلکاری کم
مویاں گیاں محمدا یاد کرن کر غم
حکم کھرا ایہہ پیر دا سنیا میں جدوں
دیکھ ضعیفی طبع دی کیتی عرض تدوں
باجھوں یارے پیر دے ہون ایہہ کم کدوں
مہر ہووے تد پیر دی میں پر باہر حدوں
ڈٹھا مینہ بہار دا نہروں حوض بھرے
سبزے دھوتا مکھڑا ہوئے رکھ ہرے
بلبل پھیرا پایا گھلے باغ درے
طوطی طبع محمدی شکر سخن کرے

قلم، شعر لکھن دی سکت، جوڑ مہاڑ، پیر دی دین اے، ”سوہنی“ لکھن پیر دا حکم
اے۔ طبع دی ضعیفی والی ادھ یقینی وی پیر دی مہر نال مکی، پیر جیہڑا فرید رنگا ہے۔ پر
دیکھو چھیکڑ لے بند وچ پیر دی مہر نال شاعر دا سبھا جیویں گھلایا اے اوہ فارسی مثنوی
والے شاہی باغ دا نقشہ اے۔ فرید دی رمزالی درباری فارسی رمزالی کنوں پتہ ای نہیں
گنجدی اوہدا توڑ کریندی اے:

فریدا در درواجے جاء کے کیو ڈٹھو گھڑیاں
ایہہ ندوسا ماریے ہمدوساں دا کیہ حال
اتھے ویلا گنن دن دا سرکاری پر بندھ نمائیاں دی سختی دا پر بندھ بنیا اے رمزالی

دے رنگ پاروں۔ پر میاں محمد صاحب دی فارسی مثنوی والی رمزالی کیوں نبھدی اے
 فرید ریت نال ایہہ گل نہ ایڈی سدھی اے نہ اکہری۔ ایہہ ”سوہنی“ دی پرچول ای سچھا
 سکدی اے سانوں۔ اجے اسماں کتاب دی وڈ والے ہتھے وچ ہاں۔ پر اتھے وی
 چوکھیاں دے بند ہوون تے بند ہوندیاں گھل و نجن والے بھیت وچوں گجھ چانن تے
 لہدا اے فارسی رمزالی والی گل نوں سمجھن لئی۔

(3)

پیرا شاہ دی صفت وچ دسیا گیا اے:

نائب اوہ سلطان دا اندر ملک پنجاب

ایہہ سلطان کون اے۔ پیرا شاہ والے چوکھے دے اصلوں اُپر والے چوکھے وچ

دیکھیے:

واہ واہ پیر خلق دا روشن ہر جہان

شاہ محبوب خدائیدا ولیاں دا سلطان

ایہہ صفت اے شیخ عبدالقادر جیلانی دی۔ ایس چوکھے دا سرناواں وی ایہو دسدا

اے تے پورا بیان وی۔ ایس توں پچھلے چوکھے دا سرناواں اے:

در بیان نعت محبوب خدا پیران پیر قدس سرہ العزیز

ناں تے ایہہ وی شیخ عبدالقادر جیلانی دے ای نیں پر ایس چوکھے دا بیان گجھ

پچھاں آن کھلہاردا اے وچ:

واہ واہ سورج عقل دا قوت دا اسماں

بدل بخشش مَن دا عدلوں ہے میزان

جس نے عالم ظلم تھیں آندا وچ امان

دانشمند محمدا ہند اندر سلطان

کھرا سکندر ہند دا رستم جیہا دلیر
 بجلی ہے اسمان دی اوہ شاہی شمشیر
 ول ول مارے دشمنوں جیوں اجڑ وچ شیر
 حاجت نہیں بیان دی جانے جگ چوہیر
 بانی کار اسلام دا تائیں وچ جہان
 حامی شرع شریف دا صاحب نیک دھیان
 ہیگا جس دی تیغ دا لکھیا فتح دوگان
 دائم ہووے محمد شاہ بلند مکان
 سایہ مولا پاک دا عالم اتے نور
 رومی رومی شاہ سبھ بھی چینی فغفور
 ہتھیں بدھے اوس دے خدمتگار ضرور
 سایہ ایسے شاہ دا ملکوں ہووے نہ دور

ایہہ رنگ صفت دا اگلے چوکھے کنوں دکھرا اے چوکھا:

واہ واہ پیر خلق دا روشن ہر جہان
 شاہ محبوب خدائیدا ولیاں دا سلطان
 گنتر وچ نہ میوندا اسدا عالی شان
 کراں بیان محمد کیہڑی نال زبان
 دوہتا نبی کریم دا دھوتا نور کھرے
 گل ولیاں دی گردنے جس نے قدم دھرے
 ڈبے بیڑے عمر دے جس دے امر ترے
 بچے بچے انڈیوں کڈھ اڈار شرے

کھرا سکندر ہند دا رستم جیہا دلیر
 بجلی ہے اسمان دی اوہ شاہی شمشیر
 دل ول مارے دشمنان جیوں اجڑ وچ شیر
 حاجت نہیں بیان دی جانے جگ چوہیر
 بانی کار اسلام دا تائیں وچ جہان
 حامی شرع شریف دا صاحب نیک دھیان
 ہیگا جس دی تیغ دا لکھیا فتح دوگان
 دائم ہووے محمدا شاہ بلند مکان
 سایہ مولا پاک دا عالم اُتے نور
 رومی رومی شاہ سبھ بھی چینی فغفور
 ہتھیں بدھے اوس دے خدمتگار ضرور
 سایہ ایسے شاہ دا ملکوں ہووے نہ دور

ایہہ رنگ صفت دا اگلے چوکھنے کنوں دکھرا اے چوکھا:

واہ واہ پیر خلق دا روشن ہر جہان
 شاہ محبوب خدائیدا ولیاں دا سلطان
 گنتر وچ نہ میوندا اسدا عالی شان
 کراں بیان محمدا کیہڑی نال زبان
 دوہتا نبی کریم دا دھوتا نور کھرے
 گل ولیاں دی گردنے جس نے قدم دھرے
 ڈبے پیڑے عمر دے جس دے امر ترے
 بچے بچے انڈیوں کڈھ اڈار شرے

اس سورج دے نور تھیں دو جگ اندر لوء
 بوٹے زکھ محرا قلماں ہون سھو
 جیہناں دم قدم ہے آدم حور ملک
 سارے لکھن ہر گھڑی روز آخر دے تک
 شان شہاندا لکھنوں ٹھہرن نہیں پلک
 لکھوں ہک نہ مکدا اس وچ ناہیں شک
 مدح مبارک پیر دی لکھ نہ سکاں مول
 مونہہ کالا کر زگڑیا متھا قلم زنجول
 مت کوئی ناقص عقل دا سخن نہ کرے ملول
 صدقے نام محرا تھوڑی پوے قبول

جیہڑا ادب عاجزی والا عذر اتھے ہے اوہ چکھلے چوکھے وچ کوئی نہیں۔ اوتھے ننگ
 مدح لکھیجی اے تے اوتھے سلاہے گئے نیں عقل، قوت، بخشش پُن، عدل، تلوار دا
 زور، دُنیا نوں ظلم توں امن وچ آئن، دُشمنان نوں دل ول مارن۔ ایہہ سارے دُنیا
 دے سلطاناں دے لچھن نیں۔ ایہہ تاں ٹھیک اے جو فقر ریت والیاں باتشاہاں دا
 رعب خلقت دے دل توں ہٹاون لئی فقیراں نوں باتشاہ آکھیا تے ہوکيا جانے دلاں
 تے حکم ایہناں دا چلنا اے اوہناں دا نہیں۔ ایہہ رنگ ہا دیہار نابری دا۔ فرید نے
 تابیوں سلطانی برہا نوں دتی:

برہا برہا آکھے برہا توں سلطان

ایہہ وی ہو سکدا اے فارسی مثنوی وچ باتشاہ دی سوہا دا جیہڑا چوکھٹا آوندا اے
 اوہدا تروڑ کیتا ہووے میاں صاحب او سے رنگ دی سوہا اپنے پیر دے نادیں لا
 کے۔ نالے ہند وچ سلطان تے کمپنی دا گورنر جنرل اے۔ ہو سکدا اے سلطان والے

چوکھے وچ اوہدی تھادیں پیران پیرنوں رکھ کے کمپنی شاہی دلوں آپنا انکار ہوکيا ہووے
 نئیں۔ تران رمزیاں فقر دے دُنیا اُتے بھارو تھیون دیاں رمزیاں وی ہو سکدیاں نئیں۔
 وِت وی ایہہ کُچھ رہندی نہیں جو کل عالم دیاں ولیاں دے سلطان توں نرا ہند دا
 سلطان کیوں بنا دتا گیا:

دانشمند محمدا ہند اندر سلطان

کھرا سکندر ہند دا رستم جیہا دلیر

”دانشمند“ والی سو بھائل نہیں جا پدی پیران پیر دے، نالے سکندر تے رستم جیہے دنیا
 دار زور اوراں والیاں رمزیاں کیوں کھکدیاں نئیں اوہدی صفت لئی۔ وِت ایہہ وی دھیان
 آوندا اے جو اکو ہستی دی صفت دو چوکھیاں وچ دو سرناویاں بیٹھ کیوں۔ ایہہ وی
 سانوں پتہ نہیں جو چوکھیاں دے فارسی سرناویں میاں صاحب آپ لائے کہ کاتباں
 (جیویں ہیر وارث شاہ دے سرناویں کاتباں دی کرت نئیں کیونجو دکھو دکھ کھرڑیاں وچ
 فرقو فرق نئیں۔) یاں جے پوند میاں صاحب آپ ای لکھے سرناویں تے مگروں اوہناں
 نوں کسے ہلایا بدلایا کہ نہ۔

”دانشمند محمدا ہند اندر سلطان“ توں تے ”سایہ ایسے شاہ دا ملکوں ہووے نہ دُور“
 توں جا پدا تے ایویں ای اے جیویں ایہہ ہند دے باتشاہ دی گل ہووے خبرے اوس
 باتشاہ دی جیہدا سایہ 1857ء وچ جد ایہہ کتاب لکھیوندی پئی آہی مُلک اُتے گھنیرا وی
 تھیاتے وِت اصلوں دُور ہوون تے وی آ گیا۔ ایسٹ انڈیا کمپنی دی فوج انگریز راج
 نوں اتادون لئی اُٹھ کھلوتی۔ کُجھ دیسی راجے نواب وی رل پئے ایس نابری نوں۔ نابر
 سپاہیاں وئی قلعے وچ وڑ کے مکے تھکے ناں دے باتشاہ بہادر شاہ ظفر نوں ہندوستان دا
 اصل باتشاہ بنا ہوکيا۔ بہادر شاہ نویں نابر ہندوستان دا نشان بن گیا۔ کیہ میاں صاحب
 ایس نشان دے پٹھ آ کھلوتے نئیں؟ ایس بھیلے چوکھے توں پہلاں چار یاراں دی

صفت اے۔ درنعت چہار یار کبار دے سرناویں پٹھ۔ اوتھے دیکھو اک ہور رمز کری
اے راہ جانڈیاں:

روشن چار چراغ دی دوہیں جہانیں لوء
چکھے ذوالنورین دے حیدر جیہا نہ کوء
ورد کرے اس نام دا جے کوئی دکھیا ہو
کوہڑ فرنگ محمد جاون دکھ سبھو

کیہ اتھے کوہڑ فرنگ (آتشک) نوں رمز بنایا گیا اے نوں فرنگی حاکی دی جیہدا اُپا
علی دے نام دے ورد وچ ہے:

مَرضان صوری معنوی کیتا میں دلریش
دارو باجھ تساڈڑے ہور نہ جاندا پیش
آ طیبیا حاذقا دیکھ نبض درویش
جاوے دکھ محمد پاون سکھ ہمیش

ایہدے نال ای اے اگے ”ہند اندر سلطان“ والا بھیتلا چوکھنا آیا اے تے ہو
سکدا اے میاں صاحب ایس چوکھے وچ انگریز راج دیاں ویریاں نال گجھی سانجھ
دیکھائی ہووے سرناویں دا بھیت رکھ کے جو کجھن والے سمجھ جاون۔

انگریز راج توں نابری وی بھلیو بھلی اے۔ پُرانیاں اشرفاں لئی ایہہ نابری ہے
آپنے پرانے گھسے مان تران دا جھورا، پُران یاد دی چتارتے مان تران دیاں تلکدیاں
نشاناں نوں جھما۔ دیوں مغل باتشاہی دا نشان مٹن نال اشرف نابری دا ایہہ رنگ
ودھیرے ترکھا تھیا۔ فارسی سرکاری بولیوں لہہ کے پُران مان تران دا نشان بن گئی
ودھیرے۔ فارسی دل الار گھس گئے دی چتار بن گیا۔

ویروا ایس گل دا ایہہ ہے جو آپنی ہوند بارے چناتے بندے دی ہے چرکالی۔

ایہدیاں جڑواں تے نیس رزق دی اسانجھ وِچ، رزق دی اسانجھی اُچ تے اسانجھی ونڈ
 پاروں بنی میل بندی وِچ۔ ہر نواں ڈھنگ اسانجھے رزق دا آپنی ہوند پچھان بارے جی
 دی چنتا ودھیندا اے، اکلے بے آسرے تھیون دی چنتا۔ ہر میل دی چنتا دا رنگ وی آپو
 آپنا ہوندا اے۔ انگریز راج دے آون نال اک نواں رزق ویہار آیا یا آکھو پرانے
 رزق ویہار وِچ گھنے وادھے گھائے تھئے مُڈھلے۔ اُتوں نویاں حاکماں دی اصلوں
 وکھری رہریت دکھ تے بولی، وکھرے دھرم کرم تے پوجا پاٹھ دا گھلا زور پرچار۔ پرانی
 فارسی رہریت دے پڑھے پڑھائے اشرفاں وِچ آپنی ہوند بارے آپنی پچھان بارے
 چنتا دی لہر پھری۔ پیراں پٹھوں پرانی زویں کھسکدی جاپی تاں اک اُپا وی بھجیو نیس
 جو پرانی رہریت نوں جھما مارو۔ ورتن وِچ نہ نیھے اوہ رہریت پر پرچار اوہدا سگوں ودھ
 چڑھ کے کرو۔ آپنی اوہدے نال لگن دا ویکھالا گج وِج کے کرو تے اوہدے تاں نشان
 اُتے پہرہ دین لئی مرن مارن تے آجاؤ۔ پرانیاں اشرفاں دا ایہہ رنگ انگریز راج
 دے اُبھارے نویاں بھارو میلاں نوں وی چڑھیا کیونجو آپنی ہوند پچھان دی لوڑ لوک
 وِچ اثر رکھن لئی ضروری ہوندی اے۔ نویاں بھارو میلاں وِچ ہوند پچھان دی چنتا تے
 لوک وِچ اثر بناون دی چنتا جُودے کے اک تھی گھیاں۔ ایس نوں دوہری چنتا نے فرقے
 بندی دیاں حداں پکیریاں تے اُچیریاں کیتیاں۔ نویاں بھارو میلاں دی ہوند ورتن وِچ
 تے انگریزی رہریت دا رَلا گھجولا ای آہی پر خلقت وِچ اثر لئی اوہناں دیسی رہریت
 دیاں فرقے بند ہونداں دے جھنڈے چائے۔ ایہناں ہونداں نوں خلقت وِچ گھنا
 پرچار یا وی گیا۔ پر جھما گھنیرا ایہناں نوں نک مالکاں چھوئیریاں راس والاں ای ماریا
 کیونجو اوہناں نوں آپنی ہوند پچھان بارے چنتا وی گھنیری آہی، اُتیرے تھیون دی
 ترکھی تاگھ پاروں، جھب اُتیرے نہ تھی سکن دی سوڑ پاروں۔ اُنج وی نوں ویہار دیاں
 آندیاں نویاں سوڑاں دا بھار وی ایسے میل اُتے باہلا ہا۔ میاں محمد بخش دے گھر دی

مریدی پہاڑ جہلم گجرات دی نیکی موٹی زمیندار مالکی وچ آہی تے ایسے میل وچوں نکلے
 نویاں فوجی تے سول نوکری والاں وچ۔ آپ میاں صاحب پرانی فارسی رہیت دے
 پڑھے پڑھائے سن پر اوہناں دا اندر جُویا ہویا ہا لوک شاعری دی پرچاری فقر ریت
 نال۔ اوہناں ایسے جُوت پاروں پیری دی گدی وی نہ قبولی، ٹیر داری وچ وی نہ پئے نہ
 آہنی کوئی مل مالکی بنائی۔ رہت بہت درویشاں والی رکھی۔ پرمتے گھر گدی دے میل
 ورتن پاروں نویاں مالکی والاں تے نوکری والاں دی ہوند چتا دی اچیتی بھے اوہناں دی
 لکھت وچ وی آئی تے فارسی ریت نال آدر بھریا لاگ بن گئی۔

سوئی دا قصہ فقر ریت دی کرت اے۔ ایہدا مول ہے ویہار دتی میل بند ہوند
 تجن، گل نال اک تھیون، خاک نال خاک تھیون۔ میاں صاحب ایہہ قصہ ایسے پاروں
 چُنیا۔ ”باعث اس تصنیف دا“ اوہناں ایہہ دیا اے جو اوہناں دا اک نیلی جوان ہا:

کارگیری خدائیدی کنیاں مکدی کہ
 قوت حسن محمد اس دی ناہی حد
 میری اس سنگ دوستی آہی پوند کمال
 گاہ بگاہ فقیر بھی زور کرے اُس نال
 ہن سبھ کھیڈاں بھلیاں ہویا ہور خیال
 دعوے نال محمد کیتا اوس سوال
 گل کہو مہینوال دی کہیا اوس جنے
 کرو عمارت سحری اگلے دیکھ کنے
 قصے اُس دے شاعراں اگے خوب کہے
 اوہ محمد پیشوا پیرو اسیں بنے

میاں صاحب دا ایہہ سوال پاون والا نیلی ایویں ہے جیویں اوہناں دا اپنا آپ

ای ہووے۔ اوہ مہینوال دا قصہ کرن ٹرے نیں۔ مہینوال پیشوا اے تجہاراں دا، اوہدا
 عشق ویہارنوں تہجن دی شریعت وی اے تے طریقت وی۔ ایہہ عشق بندے نوں نوں
 ویہار دی نوں مالکی تے نوں کہتے والی ول نہیں کھڑدا، ویہار دے الٹ وگ کے فقیری
 ول کھڑدا اے۔ ایہو مہینوال ”پیشوا“ اے میاں صاحب دا سائیں غلام محمد دے روپ۔
 عزت بیک مغل وارے دا باہروں آیا سوداگر اے۔ اوہ آپ مغل اے بلخ بخارے دا سو
 پُرانی ساکے داری پاروں اتھاویاں حاکماں نال جوڑ ہے اوہدا۔ انگریز وی باہروں آیا
 اے نوں ولایتوں (بلخ بخارا پرانی ولایت آہی۔) اوہ وی سوداگر اے گورے رنگ دا۔
 سو 1857ء وچ عزت بیگوں مہینوال تھیوں پرانی حاکمی دی رہریت نوں تہجن دی رمز
 اوہے نوں حاکمی دی رہریت نوں انکارن ہے۔

کہانی ول پوڑی وار اتارا درباری رہریت دا ای رنگ اے۔ باتشاہ تے اے۔
 تے تائیں تہجن سدھا نہیں نہ سوکھا۔ ادب ادب دیاں کنیاں رنگاں وچوں لنگھ کے
 تہجد اے بندہ۔ دربار وچ آون والے رسم ریت دیاں کنیاں منزلاں وچوں لنگھدے
 آہے۔ رسم ریت دیاں منزلاں کچھ پرتیت دیاں منزلاں وی آہیاں۔ ایہناں راہیں
 باتشاہ دی راکھی وی ہندی آہی تے آون والے دی ہن چھان وی، جس کم لئی آیا
 اے اوہ وی بندہ ہا۔ پر پوڑی وارا تے درجے بندی باتشاہی اڈنبر دے انگ وی نیں۔
 باتشاہی اڈنبر باتشاہی تے تون وکھرا نہیں۔ اڈنبر تے تون جگ جگ تون باہرا آد
 جگا دوں اُتیرا بنا ہوکیندا اے تے تے اڈنبر نوں اپنا لازمی انگ اپنا قدرتی سروپ بنا
 کے اوہنوں سوچوں پرکھوں اُچیرا کر دیندا اے۔ باتشاہی دا کم تے ہے خلقت دی گھال
 نوں سلھ کے مالکی واناں دے لیکھے لاون۔ مالکی وال بھوئیں وال وی نیں تے راس
 وال وی، زمیندار وی تے سوداگر وی۔ باتشاہی مالکی دی سنبھال کریندی اے تے مالکی
 باتشاہی دی۔ گھالہاراں دی گھال ای جد اوہناں کنوں گھس کے مالکاں کول اکٹھی

تھیندی اے تاں ماکی اکھویندی اے۔ گھال نوں ماکی بناون ای باتشاهی دا مول مُدا ہے۔ پر باتشاهی رہندی تاں اے جے خلقت اوہدے کپتے نوں حق منے۔ اوہدے کوڑ نوں سچ اوہدے حرام نوں حلال جانے، اوہنوں قدرت دا کم سمجھے۔ سو باتشاهی قدرت بن ہوکیندی اے اپنے آپ نوں۔ باتشاه رب دا پرچھاواں اے، رب دی جگ دکھالی اے، لوکاں کنوں اصلوں اوہلے وی پر اوہناں دے ہر کم وچ حاضر ناظر وی۔ پر اک پواڑا بن ویندا اے۔ خلقت لئی رب دیہار دے انھیر کنوں اُدھار¹ دا وسیلہ اے۔

باتشاهی آپ دیہار اے تے آپ دیہار دی چلاون ہار وی۔ سو باتشاهی نوں اک ہور رنگ وی بناونا پوندا اے۔ رب دا پرچھاواں بن لئی باتشاه دیہار دے کپتے ہر انھیر نوں ٹھلن والا وی آپ ای بن کھلوندا اے۔ نمانے بے آسرے سدھے اوہنوں اپڑ سکدے نیں۔ باتشاه اپنے اڈنبر نوں پاسے کر کے، درجے بندی تے پوڑی وارے نوں کٹ کے سدھا اوہناں دے ڈکھ دی دوا بن سکدا اے۔ باتشاهی دا ایہہ رنگ اہلکاراں تے ماکی واناں نوں پُچھدا وی اے کدیں کدار، بھاویں ایس رنگ نوں ساجن پرچارن والے وی اوہ آپ ای نیں۔ ایہہ پواڑا باتشاهی دی بنتر دے اندر اُلکیا ہو یا اے۔ ہے اصلوں ایہہ باتشاهی دا کھیکھن ای، باتشاهی نوں نکائی رکھن دا آہر ای۔

میاں محمد بخش فقیری نوں باتشاهی بنیندے نیں۔ باتشاهی دے تروڑ نوں باتشاهی دی تھاں بٹھاوندے نیں۔ پر تھاں دا اڈنبر اوہو باتشاهی والا رہندا اے۔ درجے واری تے رتے واری دے چوکھے انجے ای نلکے کھلوتے نیں جیویں باتشاهی پر بندھ وچ سن۔ فقیر شاہی وی باتشاهی وانگ ایہناں چوکھیاں نوں تروڑدی تے رکھدی اے، رکھ کے تروڑدی اے تے تروڑ کے رکھدی اے۔ فقیری دی اپنی دکھری تروڑویں کرنی کوئی نویں بنتر

1- اُدھار: آزادی، چھکارا۔

کیوں نہیں بنندی۔ فقیری نوں شاہی کیوں اکھوانا پوندا اے۔ شاہی بتر ای تے شاہی
 تت اے۔ شاہی بتر نوں قبول کے فقیری شاہی تت دا تروڑ کیوں رہ سکدی اے؟
 کتاب دی پوری چوکھے بند موہر وچ باتشاہ دا لفظ بھیت بن کے پھر دا اے۔
 ایہہ بھیت چوکھیاں نوں اگھدا اے، آپ ساجی درجے بندی نوں تروڑ دا اے تے
 تروڑ کے مُز سا جدا اے۔ سائیں غلام محمد دی فقیری باتشاہی تت نوں تروڑ دی اے پر
 اوہناں نوں وی شاہ آکھیا گیا اے۔ میاں صاحب دے لفظ شاہ دا بھیت ایہہ ہے جو
 اوہ اپنے تروڑ دی رمز ہے۔ پر پواڑا اجیہی رمز دا ایہہ ہوندا اے جو اوہ تروڑ نوں مڑ
 جوڑ وی بنا سکدی اے وچ وچ ای۔ شاہ لفظ شاہی نوں غائب کرن وچ ای حاضر وی
 کریندا اے۔ شاہی دا غائب تھیون ای اوہدی حاضری وی بن ویندا اے۔

ہو سکدا اے میاں صاحب رمز دی ایس سکت کنوں بہادر شاہ نوں غائب رکھ کے
 حاضر کرن دا کم گھدا ہووے۔ سائیں غلام محمد والے چوکھیاں اگلے چوکھے دا سرناواں
 ہے ”در بیان تمہید کتاب“۔ ایس چوکھے وچ کتاب دے مول مُدے دا دیروا ہے۔ پر
 دیرویوں پہلاں ایہہ بند آیا اے:

رہا صدقے دوستاں جو مقبل درگاہ
 جبلگ دھرت اگاس ہے جبلگ سورج ماہ
 قائم اپر تخت دے رکھ اسوار ایہہ شاہ
 سرمد ہووس محمد چھتر نکل الہ

جے ایہہ بند سائیں غلام محمد والے چوکھے وچ ای آوندا تاں زرا اوہناں بارے
 ای ہوندا۔ ہے ہن وی اوہناں بارے ای پر اوہناں دے چوکھیاں باہر تھی کے ایہہ
 اوہناں دی غائب شاہی اوہلیوں اک ہور رنگ دے غائب شاہ نوں وی حاضر کریندا
 جا پدا اے: بہادر شاہ نوں۔ انگریز راج وی اپنے پسر لئی دی دے مغل باتشاہ دی لال

قلعے وچ حاضر غیبی نوں ورتدا آیا ہا۔ نابر سپاہی ایس حاضر غیبی نوں انگریز راج نوں
مکاون لئی ورتن لگے۔ نابری نوں ٹھل کے انگریزاں جاتا جو غیب شاہی دے دیسی نشان
دی تھادیں آپنا انگریزی نشان ای رکھے۔ سو بہادر شاہ دی غیب شاہی جیہڑی 11 مئی
1857 کنوں لاء 22 ستمبر 1857 تائیں ہندی نابری دا نشان بن کے حاضر کھلہی رہی
اک ورھے دے مقدمے مگروں 1858 وچ اصلوں غیب تھی گئی۔ بہادر شاہ نوں قلعیوں
کڈھ کے رنگون گھل دتا گیا۔ اوتھے اوہ 1862 وچ پورا تھی گیا۔

(4)

میاں محمد بخش مہینوال دا قصہ 12 شوال 1273 نوں پورا کیتا جانے 5 جون 1857
نوں۔ خبرے قصے دی موہر وچ میاں صاحب لفظ شاہ کنوں اوہو کم پئے گھندے نیں
جو نابر سپاہیاں بیابیاں ورھیاں دے بہادر شاہ کنوں گھدا۔ میاں صاحب وی نوں
پردیسی وپار شاہی نوں ٹھلن لئی پرانی دیسی ہالہ خور شاہی دے نشان نوں پئے ساہنے
کریندے نیں متے پر فقیری دی شاہی والی رمز دے اوہلے رکھ کے۔

جس نے عالم ظلم تھیں آندا وچ امان
دانشمند محمد ہند اندر سلطان
کھرا سکندر ہند دا رستم جیہا دلیر
بجلی ہے اسمان دی اوہ شاہی شمشیر
حاجت نہیں بیان دی جانے جگ چو فیر
بانی کار اسلام دا تائیں وچ جہان
حامی شرع شریف دا صاحب نیک دھیان
ہیگا جس دی تیغ دا لکھیا فتح دوگان
دائم ہووے محمد شاہ بلند مکان

سایہ مولے پاک دا عالم اُتے نور
 رومی روسی شاہ سبھ بھی چینی فغفور
 ہتھیں بدھے اوس دے خدمتگار ضرور
 سایہ ایسے شاہ دا ملکوں ہووے نہ دُور

جون 1857 وچ ایہناں سطران دا مطلب ایڈا گجھا وی نہ رہیا ہوسی پڑھن سُنن
 والیاں لئی۔ 11 مئی 1857 نوں نابرفوج دے دتی اُتے قبضے پاروں دتی نابری دا گڑھ
 بن گئی۔ نابری دے نشان بہادر شاہ دا شہر آپ وی نابری دا نشان بن گیا۔ سبھ پاسیوں
 چھاوینیاں توں نابرفوجیاں دتی اپڑن دا ٹپا کیتا۔ میاں صاحب وی مرزا عزت بیگ
 نوں دتی گھن گئے:

دل وچ خوشیاں ایہہ کرے لہساں دلی جا
 لاہے کھٹ کے سودیوں پھیر وطن دا چا
 منزل منزلی فُردیاں مدت گزر گئی
 شاہ جہاں پناہ دی دتی نظر پئی
 وانگ بہشت عمارتاں اک تھیں اک ہی
 اُترن کان محمد منڈی کچھ لئی
 دہلی سندی خاک توں گھولاں جان سریر
 وانگ نظام الدین دے جس وچ وسدے پیر
 ہور غلام اوہناں دے خسرو جیسے امیر
 پھیر ملوک محمد صاحب تاج سریر
 خسرو سورج عشق دا سخوں لایوس لوء
 ایسا جن ایس چرخ تے چڑھیا پھیر نہ کوء

عادل ولی ملوک سبھ دلی اندر جو
رحمت رب محمدا سمھناں اُپر ہو

دلی دی ایہہ سو بھانا بری تے ازادی دے نویں نشان دا آدر ہے۔ دلی پیراں دا
شہر وی ہے تے امیراں دا وی۔ میاں صاحب امیری نوں نظام الدین دی فقیری دے
پٹھہ گندے نیں۔ باتشاہاں نوں ایس فقیر دے خسرو جیہاں مریداں توں پٹھلا درجہ
دیندے نیں۔ پر ایس درجے بندی وچوں لنگھا کے دلی نوں پیری میری دا سانجھا نشان
بنا کے اوہدے لئی رب دی رحمت منگیں دے نیں۔

دلی آ کے مرزے عزت بیگ شاہ جہان دی حاضری بھری:

دو تین روز گزار کے ہو آسودہ خوب
کرن سلامی شاہ دی کُریا اوہ محبوب
اول ڈالی تارئے پائیے سبھ مطلوب
ظل اللہ محمدا ہے سی اہل قلوب
آہا صاحب تخت دا شاہ جہان پناہ
سخی بہادر تیغ دا عادل ظل اللہ
جگت کیجا جس اُجلا دُھوڑ کفر دی لہ
انبر تخت محمدا تارے چن سپاہ

شاہ جہان ظل اللہ دی ہے تے اہل قلوب وی۔ پیری تے میری اک تھی کہیاں
نیں اوہدے وجود وچ۔ اوہدی طاقت زمینی نہیں اسمانی اے۔ انبر اوہدا تخت اے تے
چن تارے فوج۔ اسمان دا پھیر اوہدے وس وچ اے، سو لوک دی قسمت وی۔ لہور
دے پھیرے وچ عزت بیگ جہانگیر دے مقبرے تے حاضری دیندا اے۔ مقبرے دی
صفت وچ وی باتشاہی دے اسمانی ہون دی گل آئی:

حور فرشتے دیکھ کے کہن بہشت مثال
 پھت اسمان محمد اچن سورج مہل نال
 تیج وچھی وچ شاہ دی خوش ہو ستا کنت
 شاہ امیر محمد سارے من منت

باتشاہ کنت ہے، ”خاوند“ محبوب۔ پیر فقیر وی مریداں لئی کنت نیں۔ شاہاں
 امیراں لئی جہانگیر پیر ہے۔

دلی اُتے نابرفوج دے قبضے نے ہند وچ دیسی راج دا نشان بنا دتا اے مغل تخت
 نوں۔ سو پرانے مغل تخت دا آدر نوں نابری دے حق نوں پکیرا کریندا اے۔ شاہ جہاں
 بہادر شاہ دے روپ وچ مڑ جیوں پیا اے۔ کفر دی دھوڑ پرانے ہندی کفر دی گھٹ
 جا پدی اے تے نوں یورپی کفر دی گھنی۔ مغل باتشاہ ”داحق“ ایہو ہے جو اوہ دیسی اے
 تے نالے اوہدی میری فقیری نال جُوی ہوئی اے۔ عزت بیگ دی مغل اے۔ بابری
 مغلاں وانگ اوہ وی بلخ بخارے کابل دی ولایتیوں آیا ہے۔ اوہدا ولایتی مغلاںی عزت
 لفا کے فقیر تھیوں باہر لاناں ونجا کے دیسی مہینوالی وچ بے ناں تھیوں اوہدا سچ اے۔
 باہر لیاں ترکاں مغلاں دا ایہہ اندراون اندرائے ٹرک مغل راج دے سچا سچا دیسی بن
 وچن دا ہوکا وی اے۔

ولایتی عزت بیگ ساری دولت دیسی کبھار ٹلنے دے بھانڈے وہاجن وچ لہ
 وئی۔ ایہہ وی باہر لیاں منڈیاں وچ دیسی کسب دے آدر دا نشان اے۔ عزت بیگ دی
 ساری دولت ٹلے دے کسب دے ٹل نہیں۔

مٹی اسدے ہتھ تھیں ہوندی چاندی خام
 دیوے خاک محمد لئی ہزاراں دام
 مٹی نوں چاندی کرن، خاک نوں داماں وچ وٹاون، کم ہے گجرات شہر دیاں

کسبیاں دا- ایسے پاروں ایہہ شہر ہاریاں شاہیاں دیاں شہراں انبرسرتے لکھنؤ اُتے
 بھاڑو اے- پر ہریاں دیسی باتشاہیاں دا اوہلا رکھ کے میاں صاحب حاضر پردیسی
 باتشاہی نوں پئے بند دے میں جیہدا تخت کلکتے اے-

کہندے کول چنانہ دے وسدا شہر مقیم
 انبرسرتے کلکتیوں لکھنؤ تھیں عظیم

”انبرسروں کلکتیوں“ نہیں آکھیا میاں صاحب سو ایہہ وی پڑھت تھی سکدی اے
 ایس سطر دی جو گجرات انبرسرتے اے تے ایس حساب کلکتے تے لکھنؤ تھیں عظیم اے،
 (انبرسرتے سر دا لوک ناں اے- ایہدا مطلب بند اے اسانی چشمہ)- گجرات
 ”انبرسرتے“ چنانہ دے پانی پاروں وی ہووے متاں پر ہک بنی وڈیائی وی ہے گجرات
 دی- گجرات دے نیڑے چیلیاں والے کول میاں صاحب دے دیکھن گوچرے دیسی
 سپاہیاں انگریز چڑھت نوں ٹھل پادتی آہی-

گجرات وچ ”اُچے محل عمارتاں“ وی ہن تے ”ہور مسیحاں مقبرے“ وی پر اصل
 زور ایس شہر وچ کسب تے وپار دا ہے:

سوتر سٹ کریگراں کہتے راس ہزار
 رنگ برنگی ہنیاں عجب ہونے گل کار
 کھیں سرائیں منڈیاں جائیں صاف ہزار
 گوچے گلی محمد گوچے تھالی ہار

تے کسبیاں وپاریاں بے گناں وچوں گناں دے شہر دی صفائی ستھرائی
 اے- کیہ انگریز وپار شاہی دا تروڑ پئے کریندے میں میاں صاحب دیسی کسب وپار نوں
 وڈیاء کے تے دیسی باتشاہی نوں دیسی کسب وپار نال گنڈھ کے-

میاں صاحب آپنے شاعری دے کم نوں گھنا کسب و پار دیاں رمزاں راہیں
وچار دے نیں۔ آپنی لکھت بارے آکھیو نیں:

خرچ کریاں ایس وچ ایسے دم بھوار
مچے موتی حکمتوں سئل پروساں ہار
اوہ شاعری نوں ”کارگیری“، استاد شاعر نوں ”راس کاریگر“ سمجھدے نیں۔ پچھلے
شاعر جیہناں قصہ میاں صاحب تائیں اڑایا اے بنجارے نیں تے صراف وی:
جو بنجارے موتیاں کرن صرافی کام
لعلان سندے جوہری راوی صاف کلام
حسن قدرت دی کاریگری اے۔ جس یار میاں صاحب نوں مہینوال دا قصہ بناون
لئی آکھیا اوہدے حسن دی سو بھا اتھے مکدی اے:

کاریگری خدائے دی گکیاں مکدی کد
قوت حسن محمد اُسدی ناہی حد
عزت بیگ دے سریر دی سو بھا دیکھو:

کلاں سوہنیاں انگلیں شگرف نوک بھری
گھڑتل ڈھل محمد لہ لہ تلی کری
سینہ چٹا چاندیوں گھڑیا استاکار
ودھ صفائیوں شیشیوں دھنی مشک تار
پتلا گردا لک دا جھل نہ سکدا بھار
ڈرے محمد ترنوں جد بنھے تلوار
پٹ توگر چاندیوں قوت بھرے انبار
شیشے زانو دیکھ کے ڈھیندے ہو لاچار

سوئی دے سراپے وچ گھاڑ دی اُستا کاری گھنی اے:

بازو لوہڑے رائنگے جندر صاف چڑھے
نازک بندوں لچکنوں کڑیاں نال کڑے
سینہ سختی سیم دی جوڑ استاد گھڑے
پتتاں لعل محمد میخاں مار جوے
دھنی عطر غیر تھیں بھری رہے ہر دم
کاغذ جیوں کشمیر دا تیویں اتلا خم
زانو ششے حلب دے گرد لہوری ہار
سن دند گھنڈیں پیاں گھڑیاں اُستا کار

عزت بیک تے ہے ای سوداگر۔ اوہدی ہستی تے بنی ای کسب تے ونج بر اے:

کسب ایہو ایس مغل دا کرے پپاری کام
گاہے سدا دلائتاں ایراں توراں شام
دولتمند اس ملک دے ورتن اوہدے دام
عزت بیک محمد شہریں روشن نام

و پار ہے گھاڑ بر گھاڑ ہے گھال بر۔ گھال گھاڑ بندی اے، گھاڑ سودا تے سودا

دام۔ وپاری دا کسب ہے کاریگر دی گھال نون دام بناون۔ دام اکٹھے تھیون تے دولت
بندے نیں۔ جیہناں کول دام ڈھیر نیں اوہ دولتمند نیں۔ شاہ جہانی وارے وچ دولتمند
نیں سوداگر یا بھوئیں وال۔ بھوئیں وال دو رنگ دے نیں۔ جیہڑے واہکاں کنوں ہالہ
اکٹھا کریندے نیں باتشاہ نون وی تار دے نیں تے آپنا مالکانہ وی رکھدے نیں زمیندار
اکھواندے نیں۔ جیہناں نون شاہی فوج جوگے اسوار پیادے تیار کرن لئی باتشاہ نے
کے تپے دا ہالہ جاگیر کر کے دتا ہویا اے اوہ منصب دار اکھویندے نیں۔ زمینداراں

منصب داراں وچوں کھیں و پار وی کریندے نیں۔ وڈیاں وڈیاں سوداگراں نال ایہناں
 دیاں پتیاں نیں۔ ایہہ سوداگراں لئی سانجھ سہولت دا پر بندھ کروا دیندے نیں تے گھر
 پیٹھیاں لائی راس اُتے لاہا کھدے نیں۔ دولت کریندی کیہ اے۔ یاں تے دولت مندوں
 جوگا اڈنبر بن ویندی اے، یاں راس جیہنوں و پار وچ لا کے اوہ ہور دولت بنیندے
 نیں۔ دام گھڑیندے تے شاہی نکسال وچ نیں اوہناں اُتے ٹھہر باتشاہ دا اے پر داماں
 نوں دولت بناون وچ وڈا ہتھ و پار دا اے:

سو دولت مند اس ملک دے ورتن اوہدے دام

میاں محمد بخش ہوراں ویلے اوہ بزرگ جیوندے ہون جیہناں دے ویکھدیاں
 سُن دیاں انگریزی و پار ستھ ایسٹ انڈیا کمپنی بنگالیوں نکل کے وئی دے مغل باتشاہ نوں
 آپنا بھتے خوار بنا گھدا تے ستلج دی کندھی اُتے اپڑ گئی۔ ستلج ٹپ کے گجرات جہلم اوہ
 میاں صاحب دے ویکھدیاں اپڑی تے اوہناں اتھاویاں دولت مندوں نوں کمپنی دے دام
 ورتدیاں ویکھیا۔ وئی اُتے تاہر فوج دے قبضے نے متاں میاں صاحب نوں آس لائی
 اے جو مغل شاہی سکہ مُڑ چلے۔ پر ایہہ سار اوہناں دی لکھت وچ ہے جو ہُن و پار
 وپہار دے راج دا وارا اے تے اوہ وارا لد گیا جدوں و پار بھوکیں وال ہالہ خور راج دی
 چھتر چھاویں اُردا ہا۔ ہُن ہالے دا پر بندھ وی و پار کمپنی دے ہتھ اے۔

بابر ہند وچ دھاڑوی بن کے آیا۔ کھیں واری ہلے گر کر پرتیا پر ٹلیا نہ۔ اوڑک
 1526 وچ لودھی باتشاہ ابراہیم نوں پانی پت۔ وچ ہرا کے وئی دا تخت ملیوس تے اگوں
 مغل شاہی وارا اُردا بابر دی اولاد دے سرتے۔ ہُن 1857 وچ میاں صاحب دا
 وپاری مغل شہزادہ مرزا عزت بیگ ہند وچ آیا اے۔ اتھے دیسی مٹی دی کاریگر گودی
 دے عشق وچ اتھاواں تھی گیا اے۔ اوہدی کمائی ٹلے کبھار دی گھاڑ دے ٹل نہیں رہی۔
 ایہتھوں کھٹی دولت اوہ باہر نہیں کھڑ سکیا۔ اوہدی دولت ٹلے دی راس بن گئی۔ ایہہ کہتے

دوہری رمز نہ ہووے اک پاسے پرانے مغل تاجوال دے دیسی سپاہیاں دا جھنڈا بن
 وچن دی تے دوجے پاسے دیسی کسب وپار دے باہر لے وپاری راج نون ٹھل کڈھ کے
 آپنا راج چلاون دی۔

سوہنی گھاڑو وپار و بیہار دا قصہ ہے جیوں ہیر راٹھا چاری و بیہار دا قصہ ہے۔ راٹھا
 چاری و بیہار وچ نگرء دو دھراں دا آہا، راٹھ مالکاں دا پشو پال تے واپی وان چاکاں
 کامیاں نال۔ ہیر ایسے نگرء دے نیڑے دا قصہ ہے۔ پر نیڑا تھیا ہے اک بے و بیہار
 راہیں۔ ایہہ و بیہار ہے فقیری، ہر رنگ دی مل مالکی تون مکتی، گل دا اک تے اک دا
 گل تھیون۔ گھاڑو وپاری و بیہار وچ ترے دھراں ہن۔ اک پاسے ہنڈی راٹھا چاری
 دوجے پاسے محنتی کاریگر۔ ایہناں دوہاں نال نگرء ہے گھاڑو وپار والیاں دا۔ سوہنی دا قصہ
 نیڑا ایس دوہرے نگرء دا فقیری وچ ای کریندا اے۔ ایہہ دین ہے لوک ریت دی
 جیہڑی کامیاں گھالہاراں راہکاں واہکاں دی کرنی تے پئی۔ لوک ریت نے راٹھا چاری
 دی چڑھت ویلے دمودر دی ہیر تے راٹھا چاری دی بھاج ویلے وارث شاہ دی ہیر
 سرجی تے گھاڑو وپار دی چڑھت ویلے سوہنی دا قصہ سرجیا۔ سوہنیاں گھنیاں انھویں
 صدی وچ لکھیجیاں۔ ہاشم شاہ، احمد یار تے قادر یار دیاں میاں محمد بخش دے
 ساہنے آہیاں۔ میاں صاحب ویلے پوڑا بنیا باہر لیاں گھاڑو وپاریاں دے پنجاب اُتے
 قبضے دا۔ میاں صاحب ایس پوڑے دے بندیاں جوان تھئے۔ اوہ ستائیاں ورھیاں
 دے بھڑسیانے آہے جد 1857 وچ کمپنی راج نون دیسی فوجیاں دی نابری لکری۔ اوس
 ویلے میاں صاحب سوہنی لکھی۔ مکننا تے ایس سوہنی وی فقر نیڑے تے ای ہے پر ایہہ
 اوس نیڑے نون سجدی اے اپنے ویلے دیاں سیاسی لوڑاں وچوں لنگھ کے۔ نابر سپاہی
 پتر پوترے نیں واہکاں کیاں دے پر اوہناں نون سنگ پیا ملدا اے کمپنی راج دیاں
 دیڑیاں راجیاں نواباں دا۔ ہر میل دی جوت بناون لئی نابر سپاہیاں نون اوس ویلے

پرانے مغل تخت دا نشان ای اوہڑیا۔ سو میاں صاحب دی سوہنی وچ جتھے سائیں غلام محمد راٹھ شاہی نوں تاج کے فقر شاہی نوں بچے نہیں اوتھے شاہجہاں راٹھ شاہی دا موہری رہندیاں وی ”اہل قلوب“ اے تے دتی دے ولی تے ملوک سبھ اکٹھے نہیں رب دی رحمت دی چھاویں۔

نابر سپاہیاں دا ٹیل نہ سَریا۔ انگریز راسوال شاہی پکیری تھی گئی۔ ویہویں صدی وچ دیسی گھاڑ و پار نوں باہر لے راس راج دا جھہ جھڈاون لئی خلقت دے زور دی لوڑ پئی تاں گاندھی نوں فقیری ویس وٹاونا پیا پر جد دیسی راسوالی آپ دتی دے تخت اُتے بہہ گئی تاں او سے فقیری ویس نوں نکارا کر کے سٹ پاپوس۔ میاں محمد بخش دے پپو دادے ویلے پنجاب وچ نویں ابھرے راٹھ راج نے وی ایویں کیتا ہا۔ واہکاں کامیاں دی نابری نے مغل شاہی دیاں جڑاں اُکھیڑیاں ناک دی فقر لہر دے جھنڈے پٹھ۔ پر ڈور ایس نابری دی ہولی ہولی نکلیاں بھونیں والاں ہتھ آ گئی۔ کیاں راہکاں وچوں اگل ہتھاں ہالہ اگر اہی لئی بھائی والیاں بنا لیاں۔ ایہہ بھائی والیاں (مسلاں) لو جو کے لہور دربار دا راٹھ راج بن مکیاں۔ ایس راٹھ راج نے فقر بانی نوں رسم ریت دا رچھ بنا کے رکھ لیتا۔ ایہہ وار ورتی جیہناں اکھیں ڈٹھی تے کنیں سنی اوہ میاں محمد بخش دے جوانی چڑھن ویلے جیوندے ہوس۔

1857 وچ کمپنی راج کنوں نابری دی لہر اُٹھی تے دیسی راج دی آس مُز اُبھری۔ آپنے مُلک کول آپ و ساون دی آس۔ اوس ویلے ایہہ آس کچی سچی ہو ورتی جا پدی ہوسی خاص کر پنجاب وچ جتھاں پندراں ورھے پہلاں دیسی راج آ پیاں پیراں تے کھلوتا ہا جتھاں اٹھ ورھے پہلوں کمپنی دی فوج ہردی ہردی مساں جتی آہی۔ آس اُلیل دے ایس ابھار وچ میاں صاحب دی ”سوہنی“ فقیری والا ٹیچا مُز اگیرے کریندی اے پر پہلوں دیسی راج نوں پیراں تے کھلہار کے، پردیسی و پار نوں دیسی راج دی

مہر بیٹھ کر کے اوڑک اوہنوں دیسی گھاڑ دیاں پیراں بیٹھ دے کے:

جا دربار اس شاہ دے عزت بیک غلام
ڈالی نظر گزار کے نم نم کرے سلام
شفقت کیتی باتشاہ صورت دیکھ تمام
خلعت میلی محمد ہور ہزار انعام

وٹی دی منڈی دا زور تے دیسی راس والاں شاہاں (شاہوکاراں) دی وت دیکھو:

ڈیرے آیا پرت کے سدے آن دلال
ہوکا وتا شہر وچ کل پیاری بھال
سوداگر اک آیا وچن کارن مال
ڈھکے شاہ محمد آکھن رخت دسال
کھول چھنڈائیاں بوریاں لگا ہون دکاء
وچ ہزاراں منڈیاں خالی رہے نگاہ
دھرتھی تھکے تولنوں ساری تلی نہ جاء
شاہاں لئی محمد کٹھی مل چکا
وہلا ہویا خرچ کے مرزا ساری راس
گجھ گجھ لئیاں ہنڈیاں نقد بدھے پاس

تے دیسی شاہی پر بندھ وچ وپار دی رکھ دیکھو:

فجریں رب دھیائے کے اٹھ لدائے ڈھور
منزلو منزلی آوندا بادشہانی ثور
نہ کوئی خطرہ راہ دا نہ کوئی دھوکھا ہور
لنگھ بیاس محمد پوہتا آن لہور

لہور وچ شاہی ویہار (آمین) دی پوری چھاں اے:

ڈٹھا تخت لہور دا خوب بنا آئین

شہر دی بنا (آیرا) یا اوہدا بناء (بنت وی تے سنگھار وی) آئین نالوں دکھ نہیں،
آئین ای ہے۔ آئین وچ بنا یا بنا ہے تے بنا یا بنا وچ آئین۔ لہور وچ باتشاہی ریت
دا وڈا نشان جہانگیر دا مقبرہ اے۔ اتھے پھیرنواں پردیسی مغل وپاری پرانے دیسی مغل
باتشاہ دے حضور آیا اے۔

بادشاہانے مقبرے کرے سلام امیر
صفت محمد مقبرے مٹے نہ وچ تقریر
عجب صفائی صنعتاں گنجوں مالا مال
پتھر رنگا رنگ سن یمنی دُرج کمال
حور فرشتے دیکھ کے کہن بہشت مثال
مُخت اسمان محمد چن سورج مہل نال

شاہی ریت زمین تے حکومت کریندی اے پر اسمان نال وی ایہدا جوڑا اے،
قدرت نال۔ ایہہ جوڑا جوڑیا ہے زمین والیاں دیاں صنعتاں دی صفائی نے۔

رنگو رنگ درخت سے لکھے استاکار
مثل جیہناں دی باغ وچ ہون نہ وقت بہار
شاخاں چاندی سونیوں لائے ڈال سنگھار
پت ہرے فیروزیوں مہلاں نہیں شمار
ہر ڈالی تے پکھنو دسن اڈن ہار
سرجے پر زمردوں سبز سرخ منقار
ایسا باغ نہ دیکھیا دائم وچ بہار
باد خزاں محمد اس دی لئے نہ سار

پتھر ہیرے مثل دا گارا سیم سنا
 عجب ہویاں گل کاریاں وانگ بہشت سنا
 ایسی عجب کرگیری آدم ممکن نہ
 ڈٹھا نہیں محمد آکھ نہ سکاں تاں
 اُسدی حُسن کرگیری خرچ نہ آوے انت
 گویا ہر ہر کندھ تے پھلی رُت بسنت
 سچ وچھی وچ شاہ دی خش ہو ستا کنت
 شاہ امیر محمد سارے من منت

باتشہی ریت دے نشان دا سدا بہار سوپن اوہدی کلا سر ہے، اُساری تے نقاشی ..
 دی کلا۔ کلا بنی ہے کرگیری تے استاکاری سر، کرنہاراں دی سوچھی گھال سر۔ کلا دا
 حُسن امر ہوون پاروں قدرت ساداں ہے سگوں قدرت دی خزاں دی ماروں باہراے۔
 پر ”آدم ممکن نہ“ راہیں ایہہ مُد قدرت نال ونج جودا ہے۔ یاں آکھو بندے دی کلا
 اوہدی کرت قدرت نال اکائی پاروں ہے۔ ایہہ اوس آدم دے دسوں باہری اے
 جیہنوں چالو ویہار نے قدرت نالوں وچھوڑ کڈھیا اے۔ پر لگی ایہہ کلا امیری دے
 لیکھے۔ جیویں بندے دی ہور کیتی ہالہ بن کے خزانے چڑھی تے امیری دے لیکھے لگی
 تیویں۔ ایہہ کلا مَن شاہی نوکری وچ ہے، شاہی موت نوں امر بسنت بناون کیتے،
 شاہی ریت دا سدا بہار حسن بن کے کرنہاراں نوں موہن کیتے۔ کلا دا حسن امر ہے
 کیونجو خرچ نہ آوے انت۔ ایہہ خرچ نہیں ہوندی انت تاں، انکھٹ ہے۔ یاں انتاں
 دے خرچ نال وی ایہہ ”آوندی“ نہیں۔ ”خرچ“ والی رمز کلا دے حسن نوں امر کریندی
 اوہنوں شاہی بہشت وچوں باہر کڈھ لیائی اے۔ یاں آکھو خرچ دی گل نے ایس
 بہشت نوں اوس ویہار دے وچ لیا دھریا اے جس لیکھنوں اُساریا اے۔ خرچ تے

ایس کلا جوگا دتا اے اوہناں جیہناں ہالہ بھریا اے۔ اوہ کلا والیاں دے ای بھیناں بھرا
 آہے۔ خرچ کلا والیاں نوں وی پورا ای ملیا اے۔ ہالہ بھرن والے تے کلا والے تے
 آپ سارے خرچ تھی گئے نیں باتشاہی اڈنبر نوں ٹھمن وچ، شاہاں (شاہوکاراں)
 امیراں (منصب داراں، زمینداراں) دی میری نوں پیری بناون وچ، آپ قدرت
 نالوں و جوگ دا دوزخ جھاگ کے اوہناں نوں بھرم بہشتیں واژن وچ۔ شاہی نوکری
 وچ جٹی کارگیری کلا بن کے اپنے ہتھیں شاہی تران نوں ریت دیاں سدا بہار سجاں
 اُتے سوادندی آئی اے، اوہنوں بہشتی باگاں وچ پھیر کے قدرت دا سروپ بنا
 ویکھاوندی آئی اے، مُردی پھیری شاہاں دیاں سراں نوں چڑھی اے۔ خلقت لئی
 (تے اپنے لئی) شاہی تران دی موہ مُشک کھنڈاوندی آئی اے۔ شاہی محلاں مقبریاں
 باگاں راہیں ایہہ موہ مُشک مت پئی دُھی اے جہان تے۔ جیویں مُن سرکاری بلڈنگاں
 و پار گھراں تے دھنوالاں دیاں کوٹھیاں راہیں اجو کے مل دیہار دی پرتیت لوکاں دیاں
 دلاں نوں گھیردی اے تے مُردی پھیری دیہار واناں دیاں سراں نوں چڑھدی اے۔

(5)

بلخ بخاریوں دتی تے دلیوں لہور۔ ایہہ پندھ مرزا عزت بیک مغل دا ہے سوداگری
 کماون لئی۔ چنانہہ تے آ کے اوہ پندھ پیا عشق کماون دے۔ سوداگری والا پندھ ہالہ خور
 باتشاہی دیہار وچ وچ دی چڑھ ویکھا لدا ہے، و پاریاں تے امیراں، راسوال شاہاں تے
 بھوئیں وال شاہاں دی آپس وچ رس ورتن۔ راسوالی تے بھوئیں والی مل دے رنگ
 نیں بندے دی وار دے بنائے۔ عشق دا پندھ وی بندے دی وار دا کھوجیا ہے پر ایہہ
 پندھ ہے مل نوں مُدھوں مکاون دا، مل دی بنائی میں نوں میں ٹوں دی ونڈ نوں مُکا
 کے اکائی والے رس واسے تائیں اپڑن دا۔ ایہہ پندھ ہے عزت بیگوں مہینوال تے
 مہینوالوں فقیر تھیون دا۔ ایہہ پہلے پندھ دا اُلٹا ہے۔ چنانہہ تے آ کے پہلا پندھ مُکيا

تے دوجا ٹریا۔

چنانہہ کیہ ہے۔ عیئیں وسوں دا نشان آہیاں۔ عیئیں سرواہیاں ودھیاں تے ودھ
کے مالکیاں بن گھیاں۔ مالکی پٹھ آئی واہی دی اُتج دے سر تے ونج موکلے تھئے،
شاہوکارے اُبھرے تے سوداگریاں چڑھیاں۔ پر نیں تے بنی اے قدرت دے سچ
ورتارے سر۔ ہزاراں چوہیاں تے نالیاں دا رل کے اک تھیوں، اک تھی کے ساگر
بن، ساگروں مینہہ ہوکے مُڑ چوہیاں وچ آون، اک دا کُل تے کُل دا اک تھیوں۔
ایہہ عیئیں دا تت ست ہے۔ عیئیں مل مالکی ویہار دی باندھے بدھیاں پیاں وگدیاں
ہن۔ بھوئیں دے سائیں عیئیں دے وی سائیں ہن۔ پر قصہ ریت والیاں عیئیں دا تت
ست جگایا اے وگدے وسین نوں ویہار دی باندھ دے اُلٹ وگا کے مڑ قدرت دا سچ
دیکھایا اے چنانہہ نوں عشق دا نشان بنا کے:

عشق دے وچ چند لے (حافظ برخوردار)

پانی عشق چہاؤں دا (قادر یار)

میاں محمد بخش وی ایسے پاروں ہوراں عیئیں کنوں وکھریںدے نیں چنانہہ نوں:

نیر بیاسوں راویوں مرزا لنگھ پیا
آیا کول چنانہہ دے کیہ گجھ کرگ قضا
جاڈو نیر چنانہہ دا لیندا پت مُھلا
پنوں سات محمدا لوں لوں عشق سما
سچا نیر چہاؤں دا سرجیا جل جلال
نوشہ ہادی تاریا لطف چلوٹی ڈال
پہلے طالب عشق دے لین چہاؤں بھال
مون منان محمدا آیا مہینوال

قدرت سر بے سچے پانی نوں فقر چلوٹی دی جاگ لگی اے۔ عاشقی فقیری اے۔
 مون مناوَن بنا مہینوالی نہیں۔ سگوں مہینوالی نوں سچ کے مون مناوَن جوگا تھیوَن اے،
 مرزے عزت بیگ۔ پر اے تے پندھ وڈیا ای ہس:

ا پر گھاٹ چنانہ دے آیا مغل اصیل
 پانی دیکھ چنھاؤں دا دل وچ کرے دلیل
 اے اندر ویسے جیوں یوسف وچ نیل

چنانہ بچے پوہندا ہے۔ اے مغل اصیل دی عاشقی یوسف والی جگ موہنی معشوقی
 والے پڑاں وچ آئی ہے۔ یوسف کنعانوں بردہ بن نکلیا تے مصر وچ زلیخا دے عشق
 کولوں مل پوا کے اوڑک مصر دے تخت تے بیٹھا۔ چنانہ دی سینتر نوں اے مرزے دا
 چت حاکی صاحبی دیاں رماں راہیں پڑھیندا ہے۔ چنانہ اے اوہنوں یوسف دا نیل
 بن دیندی اے۔ گجرات سچ کے دی ایہو یوسفی چڑھی رہی عزت بیگ نوں۔ امیری
 عیش دی مجلس لائیوس اوتھے۔ ایہہ ریتل رنگ ہے شاہی نوں ہتھ گھتیندی سوداگر
 رہریت دا۔ کنیراں، غلام، ساز، شراب، خشبوئیں۔

دل نوں آب رباب دی چنگاری وچکار
 نلے عطر عبیر دے ڈھکھن عود قمار
 حُسن اجیہا مغل دا روشن کرے ہندار
 اوہ سی چن محمدا تارے گردے یار
 بیٹھا ا پر پلنگ دے دے وانگن شیر
 خدمت اندر خدمتی بدھے ہتھ چوفیر
 دیکھن آون اوس نوں سوہنے سندر ڈھیر
 اوہ مغرور محمدا گل کرے کر دیر

اک غرورت حُسن دی دوجا زر دا مان
 تریجا موسم عمر دا چوتھا دیہی تران
 پنجواں عیش جہان دے چنگا پہنن کھان
 چھیواں ذات محمدا اُچی مثل پٹھان

ایہہ سکھر آپ ای اپنا لہا اے۔ یوسفی آپا رُجھ والی رمز ای مُڑ آئی اے لہا لئی
 پہلوں جھی (دلاویں جیہی سمیتر یوسف دی خواب وِل):

اوہ سی چن محمدا تارے گردے یار

وَت گھلی:

مہتر یوسف حُسن دا کیجا سی گجھ مان
 لگا تھوڑے مُل توں بھایاں ہتھ وکان

یوسف والی رمز اپنا گیڑ پورا کریندی اے گجھ چر مگروں جد عزت بیک سوئی نوں
 دیکھ کے آپنی سوداگر ہستی و نجاون تے آ گیا تے سگی ساتھی اوہنوں چھڈ ٹرے:

یوسف کھوہے سٹ کے چلے پرت بھرا
 رہا نہ ساتھی سنگ کو نہ کوئی یار اشنا

یوسف والی رمز نال بُدی ہوئی اے زلیخا دی عاشقی، ایسے پاروں ای ایہہ ورتجی
 اے آپا رُدھ سکھال توں عاشقی ول لہا واسطے۔ پر عاشقی ول ایہہ لہا زلیخا والے راہوں
 نہیں بازغہ والے راہوں ہے:

عشقی دے کھیں راہ نیں ناہیں اکھیں بس
 جاندا ہر ہر سنھ تھیں چوراں وانگن دھس
 جیونگر لگا بازغہ یوسف دی سُن دس
 عزت بیک محمدا گیا کناں تھیں رس

بازغہ وی مصر دی اک سردارنی اے۔ اوس بردے یوسف دے حُسن دا وجکرا سُن
 کے آپنے اندر اوہدا عشق سہی کیتا تے مڑ سرداری چھوڑ فقیر تھی گئی نیل دی کندھی اُتے
 لکھی پابٹھی۔ زلیخا ہار ملکہ بن کے یوسف باتشاہ دی سیججے نہ چڑھی۔
 سراپا قاری ریتوں آئی بتر ہے، وارث شاہی نقل نے حاکی مالکی رہریت دی ٹوک
 لئی ورتیا ہے لہنوں۔ میاں محمد صاحب سوہنی دا سراپا تے ریتل حساب وچ ای لکھیا پر
 جد عزت بیک سوہنی نوں تکیا تاں سراپے دا اوہو ریتل رنگ عزت بیک دی صورت پوج
 دیکھنی نوں دیکھا ون دے کم آیا:

دیکھ اکیں متواریاں سو دل دتوس وار
 دند ہیرے تک ڈولھدا آنسو موتی ہار
 مونہہ اُسدے دی بھانبری سینے وئی بال
 صبر متاع محمد جالے مال جنجال
 دونہہ زلفاں دیاں سہلیاں بہندا پاکند
 ہوئی ہر ہر وال وچ جان مغل دی بند
 نیواں ہویا عجز تھیں متھا دیکھ بلند
 بندی تک رخسار تے سڑیا وانگ سپند
 طاق ابرودے دیکھ کے بخت ہو یا غم سنگ
 تنگ شکر دے وات تھیں بہت ہو یا دل تنگ
 جوت شمع دی چہریوں سڑیا وانگ پتنگ
 لگوں اندر خدمتی بدھوس لک نہ سنگ
 گھوہ ٹھوڈی دا دیکھنوں غم دے کھوہ پیا
 کیا صراحی گل دی مست شراب پیا

غنغب والے سیب دا سہہ آسب گیا

مفت نہ دئے محما ایسا سیب پیا

دیکھو اک پاسیوں ریتل رمزاں آوندیاں نیں سراپے دیاں تے دوجے پاسیوں
ایہناں نال گنڈھیاں ہویاں ریتل رمزاں آوندیاں نیں مرزے دے دیکھن دیاں،
مرزے دی پوہ دیاں۔ ایہہ گنڈھ بندہ تھی ہے فارسی ریت والی صنعت کاری راہیں،
جیہڑی لفظاں دیاں واچاں نوں وی وردی اے تے معنیاں نوں وی پر آپنے دیکھالے
وچ رُجھ کے ایہہ گل بھل ویندی اے جو ایہہ دیکھالا اتھے آپ مُدا بن ثریا اے۔
صنعت کاری دا ایہہ پیتلا تے ہوچھا دیکھالا تے مرزے اوس صورت پوجا دی، روپ
رُجھ دی، جیہڑی عزت بیک دی دیکھنی وچ چکھوں آئی اے تے اُجے گئی نہیں۔

قسم کہاں میں رب دی صورت سی بے حد

صورت کولوں اوس وچ معنی آہے ودھ

دولت عزت مرزگی مرزا ساری رڈ

صورت اُتے مر رہیا معنی لبھسن کد

جے صورت دے معنی پیندے ٹدھ نظر

رلدا اندر واصلان اوسدا جھڈ مگر

پر جاں جاں وچ صورتے قید آہا بے پر

پہلی واری معنیوں لبھوس نہیں خبر

اتھے صورت تے معنی وَکھو وَکھ ہن۔ معنی ملن تاں صورت دا مگر چھٹ جاندا

اے۔ پر نال ای صورت تے معنیاں دی بوجت اُگڑی اے۔ اُگڑی توڑے معنیاں

دی صفت کرن واسطے ای اے۔

سکو ہاں پندار وچ صورت اندر قید

صورت وچوں معنے جے ہوندے ناپید
 کد کوئی دل لاوندا اس پر رکھ اُمید
 ہوندی نہیں محمدا دُھپ بنا خورشید
 جانے نال یقین دے کوزے اندر جل
 تاں ترہایا اوس نوں ہتھ پاوے جا گل
 جاں ڈبے دریا وچ جل سے ہر دل
 یاد نہ رہس محمد کوزے گھڑیوں گل

اتھے مرزے عزت بیگ دی دیکھنی ”سبھو“ دی دیکھنی نکلی اے۔ مرزا نوئیکا نہیں۔
 صورت ذی قید ”پندار“ پاروں ہے۔ پندار سوچ ہے آپا زجھی سوچ، آپنے نوئیکلے تے
 اچیرے بھلیرے ہوون دا گمان۔ ایہہ گمان بندے دی دیکھنی نوں پیتلا تے ہوچھا بنا
 دیندا اے۔

پندار والی دیکھنی ای صورت نوں معنیاں تھیں دکھرا گھندی اے تے ایس
 دکھرپ اُتے ای مک بھندی اے۔ صورت ہے ای معنیاں دی دیکھالی۔ صورت
 دُھپ اے تے معنے سورج۔ دُھپ سورج دی ہستی دا ای پیار اے، اوس کنوں دکھ
 نہیں۔ سورج ہے تے دُھپ ہے۔ دُھپ ہے تاں مگر سورج سر پد ہے۔ پر نال ای
 صورت کوزہ اے تے معنے جل۔ جل تے کوزے دا لاگ سورج دُھپ والا نہیں۔ کوزا
 جل دا پیار نہیں، اک دکھری بتر ہے مٹی دی۔ جل کوزے وچ وڑ کے اوہدی صورت
 تے دھاردا اے پر آپ نرا کوزے جوگا ای نہیں ہوندا۔ کوزے تے جل والا دکھریواں
 بندے دی لوڑ اوہدی اڑ دساون لئی کیجا گیا اے مے۔ تریہائے بندے دی لوڑ کوزے
 نوں ہتھ پاوندی اے کیونجو پانی اوہدے وچ ہے۔ پر جے لوڑ پانی نوں آپنے اندر گھستن
 دی نہ ہووے آپ نوں پانی وچ گھستن دی ہووے تاں کوزے گھڑے دا خیال نہیں

آوندا- دریا ڈبیاں ہر پاسے جل دسا ہے یا جل ”ہر“ ہو دسا ہے۔ (گھڑے تے دریا دی گل اتھے قصے دا اخیر جھلکار دی اے)

جاپدا اے میاں صاحب دی جاچے ”صورت دی قید“ ویہار دتی دیکھنی (پندار) دی قید اے۔ معنے وی صورت وچ ای نیں پر لہدے نیں ویہار دتی دیکھنی جھڈیاں۔ دولت عزت مرزگی ”رد“ تے دتی عزت بیگ سوہنی ٹوں دیکھ کے پر اہجے اوہدی دیکھنی اصلوں پندار وچوں باہر نہیں تھی۔ معنے ہن صورت دا ویہاروں باہر لاتت ست۔ ایہہ ظاہر تھی سکدے نیں ویہار دتی دیکھنی کنوں چھٹ کے۔ ویہار دتی دیکھنی صورت وچ اپنے آپ ٹوں دیکھدی اے اصل صورت ٹوں نہیں دیکھدی۔ ویہار دتی دیکھنی مل پالی میں دی دیکھنی اے۔ مل پالی میں اندریاں وچ لہہ گئی ہوئی اے۔ ایہدے وچوں باہر نکھتن ایہدا مرن تے نویں بے مل ہوند دا جاون ہے۔ عزت بیگ ایس مر جیون دے پندھ پیا تے ہے پر پوند ای اوہ کچھلی نال آئی دیکھنی دی پکڑوں باہر نہیں تھی گیا۔ اوہ شاہی درباراں توں پھر کے آیا اے منڈیاں دی کھٹی اُتے آپنا وی دربار لایوس گجرات آن کے۔ اوہدی اکھ درباری فارسی ریت دی صنعت بازی دے ہر پرانے شیشے راہیں دیکھدی اے۔ گجھی جو ہوئی او سے دی۔

(6)

صورت تے معنے دی دُوئی ٹوں کہانی دی بتروں باہروار اک وچارن جوگا معاملہ کر کے رکھیا ہے میاں صاحب اتھے، سبھو نال واپرن والا اک عام معاملہ، سبھو نال واپریا، بھاویں دریا تے گھڑے دی گل کر کے کہانی نال جوڑ وی دتو نیں۔ کتاب دی موہر وچ ایہہ معاملہ مخلوق دی ہوند بارے میاں صاحب دے وچار دا حصہ بن کے آیا اے۔ ایہہ وچار کتاب لکھن لکھواون، شاعری کرن کراون دا سومہ ہے۔

وچار تے شاعری دی دُوئی وی متے صورت تے معنے دی دُوئی دا ای انگ اے۔

پر صورت تے معنے دی ایہہ ڈوئی جاپی رڑکی کیوں۔ لیہوں رکھ وچارن دی تے لیہوں
 وسارن دی لوڑ کیوں بنی ہے ساڈی وار وچ، ساڈی ورتن وچ۔ ایہہ کجھ کہانی ٹوں
 سمجھن دے نال ای ٹردی اے پوری کتاب وچ۔ موہر وچ آئے بول سنیے:

جاں جاں پڑھے نہ پٹیاں لڑکا ہو ہشیار
 پڑھنا درس قرآن دا اس ٹوں مشکل کار
 طالب ہوون پیر دا آیا سی اک یار
 کہیوس پیر محمد عشقوں ہو خوار
 جاں جاں صورت حرف دی آدے نہیں نظر
 کیونکر اُسدے معنیوں لھے کجھ خبر
 پر صورت دی قید وچ ہرگز رہیں نہ مر
 نگہ شتاب محمد پیل پر پا نہ گھر

صورت حرف ہے، معنے حرف دے اندر نیں اوس کنوں دکھ نہیں۔ صورتوں باجھ معنے
 ہوون وچ نہیں آوندے (اتھے ویردا ہے کتاب دی لکھت دا سو صورت والی گل حرف
 دی رمز راہیں ٹوری گئی اے۔) میاں صاحب نے صورت معنے دی ڈوئی دا مول دیا
 ہے آد جگاد دی برجتا ٹوں:

جھے ہستی ساڈیوں کجھ نہ۔ آہا رول
 چھپیا سی وچ نیستی ایہہ سبھ عالم طول
 ہکو ذاتی ٹور سی ڈوئی نہ آہی مول
 میں ٹوں والی گنگو ناہی بند قبول
 اوہ جمال کمال سی پڑدے میں مستور
 آپے ناظر حُسن دا آپے سی منظور

پاک آہا ہر تہمہوں مونیہ شیشے تھیں دُور
 کنگھی باجھ محمدا آہی زلف ضرور
 باد صبا اس تُوڑ تھیں نہ ہلایا وال
 اکھیں خالی سُر میوں متھاسی بن خال
 خالی سی گل سُنبلوں سبزہ نہ سی تال
 اوہ جمال محمدا مٹے نہ وِچ خیال

ایہہ ہوندوں پہلاں دی ہوند اے، انہوند۔ انہوند وِچ اکائی اے۔ انہوند آپ ای
 گل ہے، گل ہوند یا سمجھو اے اکائی دی گل ای نہیں کیونجو اکائی دی گین تَدوں آئی
 جدوں دوئی آئی۔ میاں محمد بخش ایس انہوند تُوں بے صورت حُسن آکھدے نیں۔ ایس
 بے صورت دی سمجھ وی پڑدے دی دُوئی بھری رمزوں پنا نہیں سری تے انہوند وِچ حُسن
 تُوں دیکھن لئی آپے ناظر تے آپ منظور والی دنڈ کرنی پئی اے۔ دیکھن دی ایہہ
 مجبوری انہوند تُوں دی آہی۔ انہوند جیویں ہوون دی ہو سکن دی لوڑ دا ادہدی تاگھ دا
 ای تاں ہا:

اوتھے عاشق آپ سی آپے سی محبوب
 آپے طالب آپنا آپے سی مطلوب
 پر ایہہ خواہشا حُسن دا جان اہل قلوب
 پردے وِچ محمدا چھپے نہ رہندے خوب
 نظر کریں دل لالیاں آدے جدوں بہار
 پاڑ پڑاں نکلن کردے مہل اظہار
 دل تیرے تھیں جاں کوئی آدے خوب اشعار
 دیس لکھ محمدا تا سائیں یار

جس جس جائی حُسن ہے ایہہ اُسدا معمول
 اوّل حُسن ازل دے بَجْبَش کیا قبول
 باہر ولایت قدس تھیں پائیوس آن قبول
 ظاہر ہویا جگ تے چھپیا نہ رہیا مول

انہوند وِچ ہوند سِک بندے آپنی درتی دیکھنی وِچوں پڑھی اے تے مُراد بَکاد دی
 کہانی ٹوں ایس دیکھی درتی بر اُسار یا اے تے۔ میاں صاحب شاعر نہیں سو آپنی کرنی
 وِچ لکھ سُناونی وِچ سہی کریندے نیں ایس سِک ٹوں۔ شاعری، کلا، رُوپ وان ہون
 دی تاگلہ دا ناں ہے، بے صورتوں صورت وند ہون دی۔ رُوپ وان تھیون دی
 انہوندوں ہوند وِچ آ وِچن دی تاگلہ آپ سُنجان دی آپ میل دی تاگلہ ہے۔ اک
 ہوندیاں دو تھیون دی، دو تھی کے اک ہون دی۔ ایہہ میل تاگلہ عشق اے۔

ذاتوں قطرے نُور دے کیتا آن ظہور

چڑھیا سُورج عشق دا ہویا ہنیرا دُور

کھڑیا باغ جہان دا کارن یار ضرور

گل محمد عشق دی مٹے نہ وِچ شعور

میل تاگلہ مول ہے ہوندوں پہلاں والی ہوند (انہوند) دا۔ ایہہ کارن ہے ہوند دا۔
 ایہہ دُوئی بناون ہار دی اے تے دُوئی ٹوں اکاون ہار دی اے۔ ایہہ چان ہے سُر ت
 سُنجان ہے کھیڑ ہے، انھیرا رہندیاں اکھیڑ ہوندیاں۔ ایہہ ہون ہے انہون رہندیاں۔
 انہون ہے ہون ہوندیاں:

العشق نار بھائی روشن ہے مذکور

نارے اندر نُور تک نُوروں نار نہ دُور

حُسن عشق دو نام نیں ہکو ذاتی نُور

جھے حُسنِ محمدا اوتھے عشقِ ضرور

جلوہ ذاتی رُوپ دا ہر ہر جائی ہے
تتو تان مجاز دا آپوں وچ ہے
آپوں تہر چلاوندا آپوں پھٹ ہے
ایویں عام بھلاوندا کیہدا سچ کہے
وچ مجاز حقان دے ہرگز فرق نہ کو
آتش چندن بخت دی ساژن والی ہو
مِلدے جا سمندرے ہر ہر پانی جو
جانی آپ محمدا جس سر در تے ہو
ایویں نام مجاز دا عشقِ حقانی گل
بلبل دا دل ٹھکدا کر جلوہ وچ گل
آدم جزو ہک اوس تھیں اوہ ہے آپے گل
اوکھی رمز محمدا کیونکر دساں کھل
ہے حیاتی دلاں دی اُس دا عشق کمال
ہر سوہنے دی عاشقی جا مِلدی اُس نال
عاشق میں معشوق اوہ آکھن نہیں مجال
ایہدھر اودھر آپ ہے میں توں وچ نہ کار
آپے شیشہ آپ ہے آپے سرجن ہار
آپے ظاہر ہووندا آپے پردہ دار
نہیں زبان محمدا دساں ایہہ اسرار

میل تانگھ پاڑ بنیدی تے میلدی ہے اک تے کل دا، ظاہر تے باطن دا، مجاز تے
 حقیقت دا۔ ایہہ نکھیر جوڑ بنیدی اے ڈٹھی ٹوں ان ڈٹھی نال، سوچی ٹوں دیکھی ورتی
 نال۔ میاں صاحب اتھے رویندے نیں ایہناں دُونیاں دے اٹل، امر، آپنے آپ وچ پورا
 پورا، اصلوں دکھرا ہون ٹوں۔ ایہہ اٹل امر ہون، کسے بتر دا آپنے آپ وچ پورا
 ہون، اصلوں دکھرا ہون، دیکھنی دا بھلاوا ہے، سوچنی دی موہ ہے۔ ایہہ بھلاوا ایہہ
 موہ ای پندار ہے۔ میاں صاحب ایہوں نفس تے خودی وی آکھدے نیں۔ ایہہ جدا
 ہے میل تانگھ ٹوں جیون دی اصل رُجھ اصل آہر نہ بناون پاروں:
 ہور کموں ہتھ آوندے غفلت تے پندار

ہک دم باجھوں عشق تھیں لکھاں دا نقصان
 جس نے عشق نہ کھٹیا کیتی عمر زیان
 توڑے ہور جہان تے ہون ہزاراں کم
 نفس خودی دی قید تھیں کرے خلاص پریم

ایہناں ہوراں کماں دی رُجھ ٹوں میاں صاحب ”دُنیا“ آکھدے نیں:

دُنیا جنگل چھڈ کے عشق شہر دل آ

ریتل رمزالی وچ دُنیا شہر اے تے عاشق ایہوں چھوڑن لئی جنگل واس تھی
 ویندے نیں۔ میاں صاحب اُلئیدے نیں ریتل رمزالی ٹوں۔ دُنیا، حاضر ویہار دی
 وسائی وسوں، اُجاڑ ہے۔ اصل آبادی عشق ہے، مخلوق دا اصل وسیب۔ ”دُنیا جنگل“
 ”عشق شہر“ نوں کدو کنا گھیرن لگا اے، نفس خودی دی قید کدو کئی ہے؟ قصے وچ دیکھیے
 تاں گجرات وچ مرزے عزت بیک دی درباری مجلس دُنیا دے رنگ دی چڑھ اے،
 خودی پندار دی بھر پوری اے:

بیٹھا اُپر پلنگ دے دے وانگن شیر
 خدمت اندر خدمتی بدھے ہتھ چوہیر
 دیکھن آدن اوس ٹوں سوہنے سندر ڈھیر
 اوہ مغرور محمد اگل کرے کر دیر

مرزے دی ایس حالت دامول اوہدی دولت اے۔ ایہہ دولت بناکی اے اوہدے
 مال دی ونک نے، لاہے نے۔ لاہا کیہ ہے۔ گھاڑو وپاری نال سودا مکیندیاں آپنی
 لاگت سرپر گھندا اے، چھڈدا اے اوہ آپنی محنت وچوں۔ اوہدی چھڈی (وپاری ماری)
 محنت ای وپاری دامڈھلا لاہا اے۔ وپاری ایس ماری محنت ٹوں ایس لاہے ٹوں دوتا
 چوننا سونا کریندا اے باتشاہاں امیراں سرداراں اگے ویج کے۔ اوہناں وپاری نون سنگیا
 مل دینا اے اوس نقد وچوں جو اوہناں ٹوں جویا ہے واہکاں کامیاں دی کیتی ٹوں
 ہالے روپ لٹ سمیٹ کے۔ ہور گاہک مرزے مغل وپاری دے نیں شاہ (شاہوکار)
 ایہہ آپنی راس بنیندے نیں وپاریاں کنوں تھوک ویاہج کے اگوں پرچونیاں ٹوں ویج
 کے۔ جوڑی راس ایہہ ویاہج تے ادھار دی دیندے نیں ملکہ والاں ٹوں تے وپار ویاہج
 دی لاوندے نیں۔ شاہوکاراں دا کم جویا ہویا اے وپاریاں دے کم نال، سنگوں اوہناں
 دے کم دا ای ودھاء اے۔

مرزے دا مال کیہ اے۔ دوشالے، پشمینے، بنات، ریشم، پوستیناں، تھیوے،
 فیروزے، عطر، عیر گلاب کیسر کافور چنن عنبر عود کستوری گری چھوہارے مصری ساوگی پستہ
 بدام عناب منقا زیرامیرا دارچینی لونگ لاجی میوے، چینی چوب ملتھی سنڈھ پہلا مول
 نیلوفر، ولاتی ہتھیار، ترکی تازی گھوڑے، بختی اٹھ۔ ایہہ تھوک یاں تے قدرت دے
 بنائے ہوئے نیں یاں کاریگراں دے۔ قدرت دیاں بنائیاں شیواں ٹوں وی واہکاں
 مالیاں سانھیا پالیا سواریا اے، ہتھیں کرن والیاں ماڑیاں دی گھال نے ای ایہناں ٹوں

ورتن وان کیتا اے۔ جدوں ایہہ زریاں ورتن لئی نہ رہیاں دوجیاں وستاں نال
 وٹاندرے پاروں یا پیسے نال وٹ کے وکاؤ وستاں بن ٹریاں تاں سمجھو کرن ہاراں دی
 گھال جیہڑی ایہناں اُتے لگی وکاؤ وست بن ٹری۔ اوس گھال ہن وپار دے گیڑ وچ
 گرونا ہے، ایس گیڑ وچ رگڑدیاں اوس جتنی واریں وکنا ہے وپنہاراں ٹوں لاہا دیونا
 ہے۔ اوس لاہے وپاریاں شاہاں دی راس بننا ہے جیہدے سر تے اوہناں بور کرتاں
 ٹوں وستاں بنا گیڑنا ہے وپار گیڑ وچ۔ کیہ بندے دی گھال دے وست بن ٹرن تے
 وستوں لاہا لاہیوں راس تھیوں سر ای اُسر یا ہے اوہدا پندار جس اوہنوں دوئی وچ بول
 کے اوہدی میل تاگھ ٹوں، آپنے آپ نال دوجیاں نال اکائی مانن دی سک ٹوں مار دتا
 اے۔ مرزے دے مال وچ رومی روسی گولیاں تے بے ریشے غلام وی نیں، ماڑیاں
 گھراں دے جی جو ماپیاں دا بھار بن کے وک گئے یاں دھاڑیاں وچ پھرتج کے
 وکناہر تھی گئے۔ ایہہ جیوندے جی ہن وستاں نیں۔ ایہناں منڈیو منڈی وکنا اے تے
 ایہناں دیاں سریراں وپاریاں دا لاہا وی بننا اے تے رنج دجوگیاں دا عیش وی۔

(7)

سو مرزے عزت بیک دی دولت عزت برزگی اصل وچ ماڑیاں کامیاں کرتیاں
 واہکاں دی محنت ای ہے مولوں۔ پر مرزا دولت ٹوں آپنی کمائی سمجھدا ہا ماری محنت نہیں۔
 ماری محنت وی سمجھ گھنے ہا تاں کبھڑی اوس ہتھوں چھڈ دینی آہی دولت۔ دولت سر ای
 اوہدی عزت آہی، اوہدی ذات دی اُچ، اوہدا عیش سکھال۔ اوہدا حُسن وی دولت
 والیاں دی رہریت دے سلاہے تے پروانے نک نقشے موجب ہوون پاروں ای حُسن
 اے۔ نک نقشے دا ایہہ ڈول درباری فارسی شاعری دی صنعت کاری وچوں لنگھ کے اوس
 ویلے دیاں رنج وسیندیاں لئی حُسن دا گز بنیا۔ مرزے عزت بیک دی میں اوہدی دولت
 نے بنائی آہی، اوہدی مل مالکی نے اوہدے عیش سکھال نے اوہدے حُسن نے۔ مرزا

دولت عزت چھوڑ اوہناں جیہا اوہناں وچوں ہو ونجے جیہناں دی گھال ہے اوہدی
 دولت، تاں ای اوہدی ملوان میں نبجے، اوہ اپنی دُوئی دی باندھوں نکل کے جیوندیاں
 جیاں نال اکائی مانن جوگا تھیوے۔ اپنے ورگ دیاں شاہاں امیراں نال ظاہر دا لاگ
 بیج تاں گھنا ہوسی اوہدا پر ایہہ سارے تے وچوں اپنی مل ٹوں اِکدو جے نال رل بھڑ
 کے دُوئی چونی کرن وِچ بھٹے پئے میں سو شریک نیں اِکدو جے دے۔ پر گھاڑواں
 کامیاں کرتیاں واہکاں دی کیہڑی اکائی اے ہک بے نال۔ اوہ وی اپنی کیتی بگانی کرا
 کے تھڑ سوڑ دی جھورے چننا دی باندھ وِچ نیں۔ ایہو باندھ اوہناں دی میں ہے۔ سو
 پورے دیہار وِچ ہونداں میں بدھیاں تے دُوئی رُدھیاں نیں۔ پورے دیہار وِچ
 عشق دا پندھ ان ہو یا ان ہو نا ہے۔ ایس پندھ پوے اوہ جو دیہار بھنن دا آہر چھو ہے
 تے ایس آہر صدقہ دُوئی وچوں نکلے اکائی مانن جوگا تھیوے۔

قصہ مرزا عزت بیک ٹوں ایس پندھ پویندا اے۔ اوہنوں رمز بنیندا اے ویہار
 دے تروڑ دی۔

پندھ رُدا دُوئی توں ای اے، صورت درشنوں، پر صورت پل ہے اکائی دا۔ رُوپ
 درشن ای تت جھلکار وی اے جے رُوپ آپ کوئی دکھری اپنے آپ وِچ پوری شے نہ
 بن دے، مل وان میں لئی مل ہنڈاون جوگی شے۔ جے مرزے عزت بیک نوں سوہنی
 ایویں دسدی تاں اوہ اپنی دولت دے برتے سبج سجا ای اوہنوں ویاہ کھڑا۔ ٹکلا
 کھار وی عزت ای سمجھدا اپنی تے نالے اپنے کاروبار دی۔ پر مرزے ٹوں سوہنی دا
 درشن اکائی دا جھلکار اے۔ ایہہ جھلکار ویہار بھن اے میں تروڑ اے۔ اوہ سوہنی ٹوں
 مل کے اوہنوں اپنے ورگ وِچ ویاہ کھرن دی نہیں سوچیندا۔ اوہنوں تے اپنا ورگ
 وسر دا لگدا اے۔ اپنی عزت دولت مرزگی دا لڑ ہتھوں چھدا جا پدا اس۔ سگوں آپ
 پھاندا اے اوہ ورگ لاگ دا لڑ، اپنے کم ٹوں کم بنا کے، اپنی دولت ٹوں گُوڑا کر

کے۔ وپاری دا کم اے دست دا سودا کرنا۔ مرزا دست دے سودے ٹوں وسیلہ بنیندا
اے، سوئی دے درشن دا۔ سودا سودا رہندا ای نہیں نہ وپاری وپاری رہندا اے۔

عاقل نال نصیحتاں داغ پریم دے دھون
ترٹی ڈور محما گڈی موڑے کون
بلخ بخارا تلخ ہويا ٹے سارے سنگ
کیتے ڈور محما حرص ہوائیں نگ

مرزا آپنا کسب آپنا ورگ چھڈن تے آ گیا اے۔ دیہارو سمجھاوئی دے اثروں
باہر ہو گیا اے۔ اوہدی گڈی جیہڑی دیہار دی ڈورتے چڑھی آہی ہُن اوس ڈور نالوں
ٹرٹ گئی اے۔ پہلاں اوہ وڈی سوداگری چھوڑنکے شہر دی ہٹوانی تے آیا:

گھوڑے جوڑے دتج کے نقد کیتے ہتھ وٹ
بیٹھا شہر محما لے کرائے ہٹ

پر ایہہ ہٹوانی وی وپار دا اُلٹ اے۔ ایہہ عشق دے پنڈھ دا ای پڑاں اے ہٹی
پائیوس گھاٹ دا سودا کرن لئی:

مہنگے مل خرید کے ستے دئے بزار

گھاڑو کنوں سستی گھسن کے بزاریں مہنگی دیون وپاری دا دھرم اے۔ پر ایہہ وپاری
گھاڑو دی محنت مریندا نہیں ہتھوں محنتوں ودھ پیا دیندا اے اوہنوں، متے چکھلی ماری
محنت دا بھار پیالا ہوندا اے۔ کسب مہنگا تھی گیا تے وپار ستا:

جاگے کرم کلال دے ہوون لگی کھٹ

ڈھل نہ پوندی بھانڈیاں ٹرت لئے دم وٹ

مطلب آپو اپنے دوویں جھلن سٹ

کیتی عشق محما ترٹی چوڑ پچٹ

سکدی (جد تائیں وستاں دا دکاء وسیلہ رہیا اے مرزے دے ثلے دل آون دا تائیں
 اوہ عزت بیگ ای رہیا اے۔ بھادیں وستاں دا دکاء وسیلہ عزت گواون دا وی ہا۔)
 مہینوال نال اک تھیون سوئی واسطے سجان اے اپنے ت ست دی۔ جنی دے ادھ
 چیت وچ اترے قدیمی ویہار نابر دیگ دی منگ ہے ایہ۔ مہینوال نوں سجان کے سوئی
 آچنا آپ چیتیا۔ مہینوال نوں سجان سار ای اوہ اپنے ویہار لے ساکاں توں چھٹ گئی
 اے:

بول نہ دے شرم تھیں وچوں گلیا مر
 ایہہ نویں ساجھی بون دُوئی وچ اکائی دا بھوگ اے:
 عاشق پر معشوق دا گیا چت وکاء
 ہتھیں یار محمد آندا بھار چکا

پر قصہ دیندا ہے جو اکائی دا بھوگ ایس ویہار وچ انہونا اے۔ جھے ورتارے دا
 مول ای دُوئی دی پال سنبھال اے اوتھے اکائی سہن سار اے، بھادیں ایہہ سہن سار
 ای ہوون ہار اے۔ قصہ اکائی دے نہ سرسکن پاروں ای ویہار نوں ردیندا اے۔
 مہینوال سوئی نوں مل سکیا اے مل و ہونا ہو کے، مل پالی میں ونجا کے۔ ثلے دے گھر
 دی چاکری وچوں گھندا اوہ زرا نگر ای اے پر دیندا آچنی پوری سنگھ اے۔ کم اوہدے
 لئی سیوا اے۔ سیوا ای اوہدی ہوند اے۔ پر مہینوالی توڑے سبھ کنوں پیٹھلی پوڑی اے
 ویہار دی ہے ویہار دی ای پوڑی۔ مہینوال دی سیوا سانجھ ورتن نہیں پئی ساردی۔ ثلے
 دا دھن پئی ودھیندی اے۔ ویہار دی بتر دا انگ ہوون پاروں ایہہ سیوا دُوئی دے
 لیکھے پئی لگدی اے۔ سو قصہ مہینوال کنوں مہینوالی چھڈا کے فقیری دیندا اے اوہنوں۔
 چنانہہ دی پارلی کندھی تے مہینوال دی فقیری ویہار دی کندھیوں پار پئی ویکھدی اے۔
 فقیری آچنی ہستی دے دکھریوں نوں تجدی اے۔ اپنے سریر دی مل وی منظور نہیں

ایہوں۔ پٹ چیر بھنن وچ ایہو رمزاے۔ اکائی دی طلب ٹوں سریر دی دُوئی وی نہیں
پگدی۔

چنانہہ وچ عاشقاں ٹوں مار کے قصہ دسیندا اے جو چالو ویہار وچ عشق نہیں سر
سکدا، اکائی نہیں مانی جا سکدی، جیون نہیں جیویا جا سکدا۔ گھڑا کبھاراں دی گھڑت
اے، پچھیاں کاریگراں دی۔ پر ویہار دے دس ہے ایہہ کاریگری، سوئی دا ساتھ نہیں
دے سکدی۔ گھڑے دے پک نے اوڑک کچ دیکھالنا ای اے اپنا۔

قادر یار دی کہانی کاری وچ گل سمیتر رہندی اے، بیان گھٹ ای بندی اے۔
گھنڈی پا کے اوہدا کھولن نہ کھولن سنیر تے چھڈ دیندا اے شاعر۔ عزت بیک دا نوکر
ٹلے ول آیا بھانڈے گھنن:

نفر حویلی پچھ کے ٹلے ول گیا
اگے سوئی کتدی متھا نظر پیا
دیکھ مویا دن ماریوں ہو حیران گیا
میاں محمد بخش سوئی دا کتن نوکر ٹوں نہیں مالک ٹوں دیکھایا اے:

لے کے نال غلام ٹوں ٹریا کر کے زور
آیا گھر کبھار دے پرہوں آندا ٹور
اگے آہی کتدی سوئی او سے طور
دیکھن سات محمد ہتھوں چھٹوس ڈور
سوئی بانہہ اُلاردی انبر ہتھ کھڑے
اوتھوں پھیر زمین دے نکلی وانگ جھڑے
پونی اڈی ہتھ سیں پوندی ہور بھرے
چرخا چرخ محمد تارے مہل جھڑے

”او سے طور“ توں جا پدا اے میاں صاحب قادر یار دے قصے نوں سنیراں دے
 چت وچ حاضر سمجھ کے گل پئے کریندے نیں۔ سنیراں ساہنے قصے اِکدو جے نال کلام
 کریندے نیں، اِکدو جے وچوں گلاں چاوندے نیں۔ قادر یار دی ادھی سطر میاں
 صاحب دیاں چھ بن گئیاں نیں۔ کتن دی سینتر کھلر کے پورا نقشہ بن گئی اے۔ چرخہ
 آپ ساہنے آ گیا اے۔ کتن عزت بیگ جیہے وپاری کیتے عام جیہا کم اے جیہدا مل
 اوہ ہتھ گھٹ کے پاوند اہوسی۔ اج کتن اِک الوکار بن گیا اے اوہدے لئی، زمین توں
 اسمان تائیں پسریا۔ سوہنی دا ہتھ انبراں نوں چھوہ کے پرتدا نکلی بن جھڑدا اے عزت
 بیگ دی نظر دی زمین اُتے۔ پونیاں پکھو نیں۔ سوہنی دا ہتھ اِک نوں نپ اڈیندا اے
 وت دوجی نوں۔ چرخہ آپ ”چرخ“ بن گیا اے، اسمان۔ اوہدے وچ جڑے تارے
 عزت بیگ دی تقدیر دا پھیر بن پئے پھر دے نیں۔ کسب جیہدا مُغل سوداگر دے
 پیراں پٹھ آہا اوہدے سر تے چڑھ گیا اے اج تے اوہدی بدھی نظر نوں وی کھول گیا
 اے۔ اج اوہنوں اِک کتیار گروی قُدرت دا سروپ بن وی اے۔ جیہڈے زور نال
 عزت بیگ آیا ہا اوہدی ڈور اوہدے ہتھوں چھٹ گئی اے تے چھڈائی اے گھمار چھوہر
 دے ہتھوں کتیدی تند نے۔ دیہار اُساریا سواریا برزا عزت بیگ ڈھے کے اِک عام
 ”قُدرتی“ بندہ بن کھلوتا اے جیہدا چت عشق دے ”قُدرتی“ ہتھ وچ اے۔ گھمارے
 کم دی گل وچ کتن دا ٹوٹا اوپرا ایس پاروں نہیں جو کتن ہر جات دیاں چھوہراں دا
 سانجھا کم آہا۔ کپڑے دا زور آہا منڈی وچ اوس وارے۔ ویہلے ویلے سبھ جنیاں
 کتیدیاں آہیاں۔ گھر دے کم وی آوند ہا اوہناں دا کتیا تے جُلا ہے مل وی پاوندے
 آہے۔ اُنج وی اوس ویلے کسب اِکدو جے نال جُڑے ہوئے آہن اپنے سپی پچھو کڑ
 پاروں۔ سوہنی دا کتن اتھے کافی ریت دے کتن دی تند پیا جوڑیندا اے قصے دی
 گھماری گھاڑ نال۔ کافی ریت وچ کتن دی رمز بندے دی ہستی دی بُتر تائیں ویندی

اے۔ ہو سکدا اے قادر یار دیاں سنیراں تُوں ادھی سینتر ای مہر جانندی ہووے تے
 اوہ ”اگے سوہنی کندی“ توں ای کافی ریت والا کتن جگا گھندے ہوون۔ کیہ
 1857 تائیں (متے چھاپے دے رواج پاروں، متے نویں حاکی دے لوک بولی دا کچھ نہ
 کرن پاروں) میاں محمد بخش دیاں سنیراں وچ پُرانے پڑھن ڈھنگ دی جاگ گجھ
 گھٹ گئی اے تے کھلارویں گل ودھیرے پوہن لگ پئی نیں ہن۔ میاں صاحب تُوں
 گھنا وگوچا اے پنجابی لکھت دے پُرانے وارے دے مک وئجن دا:

عاشق تے معشوق بھی ہوئے لکھ کروڑ
 شاعر بہت اوہناں دیاں گئے کتاباں جوڑ
 شرح مبارک شوق دی کسے نہ چاڑھی توڑ
 تیرھیں صدی محمد سبھ گئے جگ چھوڑ

تے حافظ برخوردار ہاشم شاہ احمد یار قادر یار تُوں یاد کر کے آکھو نیں:

نخن نہ رہیا رہ گیا ناواں وچ حساب
 نہ ساقی نہ مجلساں نہ اوہ مٹ شراب
 رہے کلونت نہ دارئے نہ اوہ تار رباب
 پی شراب محمد لد گئے اصحاب

”نخن نہ رہیا رہ گیا ناواں وچ حساب“ توں سہی ہوندا اے جانے میاں صاحب
 دی جاچے نویاں سنیراں وچ پنجابی لوک ریت دی پڑھت تے اوہدی سمجھ تھوڑی
 تھوڑی اے پئی تے ہن شاعر دے سر کم ریت تُوں اگانہہ ٹورن داتے ہے ای ریت
 نوں سمجھاون دا وی ہے۔ ریت وچ دیروا تے اگے آہا ای نہ:

شرح مبارک شوق دی کسے نہ چاڑھی توڑ

ریت دی پڑھت سردی آہی سینتر اں دی سمجھ بر۔ جے سینتر اں اوہیاں پیاں
 ہوون سنیراں پڑھا کاں کہتے تاں لوڑ ہے ہن دیوے (شرح) دی۔

مہینوال کہ سیف الملوک؟

دلی اُتے دیسی نابرسپاہیاں دے قبضے میاں صاحب ٹوں کیہ آس ویکھائی اے؟
 کیہ ایہہ ماڑیاں عاماں دے ہتھ راج آونج دی آس اے؟ کیہ دیسی باتشاہی تے دیسی
 وپار دی وڈیاکی میاں صاحب ایس پاروں کریندے نیں جو دیسی بھونیس والاں تے
 راس والاں دی کوڑ پونی اے نویں عاماں دے راج ٹوں کمپنی راج نال نکر لین لئی۔

5 جون 1857 ٹوں میاں محمد بخش ”سہنی“ مکائی۔ ستمبر وچ کمپنی دا دلی اُتے ورت
 قبضہ تھی گیا تے تھیا وی پنجابی بھرتی دے سرتے۔ کمپنی والیاں پہلوں ہندوستانی فوج
 راہیں پنجاب وچوں دیسی راج مکایا تے مز پنجابی سپاہیاں راہیں ہندوستانی سپاہیاں دی
 نابری کیلی۔ کیلی تے گئی نابری پر مئی توں ستمبر تائیں پنج مہینے کمپنی والیاں دے گھن
 اچوں وچ لنگھے تے پنجاب وچ کتیاں تھاواں تے نابری نے کتیاں دلاں وچ بدیسی
 راج کنوں چھنکارے دی لوء لائی تے کتیاں تھائیں نابری توں نابری دی جوت وی جگی
 بھاویں جھٹ دا جھٹ ای۔ بھتوں ودھ گمن گوجراتے راوی والیاں دا گھول ہاجیہناں
 دا اگج ہویاے احمد خاں کھول۔ پر میاں محمد بخش دے آئڈھ گوانڈھ وچ وی ایہہ پنج
 مہینے سکھنے نہیں گئے۔ آڈ انگریز سرکار دیاں آپنیاں رپورٹاں ویکھیے جیہڑیاں اوہناں ضلع
 نامیاں (ڈسٹرکٹ گیزٹیراں) وچ چھاپیاں۔ پہلوں میاں صاحب دا آپنا تپہ، جہلم ضلع:
 ”1849 وچ لگ بھگ سارا ضلع (جہلم تے دھن دا علاقہ) ڈوجی سکھ جنگ لئی چتر سنگھ
 دے جھنڈے پٹھ جٹ کھلوتا۔ چیلیاں والے تے گجرات ایہہ لوک بہادری نال لڑے

تے وت ایسے نابری دی سزا وی بھوگیو نیں، میجر نکلسن ہتھوں تے پہلی خلاصہ ماٹے
بندی لاگو کرن والیاں افسراں ہتھوں.....

کمشنز جہلم ڈویژن مسٹر تھورنٹن ٹوں اوکڑاں بنیاں۔ اک تے کشمیر باتشاہی نال بنا
سانجھا ہا۔ پھیر ڈھیر ساریاں اتھریاں نابریاں آہیاں ساڈے اپنے علاقے وچ ای۔
اوتوں علاقہ آہا وی پہاڑی۔ اتھے پہاڑاں وادیاں تے میداناں وچ گھنی وسوں ہے
بھڑاک نابریاں دی۔ ایس پاروں ضروری ہا جو اتھے امن رہوے تے لوک سوڑے نہ
پن۔ ایہہ کم سرے چڑھ ای گیا خیریں۔ ڈھیر سارے جنگی جیالیاں نوں انگریزی
نوکری وچ لایا گیا۔ ایہہ ویہلے ہون پاروں کھجے آہے پے تے بے اپنا زور
کدھن دا کوئی ٹھکواں نشانہ نہ لہدا تے سانوں اوکھیاں کرنا ہانیں۔ اک ٹوانیاں دی
نابری وچوں ای شاہ پور ضلعیوں ہزارتوں اُپر سوار جوڑ لے گئے۔ مسٹر اوسٹلے ڈپٹی کمشنر
دسیا اے جو اوہ ٹرے تے ایہنوں سکھ دا ساہ آیا.....

جہلم خطرہ گھنا ہا۔ دیسی توپخانے تے دیسی فوج ٹوں ڈکن لئی کوئی یورپی فوج نہ
آہی۔ انتالویں رجمنٹ ٹوں داڑو سکویوں بنا ای شاہ پور ول مارچ دا حکم ہو گیا۔ اتھے
اڑو تے اگلا حکم اڈیکو۔ گھلیا تے گیا اوہناں نوں ڈیرے اسماعیل خاں پر ایہہ دسیا نہ گیا،
مے جہلم وچ ای ویہر نہ کھلوون۔ اوہ جہلم دی کبھی کندھی دے نال وگے لے داء تے
ڈیرے وچ گئے۔ کوئی پواڑا نہیں نیں پایا راہ وچ۔ دیسی توپخانہ لہور گھل دتا گیا تے
مگروں بے ہتھیارا کر دتا گیا۔ چکھے رہ گئی سی اکو چودھویں دیسی پیادہ۔ کمانڈر وفاداری
دا پک کرایا پر چیف کمشنر فیصلہ کیتا جو بے ہتھیارنا ای بندا اے ایہناں دا۔ دو کمپنیاں
راولپنڈی ٹور دتیاں گئیاں۔ وچ تے لایا گیا بھئی خزانے دی راکھی لئی ٹوریاے تہانوں۔
پر وچوں تے مطلب ہا رجمنٹ دا زور لٹے۔ چکھے جہلم وچ پنج سونفری رہ گئی۔ ست
جولائی نوں ساجھرے راولپنڈیوں وگ تنگ آئی یورپی فوج چودھویں دی پریڈ گراونڈ ول

ودھی۔ راہ وِچ چودھویں دے سکھ وی رل پئے۔

سپاہیاں دُوروں دستہ چڑھدا دیکھ کے آپنیاں افسراں اُتے گولی چلا دتی۔ بھج کے
آپنیاں لائناں وِچ مورچہ بند ہو گئے تے اک و بے تائیں ساڈی فوج نوں ٹھیلو نیں۔
اوتھوں پٹیجے تے نالدے گراں وِچ وڑے نس کے۔ پر ایس لڑائی وِچ ساڈے چوکھے
یورپی افسر جانوں گئے۔ سر توڑ لڑائی کر کے لائناں تے خالی کروالیاں اساں نابراں
کنوں پر جولائی دے تاء نال انگریز سپاہیاں دا کوئی حال نہ رہیا۔ گرمی ہانڈ تے بھکھ
پاروں اوہ مگر چڑھ ٹرن جوگے نہ رہے۔ چار و بے جا کے گراں اُتے ہلے دا حکم تھیا۔ پر
گلیو گلی لڑائی ساڈیاں جواناں نوں بھاری پئی۔ توپاں گھراں دے اصلوں نیڑے ڈھک
کھلوتیاں۔ گھوڑے تے توپچی نابراں دیاں گولیاں بھن دتے۔ ساڈا داڑو وی ٹھرد گیا۔
چکھے ہن دا حکم تھیا۔ دو توپاں کڈھ لئیاں کنیاں پر اک نابراں دے ڈھائے چڑھ گئی
تے ساڈے اُتے وگی..... سویرے پتہ لگا دشمن نس گئے نیں۔ میجر براون چودھویں دیاں
لائناں وِچوں داڑو چوا چھوڑیا ہا دو جاہلہ کرنوں پہلاں۔ ایہو سیانپ ای اوہدی کم آئی۔
داڑو دی ٹوٹ پاروں ای نسا پے گیا نابراں نوں۔

وڈی دھڑ نابراں دی کشمیر وڑ گئی تے اوتھوں دیاں حاکماں پھڑ ساڈی سرکار نوں
بندھ موڑی۔ کہیں کله دو کله بھج دے پلس بھد گھدے۔ گجھ ڈب موئے۔ 44
بھج دیاں مرتج گئے۔ ساڈے نال متھالاون والیاں پنج سواں وِچوں بس کوئی 40 کوسن
جیہڑے قابو نہ آئے۔

کرن والے سارے آہر کہتے گئے متے لوکاں دیاں دلاں وِچ ساڈے دلوں کوئی
میل نہ آوے۔ پتن بند کر دتے گئے۔ چٹھیاں کھولیاں کنیاں۔ ایویں پھر دیاں دی پچھ
پڑتال تھیون لگ پئی۔ دیہلیاں یا شھے والیاں ہندوستانیاں نوں کڈھ دتا گیا۔

راولپنڈی:

1849 وچ باقی سکھ باتشاہی نال ایہہ ضلع دی انگریز راج بٹھ آ گیا۔ 1853 وچ
 اک نابری اٹھی۔ ایہدا موہرا نادر خاں گگھڑ ہا منڈلے دا۔ نابراں رل مسلت بنائی
 آہی رنجیت سنگھ دے پتر پشورا سنگھ دے حق وچ لوکائی نوں بھجھا کے انگریزاں نال
 بھڑاون دی۔ اصل پشورا سنگھ کجھ ورھے پہلوں اٹک وچ قتل تھی گیا ہا۔ پر نابراں اک
 نقلی پشورا سنگھ کھڑا کر گھدا۔ اوہناں آکھیا پشورا سنگھ قتل نہ ہا تھیا۔ بچ نکلیا ہا۔ نوں
 پشورا سنگھ اک ہندو فقیر ہا۔ ایہہ نابری مچ پوندی تاں اوکھی بن ویندی پر لیہوں ترت
 نپ دتا گیا۔ نادر خاں پھڑ بجاتے نابری دے جرم وچ پھاہے لگا۔

1857: مسٹر تھورنٹن کمشنر ہیڈ کوارٹر وچ ای ہا جد فساد چھڑیا۔ اوس دیا جو
 ہندوستان دیاں خبراں ایڈھر بجیاں تاں کجھ بھلے لوک اوہنوں ملے تے دلوں جھورا کیتو
 نیں ساڈے راج دے سر پر مک و بجن دا۔ اوہناں آکھیا تہاڈی کھچل اکارت ای ہے
 تہاڈا کوئی حیلہ ہن ہرے نہیں چڑھنا۔ ہندوستانی موہریاں پنڈ گرائیں ایہو سوچ چھیڑی
 آہی۔ پک کرایا ہانیں لوک نوں جانے دئی دے باتشاہ آپنی وفادار رعایا نوں حکم دے دتا
 اے جو بھ انگریزاں نوں صحیح سلامت سندھ واہیں گھر ٹور دیو چا۔ ایہہ جیہڑی
 ہندوستانیوں دی واپسی پئی تھیندی اے۔ ایہہ وی اوسے باتشاہ دا حکم اے انگریزاں
 نوں۔ اوس انگریزاں نوں ٹھاکیا اے جو میریاں بندیاں نوں ایڈھر نہ رکھو ہن مینوں اتھے
 دئی وچ لوڑ ہے ایہناں دی۔

ایہہ نکمیاں کہانیاں مری دی سادی لوکائی دے چت چڑھ گئیاں۔ کجھ ایویں من
 دھاریاں وی آہیاں جن ایہہ دھکا کیتا اساں اوہناں نال، اوہ کیتا۔ اوہ ترے بیٹھے
 آہن اپنے پرانے بھیڑ مڑ چھوہن لئی نالے ساتھوں اوہناں ودھیکیاں دا بدلہ گھن لئی
 جیہڑیاں اوہناں بھانے اساں اوہناں نال کیتیاں آہیاں۔ وایاں اپڑیاں کیپٹن
 کراکروفٹ ڈپٹی کمشنر نوں تے ہوراں افسراں نوں دی مئی جون وچ جو کجھ لاگدیاں

ٹابریاں وچ اچوں پئی بندی اے۔ پتہ لگا جو اک دُعا خیر دی تھئی اے ساڈی حکومت اُتے حملے لئی۔ حملہ کیس کرتائیں کس پاسیوں ایہہ پتہ نہیں۔ ایہہ سُن کے دھر دین والیاں گلاں نہ آہیاں۔ سو گھنیاں ٹابریاں دیاں موہریاں نوں مری سدیا گیا۔ اوہناں نوں دسیا گیا جو اتھے ہوسوٹساں تاں تہاڈیاں ٹابریاں نال سرکار دی واہ ورتن سوکھی تھی ویسی۔ اصل وچ تے اوہناں نوں گھتیا گیا ہا باندھے جو چکھے امن رہوے۔ پر اوہناں نوں ولاون کیتے 8 روپے مہینہ بھتہ وی دتا گیا۔ ایس بھتے نال کھار دی بنی اوہناں ٹابریاں وچ جیہناں دے موہرے نہ سدتجے۔ سو ہور متے کچے۔ اخیر 2 ستمبر دی رات مری اُتے ترے سو بندیاں دھاوا کیتا چا۔ لیڈی لارنس دا اک نوکر ہا حاکم خاں، اوہناں دھاوا کرن والیاں ٹابریاں وچوں۔ اوس لیفٹنٹ بیٹی اسٹنٹ کمشنر نوں دس پا وتی آہی جو راتیں دھاوا تھیونا اے۔ ایس حاکم خاں صدقہ تے ستھادیں افسراں دی سوجھ مت صدقہ مری بچ گئی رب کیتا تے۔

عورتاں بہوں آہیاں اساڈیاں اوس ویلے مری۔ ساریاں اکھیاں کیتیاں گھیاں۔ تھادوں تھائیں ناکیاں تے پھرے کھلہارے گئے۔ سوتے ویلے دشمن پئے۔ اوہناں جاتا ہا کس ڈکنا اے۔ گھلی لٹ مار کرسائیں۔ پر کیپٹن روہسن تے اوہدے دستے نے اوہناں نوں تڑت ٹھل گھدا۔ اوہ جھب ای ہٹ گئے اک لاش چھڈ کے۔ ساڈا اک جوان گھنا پھڑتھیا تے مگروں مر گیا۔ لڑائی تے اتنی ای تھئی پر سو سو بندیاں دیاں دو ڈھانیاں دو نال دیاں پہاڑیاں مل پٹھیاں رہیاں پورا دن دو ستمبر دا۔ پر جے اوہناں نوں ہٹاون لئی بندے ٹوردے تاں مری لگی ہو ویندی۔

ترے ترخ دی شام نوں کمشنر بیٹھوں واہر لے کے بوہڑ پیا۔ راولپنڈیوں خوراک دی رسد وی اپڑن لگ پئی۔ علاقے نوں چھانیا گیا۔ ٹابریاں گھوک دتے گئے۔ ٹابریاں دا مال ڈنگر ضبط ہو گیا۔ بندے پھڑتج گئے۔ ستائیاں بندیاں نوں سزا ہوئی،

وچوں مچھیاں نوں موت دی۔ کھلاں دی اک ڈھانی دھاوے لئی چڑھی پر اوہ یاراں
 سڑدیاں گراواں دا ڈھواں دیکھ کے پرت گئی۔ مڑ اوہناں چوکی وفاداری جتائی پر سانوں
 تے پتہ ہا اوہناں دا وچوں۔ ساڈے نال کاوڑ ڈھنڈاں نوں چھڈ کے ایہناں کھلاں
 نوں ای آہی سبھ کنوں ودھ۔

مسٹر تھارٹن دے آکھے ایہٹ آبادوں میجر پچر آپنی ساری فوج گھل دتی اپنے
 کول ستاسی بندے رکھ کے۔ کیپٹن ہارڈنگ تے کیپٹن ڈیوس ایس فوج نوں لے کے
 مری ول آئے۔ پکھڑا پینڈا ہا کھویاں تے چاڑھیاں وچدیں۔ کھلاں راہ مارن لئی
 چھہ لائی۔ قدرت نے بچایا۔ مینہ نال اوہ راہ ای بند ہو گیا تے فوج پچھانہ پرت
 گئی۔ مگروں پتہ لگو نہیں کیہڑی موت دے مونہوں بچ نکلے آں۔ دھاوا ٹھلیا گیا تے
 مگروں گل کھلی جو غداری دا ایہہ کارا گھنا موکلا ہا۔ ایہدے وچ ہور وی گھنیاں ٹا بریاں
 رلیاں پٹھیاں آہن۔ ایہدا پسا رتوڑ ہزارے دے اندر تائیں ہاتے پٹھ پنڈی تائیں۔
 ملتان والیاں کھلاں دی دیہرنوں چھڈ کے پنجاب وچ اوس ورھے ایہہ سبھ توں وڈی
 کھلا رویں نابری آہی۔

سیالکوٹ مئی 1857 وچ وڈی انگریزی چھاوئی آہی۔ جد 13 مئی نوں میاں میر
 چھاوئی لہوروں دیسی سپاہیاں نوں بے ہتھیارن دی خبر سیالکوٹ اپڑی تاں گھنی لہویں
 بن کھلوتی اوتھے۔ 20 مئی نوں ساریاں یورپی فوجیاں نوں حکم تھیا جو دتی دھاوے دتے
 نوں ونج رلو۔ اوہ فُر گئے نال دو دیسی یونٹاں نوں وی گھن گئے۔ دیسی فوج جیہڑی چکھے
 رہ گئی اوہ آہی نوویں پیادہ دے دو حصے (سارے ہندوستانی مسلمان) تے پوری
 چھتالویں دیسی پیادہ۔ ایہہ کھل کے نابراں دا کچھ کرن لگ پئے پر ایہناں نوں بے
 ہتھیارن دا ویلا لنگھ گیا ہا۔ 9 جولائی نوں 4 دجے ساری دیسی فوج اٹھ کھلوتی۔ یورپی
 افسر تے مشنری سنے ٹیراں قلعے فُر گئے آہن۔ نابری داسن کے یورپی افسر سپاہیاں کول

گئے تے اوہناں نوں ورجن دا ٹل لایونیں۔ افسر بے ہتھیارے آہے۔ ہتھیار اوہناں دیاں نوکراں لکا کھڑے آہے۔ پر بے ہتھیاریاں نوں سپاہیاں ماریا کوئی نہیں۔ سگوں اوہناں دی سنبھال کیتی۔ سپاہیاں جیل کھول کے ترے سو قیدی چھڈا کھڑے تے اوہناں نال رل کے خزانہ لئیونیں تے کچھری ساڑ دتو نہیں۔ انگریز بریگیڈیر جنرل سنے گجھ یورپی مرتج وی گئے۔ نابرسپاہی گرداسپور ول نکل گئے۔ نکلسن دے دستے نال تریوں دے پتن تے بھیڑتھیا۔ اخیر نابراں نوں بھاج پئی۔ کھیں پھڑیجے تے پھاہے لگے۔ نابرسیا لکوٹوں نکلے تے لاگوایاں پنڈاں توں لوک شہریں آ وڑے۔ اوہناں یورپیاں تے پارسیاں دے گھرنٹ کے ساڑ دتے۔ جیل تے کچھری اگے ای ڈھے چکے سن۔ پر کسے ہور سرکاری یا نجی بلڈنگ نوں نہیں چھیڑیا کسے۔ اگلے دن اسٹنٹ کمشنر مکموہن گجھ سکھاں نوں لے کے پنڈاں والیاں نوں شہروں کڈھیا۔ 12 جولائی نوں کیپٹن لارنس لہور پلس دا تے کیپٹن کرپس ڈپٹی کمشنر گجرانوالہ تفتیشیں بیٹھے۔ 27 پنڈاں نوں 7500 روپیہ جرمانہ پایا گیا۔ 21 بندیاں نوں گولی ماری گئی۔ 10 پھاہے لگے۔ 100 نوں کوڑے مارے گئے۔ چھ لمبڑدار وی پھاہے لگے۔

(2)

ضلعے نامے 1857 دی نابری توں کوئی ویہہ ورھے مگروں لکھیجن جو یوں لگے۔ نابری دا حال پنجاب غدر رپورٹ وچوں لیتا گیا جیہڑی نابری مگن دے ثرت مگروں ای بنی۔

ہر ضلعے نامے وچ غدر رپورٹ دی ٹک مگروں ایہہ فقرہ آوندا اے: ”بعد دی دار ضلعے دی سیاسی گھٹ تے ویسی بوہتی اے۔ روز دا بندوبست اگے وانگ پیا چلیا۔“ جاپدا اے جیویں ضلعے نامے جوڑن والیاں نوں دوہن پھڑائے گئے نیں، اک نال غدر رپورٹ دی ٹک چل پوندی اے، دوجے نال ٹک مک ویندی اے تے ایہہ فقرہ

اکھاں اگے آن کھلوندا اے۔ غدر دا حال جیویں رکتوں باہروں پیا آوندا اے کسے ہور
 وِچ وِچ۔ ایہدا سناونا مجبوری دی ہے پر ایس مجبوری نوں آپنے کولوں دُور رکھنا وی
 ضروری اے۔ ایس واپر نوں آپنیوں اندروں باہر کڈھن دا ڈھو ہے سناون دا ایہہ رنگ۔
 ایس واپر نوں ضلعے نامے پڑھن والیاں دیسیاں دے اندر وڑنوں روکن دا وی ایہو ڈھو
 اے۔ جیویں ایہہ کہتے ہور ورت گئی کسے ہور ویلے کسے ہور بون وِچ۔ ایس کہانی وِچ
 آون والے ایس ایس نہیں تے تئیں تے اصلوں اوتھے آہو ای کوئی نہ۔ بھاویں اوہ
 دلیری ہتھ چلاکی سوجھ تے ساڈی ای آہی تے ہے وی جس نابراں نوں کیلیا پر تئیں
 اوہ نابرنہیں او۔ اوہ جھل ول ہا کجھ لچیاں کچیاں دا چھیڑیا۔ لُج کچ نال نون جیویں بندا
 ہا تیویں نون ساڈے افسر۔ سوجھ جی داری اوہناں دا وسب ہا۔ اوہناں دکھایا۔ پر ایہہ
 سارا معاملہ اک دکھری باہری کہانی اے جیہدا کوئی لاگ نہیں روز دار پر بندھ نال۔

پر ایس باہری کہانی دے اندر وار وی اک کہانی اے، لوکاں وِچ بنی آس دی۔
 ایہو آس اے جیہدی کہانی کرن والیاں نوں اچویں جاپدی اے جس پاروں اوہ گھنی
 چنتا دے مونہہ آئے جاپدے نیں۔ ایس گھل دی آس نوں، آپنے ملک کوں آپ
 وساون دی آس نوں ولاوندے نیں اوہ لوکاں نوں آہرے لا کے۔ آس نوں اچویں کر
 کے دیکھنا سمجھنا چاہوندے نیں اوہ، جانے لوک وپلے سن سو اوہناں نوں اچویں ہودن
 لگ پئی۔ اساں لوکاں نوں فوج وِچ بھرتی کر کے نابراں نوں ٹھل پا دتی تے لوکاں
 دی اچویں نوں وی۔

میاں محمد بخش ورگے جیہناں دردیلیاں گئیاں نوں مئی 1857 وِچ چھری ویہر نے
 آس لائی آہی بگانے راسوال راج دے ڈھے وِچن دی، اوہ گھنے دلگیر تھئے ہوسن ویہر
 دے انج ملکیون تے۔ نویں حاکی دی پکڑ سہی کر کے اوہناں دے من رنجول دی تھئے
 ہوسن تے آپنے آپ نوں آپنیاں سنگیاں نوں اصلوں بے آس تھیوں توں بچاون دے

حیلے وی بھالے ہوسن اوہناں۔ میاں صاحب ”سیف الملوک“ لکھی۔ ”سیف الملوک“
 آساوندی دی کہانی اے۔ آس امید دے ہر رہن دی دُعاؤں تُردی تے سُرخروئی اُتے
 مُکدی اے۔ گھنے لہا چڑھا جھاگیندی اے پر نہ ہردی اے نہ تھکدی اے۔ پر آساوندی
 دا ایہہ پندھ شاہیوں فقیری ول دا پندھ نہیں۔ مل وانیوں مل پین تھیوں دا پندھ نہیں۔
 ایہہ پندھ اے شہزادگی توں باتشاہی دا، مالکیوں وڈ مالکی دا۔

سیف ملوک مصر دا شہزادہ پریاں دی شہزادی بدیع الجمال دی مُورت ویکھ کے
 اوہدے میل دی تانگھ دا بدھا نکل پیا۔ گھنے کشالے جرے اوس۔ فوجاں جہاز دھن سنگی
 سبھ گجھ نال گھنن رُیا پر سبھ گجھ دنجایوس۔ ناؤں بے ناں تھیا۔ اک عشق دی لگن نہ ملکی
 سوساہ دی ڈور بنی رہی۔ اوڑک منزل نوں بجا پر بجدیاں ساری موت دے گھوہ وچ
 ڈھے پیا۔ بدیع الجمال دے باغ وچ لہہ کے اوہدے نال میل کے اوہدے اندر میل
 تانگھ دا مچ مچا کے سُتا پیا ہا سیف ملوک تے دیواں دے باتشاہ ہاشم چوا کے موت دے
 گھوہ وچ ڈکیوس چا۔ پر ایہہ گھوہ پورن دا گھوہ نہیں دجھوں گورکھ ناتھ اوہنوں کڈھ
 کے فقیر کر گھنے۔ ایس گھوہے اوہ پیا ہاشم شاہ دے دیو بھرا نوں مارن دا ڈنڈ بھوگن لئی۔
 ایس گھوہوں اوہنوں کڈھاون لئی ہاشم تے شاہ پال دیاں باتشاہیاں وچکار اک وڈا
 جگت جنگ تھیا۔ اوڑک ہاشم دی دیو شاہی ہر گئی تے شہزادہ سیف ملوک گھوہوں نکل
 کے پریاں دے باتشاہ شاہپال دا جوئی بنیا تے بدیع الجمال نوں ملکہ بنا کے مصر دے
 تخت تے بیٹھا۔ (شہزادگی توں شاہی دے پندھ دا وچلا پڑاں ہوون پاروں سیف ملوک
 دا گھوہ یوسف دے گھوہ دا چیتا کرویندا اے۔)

رانجھے تے مہینوال دا عشق دیہار دتی مالکی دے مان ترانوں لہہ کے، آپنے اندر
 نوں ایس مان ترانوں واند کر کے فقیری جُون وچ جاون دا ناں اے کیونجو فقیری جُون
 باجھ اپنے تے ست نال میل نہیں تھی سکا۔ مل جُون وچ میل تانگھ مل تانگھ بن ویندی

اے۔ فقیری جُونِ جم کے عاشق و بہار وِچ رس دن جو گے رہندے ای نہیں۔ سو ہیر
 رانجھے دا جگ باہرے تھی وِجَن (دمودر وِچ) یا تھاں مر وِجَن (وارث شاہ وِچ) سوہنی
 مہینوال دا چنانہویں لڑھیجن (قادر یار تے میاں محمد بخش وِچ) عاشقاں دی نہ ہے
 و بہار نوں۔ تے عشق دی نہ حیاتی دے تے ست دی نہ ہے۔ ایہہ ہوکا اے جو ایہہ
 و بہار رہن جوگ نہیں ہے۔

سیف ملوک دا عشق بدیع الجمال لئی داء تے لا دیندا اے تن من دھن نوں۔ پر
 بدیع الجمال دے چکھے شاہپال دی مہا شاہی اے۔ اوہدا حُسن بے انتے دھن تے تران
 دا پالیا سنبھالیا اے۔ بدیع الجمال نوں گجھ وی تجنا نہیں پیا، نہ مالکی نہ پری جُون۔ کوہ
 قاف بندیرے جگ دے اپر دا جگ اے۔ پری تران بندیرے تران کنوں گھنا موکلا
 تے پارواں اے۔ سو مصر دی ملکہ کوہ قاف دی مالک وی اے تے سیف اپنی بندہ
 جُون وِچ رہندیاں بندیری وتوں کتے باہرے مل دھن تے تران دا مالک تھی گیا اے۔

کیہ سوچیاے میاں صاحب 1857 دی ہار جھاگ کے، اپنے دوالے نویں راج
 دے نویں و بہار دی لائی مل مالکی والی میں دی نویں پنیری پنگردی ویکھ کے۔ نویاں
 فوجی وردیاں پنشناں خطاں تے انعامی رقبیاں دے رنگ گوڑھے ہوندے ویکھ کے۔
 متے ایہہ جو ہُن ویلا نہیں فقیری والی نہ تے کھلو کے و بہار نوں روڈن دا۔ نویں
 اُبھردے مالکی وان نویں راج دے لڑگ کے اوہدی چھتر چھاویں اوہدی مرضی دا اوہدا
 ونڈیا سکھال بھالن وِچ پئے جُمدے نیں ایس ویلے۔ نویں راج دی دتی پڑھائی راہیں
 اوہدی مرضی پچھانن داء، اوہدیاں واہیاں سدھار لیہاں راہیں اوہدی رہریت اپناون
 جو گے تھیون دا آہر پئے کریندے نیں۔ نویاں راجواناں کول راج چلاون دی تے جنگ
 لڑن دی نویں اٹکل اے، نواں علم تے نویاں کاڈھاں نیں جیہناں دے سر تے اوہناں
 دیسی راجواناں نوں وی کیل گھدا اے تے جد اپنے سکھلائے دیسی سپاہی و بہر

کھلوتے تاں اوہناں دی پیش وی نہیں نیں جان دتی۔ ایہہ نواں علم اٹکل اتھاویں
 پرانے علم اٹکل دی ماروں باہر اے۔ جے ساڈے لوک ایس نوں علم اٹکل نوں ویاہوں
 چھلے سارے آسرے دیلے چھوڑ کے سر دھڑ دی لا کے، تاں اوہ اپنی شاہی مان
 سکدے نیں۔ ایہناں نویاں حاکماں دے دیو چھھیوں اُدھار سکدے نیں اپنے دیس
 نوں۔ نوں راجوان وی لہندیوں آئے نیں کوہ قافوں تے ہن وی پری زادیاں دے
 رنگ رُوپ والے۔ پر ایہناں دے ایس شاہ پالی رنگ رُوپ دی بُکل وچ ہاشمی دیو
 شاہی لگی بیٹھی اے۔ جیہدی مار بھوگی اے اتھاویاں واہکاں کاریگراں کسبیاں کامیاں۔
 ایس دیو شاہی دا مُول اے اتھاویں اُچ نوں کرت نوں سولے بھاء وہاج کے (یا
 اصلوں کھوہ کے) باہر مہنگی وپچنا، اوس کمائی سر چکھے اپنے ملک دیاں کرخائیاں نوں
 راس کھوالنی تے اوہناں کرخائیاں دی اُنت بنت نوں اتھے وچ کے دیسی کسب کاریگری
 نوں ہتھل کر کے مارنا۔

نوں اٹھدے مالک میلاں دیاں شہزادیاں نوں نوں اُدم دی نوں ان موڑ سر ڈی
 گروہتی دیندا اے سیف الملوک دا قصہ۔ پندھ دے سرے تے کھلوتی سرخروئی دے
 سکھال تے انند دی آس دیندا اے تے پندھ دیاں بے حساب کشاں نوں جھاگن لئی
 ایلدا اے اوہناں نوں۔ لگن تے سر ڈنے آپ ای سرل کر دینے نیں ایہہ کشٹ، تسیں
 نکلو تے سہی۔ نوں راجوان وی سمندراں دیاں ان ہاڑیاں راہاں تے ٹھل کے اتھے
 پُچ گئے نیں۔ سیف ملوک دا سفر وی سمندر دا لے۔ سمندر دی ان متھی ٹھل رمزا اے
 جہانوں باہری وت گھنن دے گھول وچ چھال مارن دی۔ سمندر ای نویاں جہاناں تے
 نویاں وتاں دا بھٹیو اے۔ ایہدا ڈر جر جاؤ ایہدا سد سُو۔ ماپیاں دی پرانی رہریت
 وچوں نکل کھلوون دا سدا تے تہانوں دتا ای اے نویاں حاکماں دی رہریت دی سلیمانی
 تصویر نے۔ (بدیع الجمال دی تصویر سیف الملوک دیاں وڈکیاں نوں سلیمانی دلت آہی۔

انگریز حاکم مسیحی فقیری نوں آپنا دھرم دسدے نیں پر مسیحی فقیری نوں راسوالی دھرو راہیں
 نوں سلیمان شاہی وچ ڈھال چکے نیں) ایس پری دی کوہ قانی دکھ نے تہانوں موہیا
 تے ہے پر ایس موہ نوں نوکری نہ بناؤ، عشق بناؤ تاں کوہ قانی رنگ روپ وچ لگی دیو
 شاہی کنوں چھٹ جا سوتے پری جون دا حُسن ویاہ گھنسو۔ ایہہ بے حساب حسن بے
 حساب وت وی اے۔ ایہہ اجاتا ان ڈٹھا تران اے بے اوڑک۔

”سوئی“ دے سنیر ”عام“ آہے۔ ”سیف الملوک“ دے ”خاص“ نیں۔ عامان
 نوں ہٹک تے نہیں ”سیف الملوک“ سنن دی، جے اوہ اُتلے قصے دے سوادوں لنگھ
 کے لاٹھی وچ چھپی سیف کڈھ کے ورت سکن۔ جنے کھنے اندر ہے ”سیف“ بن وُنجن
 دی سکت۔ پر عام اُتلے قصے دے سوادوں اگیرے تاں ای ویندے نیں جد خاص تھی
 وُنجن۔ سیف عاشق اے بر لٹھ پر اوہ رہندا شہزادہ ای اے توڑو توڑ۔ اوہدی کہانی دیہار
 دی میل بندی نال بھڑن دی کہانی نہیں۔ سو اپنے میل دی دتی ہستی نوں وُنجان اوہدا
 کم نہیں۔ ایس ہستی نوں نوں تران نوں وت نال سا جتا اے اوہدے عشق دا ٹچا۔
 ایس ٹچے دے راہ وچ آئی ہر روک نال نیردا اے اوہدا عشق۔ عشق آپ اک اچرج
 سکت بن گیا اے۔

(3)

میاں صاحب قصے دے اُتلے سواد اندر لگی رمز دی تھاؤں تھائیں دس پاؤندے
 نیں۔ دس پاؤندے نیں پر پورا کھولن نوں شاعر دا کم نہیں سمجھدے۔ ایہہ سنیر دی سو جھ
 دا کم اے۔ دس پاؤن وی میاں صاحب دی مجبوری بنی پئی اے۔ قصے دے سنیر وی
 نوں نیں تے قصہ وی نوں۔ لوک ریت دی قصہ کاری دیہار ترور فقیری دی کہانی
 کریندی آہی۔ تے کہانی دیاں رمزوں دا بھار چاوندی آہی تے اکائی (وحدت وجود)
 دی وچار لیہہ۔ بھار کاہدا تے اکائی والی وچار لیہہ تے سری ای دیہار ترور آہر وچوں

آہی ایس آہر دا قدرت نال آد جگاد نال لاگ دیکھاون واسطے، ایس آہر دی بندے دے تت ست نال اکائی سمجھاون واسطے۔ دیہارنوں تجن دا پنڈھ ای قدرت نال مخلوق نال اپنے تت ست نال اک تھیون دا پنڈھ ہا۔ سو ایس پنڈھ دیاں رمزاں نوں قصیاں دے سنیر ستے سدھ ای تت اکائی والی وچار لیہ۔ راہیں پڑھ سکدے سن۔ یاں آکھو جیا جون دی ون سون وچ وسدی تت اکائی نوں ستے سدھ ای ایہناں رمزاں راہیں وچار سکدے سن۔ ایہناں رمزاں نوں اچھا ویوا کر کے تت اکائی نال گنڈھ دیکھاون دی لوڑ نہ آہی۔ ہیر وارث دی پہلی سطر ای ایہہ کم ساروی اے سارے قصے لئی:

اول حمد خدائے دا ورد کیجے عشق کیتا سو جگ دامول میاں

تے جد دمور دے ہیر رانجھا قاضی نال جھگڑ دیاں دیندے نیں جو ساڈا عشق آد جگادوں آگیرے وی آہا تاں کسے ویروے دی لوڑ نہیں پوندی سنیراں نوں سمجھاون لئی۔ ہیر وارث دے اخیر وچ جیہڑا بند پاتراں نوں وچاراں نال جوڑن لئی آیا اے، ”ہیر روح تے چاک قلبوت جانو“ والا، اوہ وارثی نقل دا اک رنگ اے جیہڑا صوفیائی علمائی نال چھیڑ کریندا اے۔

میاں صاحب دا قصہ ویہارلی میل بندی نوں چھیڑدا ای نہیں۔ اوہدے اندر رہ کے عشق دی سرخروئی دیکھا لدا اے۔ سو قصے دیاں رمزاں چھجے جیا جون دے تت ست والیاں وچاراں نوں لیا کھلہارن لئی اچھ کرنا پیا شاعر نوں۔ پر شاعری نوں وچاراں دی داب پٹھ دیون وی نہیں سکھاوندا میاں صاحب نوں۔ سو اوہ تھال تھال کھلو کے سینتر کریندے نیں تت اکائی دی وچار لیہ۔ دل۔ کتے کتے گل کھولن تے آکے ہتھ روک گھنڈے نیں۔ جے میاں صاحب دیاں سینتراں دے سجا راہیں پڑھو تاں سیف الملوک دا سفر بندے دا سفر اے قدرت نال اکائی مانن لئی۔ بندہ آپنی دکھری اگلی ہوند نوں گل ہوند نال جوڑ ماننا چاہوندا اے۔ ایہو مول لے بندے دے جیون دا۔ لوک

ریت وچ پوند جنی گل دا نشان بندی اے، وت جنی جنے دا میل گل تے اک دے میل دی رمز بنا اے۔ گل اک دی تاگھ وکھ کے آپ اوہدے نال اک تھیون دا آہر کریندی اے۔ ”سیف الملوک“ وچ وی ایویں اے۔ پر پواڑا اتھے ایہہ بنیا جو ویہار دتی دھن تران دی درجے بند وڈنوں من کے ویہار اُساری میل بندی دی جکڑ وچ کڑتج کے بندہ قدرت نال، اک گل نال، اکائی دے پندھ کیویں پوے۔ جیویں ”سوئی“ وچ میاں صاحب آپ دیکھایا، میل بند ویہار دا ٹرٹن ردیون ای اک دا گل تے گل دا اک نال میل اے۔ یا آکھو جے ایہہ میل تھیونا اے تاں میل بند ویہار نوں رد کے ای تھیونا اے۔ اکو پندھ دے دو نال نیں ایہہ۔ پر شہزادہ سیف الملوک دے پری بدیع الجمال ول سفر نال ویہار دی میل بندی دا اصولوں گجھ نہیں گھسدا۔ سو ایس سفر دی رمزالی دا گل اکائی دی وچار لیہہ نال جوڑ بناون اوکھا تھی گیا۔ ایہہ جوڑ بناون لئی قصے دے دو رنگ دکھراونے پئے، ”اُتلا قصہ“ تے ”اندرلا تے“۔ سوئی وچ ایہہ نکھیر تھی ای نہیں سکدی۔ اُتلا قصہ ای تے اے آپ۔ جیویں میاں صاحب زور دیوندے نیں

وچ مجاز حقان دے فرق نہیں اک ککھ

اک ڈھنگ سمجھن دا ایہہ وی ہے جو پری جون تے بندے جون دا میل ای ویہارلی میل بندی دے ترٹن دی رمز اے۔ پری دا بندے نال زمین تے آسن زمین اسمان دا میل ہے، ہر رنگ دے وکھرے دا تروڑ اے۔ پر ایس سمجھن ڈھنگ وچ وی ایتنے مُدے نوں مول بنا کے قصے دے باقی کھلار پسانوں ”اُتلا“ ای کر کے دیکھنا پوندا اے۔

بعضے شرح کار عالم سیف الملوک دے سفر نوں بندے دے اندر دے سفر دی رمز دیندے نیں۔ باہر لیاں رمزیاں اصل وچ اندر ویاں دیکھالیاں نیں۔ سیف الملوک دا

سفر اے اپنے آپ نوں سودھ کے، اک دھیان تھی کے قدرت نال میل جوگا بناون۔
 قدرت نال میل دی اک اندر ورتی ای اے باہر ویہار بھاویں اوویں دا اوویں ٹکيا
 رہوے، توڑے ایہدا دھرو دھگان ودھ ونجے ہتھوں۔ لوک ریت دی قصہ کاری وچ
 رمزاں اندر باہر نوں جوڑیندیاں نیں، اندر باہر نوں اکوتھ دے انگ دیندیاں نیں۔
 باہر لیاں رمزاں اندر وار ویکھدیاں نیں تے اندر لیاں باہر وار۔ کیہ اصل بھیت وت
 اوہوتے نہیں ”سیف الملوک“ دی لکھت وچ جیہدی گل چکھے تھی اے، جانے ایہہ
 قصہ 1857 دی نابری نال بنی آس ڈھین مگروں لوک لئی نویں آس بناون دا آہر اے،
 لوک نوں اپنے پیریں کھلو کے اپنی سکت بناون دی آس دیندا اے۔ قصہ میل پاڑتے
 میل گھول نوں چکھیرے کر کے موٹیری جوت بنیندا اے میلاں دی، دیس دی وسوں نوں
 بدیسی راج دے مکاون لئی اک تھی کے گھلن دا راہ دیندا اے۔ قصہ مالکی وان میل
 نال گل کریندا اے پر اوہنوں دیسی بولی دے پڑ وچ لیا لے۔ فارسی نال لوک بولی
 دے پرانے ٹکرا نوں وی چکھیرے کریندا اے قصہ کیونجوہن فارسی راج کاج دی بولی
 نہیں رہی۔ قصے وچ فارسی بنتر اں دیسی بنتر اں اُتے بھار دی پاوندیاں نیں پر دیسی بولی
 دی اپنی سکت قصے دی کرت دے نالو نال اتنی ودھنہار ہے جو فارسی بھار نوں ولا
 جاندی اے سچے ای۔ لہندے چڑھدے دی تھل پہاڑ دی لفظالی تے بنتر جیویں رل
 رسدی اے پئی بولی وچ ایہہ لوک دے رل رس کے گل کرن دی، کرکھن دی سکت دا
 ابھار اے۔

میاں محمد بخش لکھت دی سیاست دا ایہہ نواں رنگ بناون لئی اچھے آہر کیجے۔ اک
 تے سوئی جیہے دیسی قصے دی چون کنوں اصلوں ہٹ کے گھٹ ورتے فارسی قصے دی
 چون کیتی۔ دو بے ”سوئی“ دی موہر وچ عشق نوں فقیری دن تے جیہڑا زور ہا اوس
 کنوں ہتھ ہٹایا۔ سائیں غلام محمد دی گل قصے دی موہر وچوں نکل کے چھیکرو وچ ٹر گئی

تے اوتھے وی گل مالکی تجن دی نہ رہی نری بزرگ دا آدر بھابن کے رہ گئی۔

میاں صاحب دی ایس لکھت سیاست نوں قوم بندی دی سیاست وی آکھیا جا سکدا اے۔ قوم بندی میل بندی نوں من کے نال رکھ کے ئردی اے، میل بندی دے اُپر اُپر لوکاں نوں اک قوم بنا ئوردی اے۔ ایہہ مل وان دیہار نوں نہیں چمھدی نہ مل وان دیہار لیہنوں چمھدا اے۔ اُنیہویں صدی دے دوجے ادھے راسوالی یورپ وچ دیس دیس دی قوم بندی کر بیٹھی آہی گجھ، تے گجھ کر بندی پئی آہی۔ پرانی راسوال شاہی نال متھالاون واسطے وی قوم بندی والا ای راہ نکلیا۔ ہندوستان وچ وی دیس نوں اک قوم بنا کے پردیسی چودھرنوں ٹھلن دے آہر دامڈھ پیا بچھدا ہا۔ ایہہ آہر وڈ تے دتا ہا 1857 دی ویہر نے پر بندوقاں دی لڑائی ہار کے کسے بے ڈھنگ دے ہتھیاراں دی بھال وچ آہے اوس ویلے دردیلے سوجھوان۔ پردیسی راجوان حاکم دیسی قوم بندی دے آہرنوں ٹھلن لئی ایہدے وچ پرانیاں ویکریاں دی، مذہباں تپیاں تے برادریاں دی بھنگ گھتن وچ جٹے پئے نیں۔ میاں صاحب ایس بھنگ دا اُپاء وی کریندے نیں۔ اوہ دھرم برادری دی ونڈ دی داہ نہیں لگن دیندے اپنی لکھت سیاست نوں تھوڑی کیتیاں۔ (اکتھاں ناک بانی وچوں گل سچ سچا ای گھن ورتی نیں، اپنا ای لکھت بھنڈار کر کے۔) جا پدا اے قوم بندی دی سیاست نوں لکھت سیاست بناون دا آہر اوس ویلے دا اگھڑواں آہر ہا۔ اوسے ای ویلے خواجہ غلام فرید وی ایسے آہر وچ نیں۔ دیسی حاکمی مالکی نال مت بھرن والی لوک ریت نوں پچھیرے کر کے دیسی حاکماں ملکہ والاں نوں پردیسی چودھر دا جولا لہا کھلوون دی مت پئے دیندے نیں:

آپنے ملک کوں آپ وساء توں

پٹ انگریزی تھانے

صبح صادق خاں صاحبی مانے

نال ای ونو ون بولی ورتاریاں نوں دھرم ریتاں نوں لکھت سیاست راہیں رلا رسا
 کے لوک جوت پئے اُسار دے نیں لوک ستیا نوں پئے سار دے نیں۔ آپنی سار
 موجب۔

واہ واہ سوہنے دا ورتارا
 ہر صورت وچ کرے اُتارا
 ہک جا چا دے عشق اجارا
 بنی جا ڈیوے حسن ادھارا.....
 جو میں وانگ بھارت بھجدا
 سو تھیا واقف ساری گجھ دا
 ہرگز دخل نہیں کہیں گجھ دا
 جان نظارا یار دا سارا
 چرن گورو دے سیس نوائیں
 جو آکھے چم اکھیاں چائیں
 جہد جہاد دا بھار اُٹھائیں
 قُرب کمال ہی مطلب بارا
 تھی گر پیر دا چیلہ سچا
 نہ ہو قدم ہٹا کر کچا
 برہوں کڑاہ چڑھیا مچ مچا
 جل بل مار انا دا نعرہ
 جو کوئی رکھی ایہہ گن چارے
 جو راتی جگ جوگ جگارے

ونج خوش و سى شام دوارے
 رہى جنم جگت سوں نیارا
 جگرت سُنن سکو پت تریا
 تیڈی سیر دے سانگے جویا
 جیندا پیر سنجانوں تھویا
 پھری تھی چوگوٹھ آدارا
 توں ایہہ سمجھ سنجان نہ چھوڑیں
 زرگن زرگن وچ جا جوڑیں
 اپنے آپ توں مونہہ نہ موڑیں
 بھ ہے رُوپ رُوپ تھارا
 چاروں بید بیدانت پکارن
 اوم برہم نارائن دھارن
 آتم آتم رُوپ سدھارن
 دویت فرید اے جھوٹھا لارا

دیکھو سندا ہوں لاء گنگ جمن تائیں لوک بولی دیاں سانجھ سہنتریاں۔

ہور کنیاں کافیاں وچ ایہہ رنگ ہے جیویں:

ساون بوندڑیاں تھہر لاوے

نین چین سے جھگڑت جھگڑت تڑپھت تڑپھت رین بہاوے

چھتیاں دھڑکت جیارا لرجت توں دن کاری گھٹن ڈراوے

لوک بولی دی ایہہ سانجھ دو رنگی ہے۔ اک تے عام ورتوں دی بولی جیہڑی عام

لوکاں دے جیون دن دے آہر وچوں دی اُسری اے، تے کجھ راہیاں پاہیاں

ونجاریاں راہیں کجھ لوکاکی دے اک تھاؤں اٹھ کے ہئی جاء ونج ون نال پری اے۔
 دو جا رنگ سانجھی بولی دا اوہ ہے جیہڑا سادھاں فقیراں آپسی وچار وٹاندرے لئی رچیا ہے
 ورھیاں بدھی۔ سادھ فقیر دی رہیت آہی ٹکیاں وٹن تے وٹدیاں ٹکن، دیس نوں
 پردیس تے پردیس نوں دیس کر ون۔ سانجھی فقر بولی نوں سدھ بھاشا یا سدھو کڑی وی
 آکھدے نیں۔ ایہہ بولی رنگ فرید، نامدیو، کبیر، رومی داس، نانک، میرا بابی، ارجن،
 مادھوالال حسین تے گرداس وچوں ٹردا بلکھے شاہ تے غلام فرید تائیں اپڑدا اے۔

لوک بولی دی سانجھ لوک وچار دی سانجھ وی ہے۔ سانجھیاں لفظاں رمزاں وچوں
 نیردی سانجھی سوچ۔ ویکھو وجودی وحدت والیاں رمزاں کیوں ویدانتی ادویتا والیاں
 رمزاں نال اکو گھر پتیاں وسندیاں نیں اکو سر پتیاں الا پتیاں نیں۔ اپنے پرانے سانجھے
 سوے دا اچھا اعلان کرن دی لوڑ نہیں جا پدی ایہناں نوں۔ نہ پرانے وارے سفر دی
 کہانی کرن دی لوڑ ای جا پدی نیں، جو اسان کیوں وید وارے وچ اُبھری اسانجھ مل
 نال نبڑن لئی پدیں لتھیاں۔ کیوں بدھ مت دے لہندے دل پرن پاروں ترکستان
 ایران عراق ایران وچ وچ کے عربی فارسی وچ ڈھل گئیاں تے ویدانتی کیوں وجودی
 وحدت والا بانا لا کے مڑ ہند سندھ وچ آئیاں ترک افغان شاہی ویلے، تے ویدانتی
 ادویتا نوں آریاں۔ ویکھو انا دا منصورى نعرہ برہوں دے دیسی تے کڑاہ وچوں کیوں
 اٹھ کھلوتا اے سچ سچا ای۔ گرچہ نہیں نوائے سیس لئی قُرب کمال دا مطلب بارا کیوں
 گھلایا اے تے جہد جہاد دا بھار ایہہ سیس کیوں چاوند اے۔ وجودی وحدت تے
 ویدانتی ادویتا دے وچار وارلیاں پواڑیاں نال نبڑن لئی جُوے پر ایہناں پواڑیاں نوں
 دلاون والی علمائی نے ایہناں وچاراں نوں سنگھنیاں کتابی بحثاں وچ لیا پھسایا، تے
 وسیب دے سانجھے جیون آہر نالوں دکھرایا ایہناں نوں۔ بحثاں دا رنگ ایہہ ہوونا بھئی
 خدا صفتاں نال ہے کہ صفت ہن، زگن اے کہ سرگن، صورت وان ہے کہ بے

صورت، ذات صفاتوں باہری ہے کہ صفاتاں دے اندر۔ بخشاں آپنے آپ وچ اک
دھندا بن گئیاں۔ ویکھو کافی ایہناں بخشاں نال کیہ کریندی اے:

زرگن سرگن وچ جا جوڑیں

علمائی دیاں لیکیاں حداں نوں بھن کے کیویں بندے نوں قدرت نال اِکدو جے
وچ و سدی سانجھ نال اک تھیون دا سدا دیندی اے کافی۔ ایہہ کوئی زرے پرے و چار
اپناون دا سدا نہیں۔ اساں انھویں سدی دے چوتھے پاء وچ ہاں۔ انگریزی وکھر شاہی
دا تروڑ کرن دے جتن پئے تھیندے نیں نویں سریوں، 1857 والی بھانج جَر کے۔ تے
حکومت ولوں لوکائی نوں پاڑن دے آہروی زور پئے پھڑدے نیں۔ رنگ رنگ دی
لوک وند سیاست دے جال پئے وچھیندے نیں خلقت نوں مذہب بند یا علاقہ بند یا
بولی بند کر کے اک دو جے نال بھڑاون لئی۔ کافی ایس جال دا تروڑ کرن اُتری اے۔
کافی دا لکھیار پرانی لوک ریت وچوں اٹھیا اے، اوہنوں انگریزی تھانے وارا نہیں
کھاندے، اوہ گھل کے اوہناں نوں پٹن دی گل کریندا اے۔ زرگن وچ سرگن جوڑ
کے چار نویں گن دیندی اے کافی۔ نویں لگن رنگ وچ رنگو آپنے آپ نوں۔ وند کھاؤ،
جوت بناؤ، چالو و بہار دے دیہنہ ولوں آس تروڑو، آپنی رات نوں دیہنہ بناؤ نویں
و بہار لئی تیاری دا۔

جوراتی جگ جوگ جگاڑے

ایہو شام دوارا جے، کرنی دی سانجھ راہیں دلاں دی سانجھ بناون۔ ایہا راہ اے
ایس مارو و بہار وچ مُڑ مُڑ جم مرن دے چکروں چھٹکارے دا۔ لفظ جوگ دا پرانا اصل
مطلب جوت ای ہے۔ ایہہ لفظ بندے دے سریر دے اندر و سدی قدرت نوں سریوں
باہری قدرت نال جوڑن لئی وی ورتیوں لگا۔ جوگ مت ایسے جوت دا آہر ہے۔ چالو
و بہار نے بندے دے اندر نوں گل قدرت نالوں وچھوڑ دتا ہے۔ جوگ ایس وچھوڑے

نوں مکاون دا جتن ہے۔ عزیز الرحمن صاحب دی سودھ وچ لفظ جوراتی نوں ”یوراتی“ پڑھ کے ”جوانی دی رات“ مطلب کر کے، ضبطِ نفس آکھ دتا گیا اے۔ پر نال ای جوانی دی محبت وی آکھیا گیا اے جس توں جاپدا اے پک نہیں تھیا بھئی ”راتی“ رات توں ہے یا راتن (رنگن نینہہ لاون) توں۔ سو ”جوراتی“ بارے ہور کھوج دی لوڑ ہے۔

بندے دی سُر ت دیاں چار حالتاں دسیجیاں نیں ویدانت وچ۔ جاگن (جگرت) سنا ویکھن (سُنن) گوڑھی اسپن نیندر سوون (سکوپت) تے ایہناں ترونہہ حالتاں توں مُکتی دی حالت، برہم نال قدرت نال اک تھیون (ٹریا)۔ ٹریا سمجھو چالو و بہار توں ازادی دی حالت ہے تے نواں و بہار وساون دا آہر ہی ہے ایہہ ازادی۔ ٹریا دا مطلب چوتھ ہے، چوتھی حالت۔

(دیوان فرید دیاں سبھ چھپیاں سودھاں وچ ایس سطر دی لکھت تے پڑھت رو لے وچ رہی اے۔ سکوپت کہی اے۔ ایہہ لفظ سکھوپت، سکھپت، سکھپتی وچوں ہوندا سُشپتی نوں وچ ملدا ہے۔ سُشپتی گوڑھی اسپن نیندر ہے۔ ٹریا نوں ٹریا لکھیا گیا ہے۔ ایہہ بھلیکھا پرانی املا تے کتابت دے پڑھن وچ پیا ہے۔ تے جے اسان ایہہ سمجھ گھنوں جو یورب دے لوک الاء وچ جُویا تھویا تے جُریا تھریا اکو ای ہن تاں قافیئے وی راس تھی و نجن۔)

سرت دیاں پہلیاں ترے حالتاں نوں اجوکی سُر ت سار والے چیت ادھ چیت اچیت نال دی جوڑ ویکھو بھادیں جے من منے تاں۔ اجوکی سرت سار اُنھہویں صدی دے چھیکڑ وچ یورپی شہر واس وچلے میل دے چت نوں پھول سمجھن دے جتن وچوں ٹری اے تے ویدانتی رمزاں آئیاں نیں ہزاراں درھے پرانی پشو پال ٹابری و بہار دی ٹرٹ بھج وچوں۔ پر دیکھو ایہہ دونوں اک دوجی نوں کیوں سیاندیاں جاپدیاں نیں۔ نویں گھاڑو راسوالی دی آندی اوپر دی پکڑ وچ آیا من پشو پال ٹابریاں دی ترٹ بھج

وچوں اُسری میں پال مل ماری دی پکڑ وچ آئے من نوں ملدا اے ہزاراں ورھیاں
 دے کھپے نوں اُلانگھ کے۔ دونہاں مناں دے کچھے اوہ گواچی سانجھ اے جیہڑی اچیت
 وچ وڑ کے ڈراونی ہو گئی اے اوہناں لئی جیہڑے مل ویہار دے ودھے ہوئے نیں، پر
 سکھاوٹی ہے اوہناں لئی جیہناں نوں مل دے گھسن دا ڈر نہیں ڈریندا۔

سرت دیاں ایہہ چار حالتاں ویدانت وچار لیہہ وچوں نکلیاں نیں۔ منڈوکیا اپنشد
 نوں ایہناں دا سوما سدے نیں ودوان۔ ایہناں دے فرق بارے وی گھنیاں علمائی
 بحثاں ٹریاں صدیو صدی۔ دیکھو کافی کیوں نیڑ گئی ہے ایہناں بحثاں نوں:

تینڈی سیر دے سانگے جُویا

ایہہ تینڈی، توں، تہارا، کون اے جیہدے نال گل پئی تھیندی اے۔ متاں ایہہ
 پردیسی وکھر شاہی دے دا بے ہٹھ آئی لوکاٹی اے، انگریزی تھانیاں دی گڑکی وچ
 کڑبجی۔ ایسے ”توں“ نوں مت پئی دیندی اے کافی۔ مت صلاح دے رنگ ہے، وچ
 ترلا وی ہے اپناست بھریا، سمجھاوٹی وی، خبرداری وی:

پھری تھی چو گوٹھ ادارہ

ہلا شیری وی:

جل بل مارانا دانعرہ

آپنی سانجھی گل نال اک تھی ہوند نوں سنبھالو، ایہو جاء ہے تہاڈے کھلوون دی ظلم
 اگے، دھرداگے۔ ایہو تہاڈا آپ ای شوہ ہے تہاڈا، ایس توں مونہہ نہ موڑیو۔ ایہہ وار
 دے صدیاں دے پندھ وچوں نتری سمجھ سجان ہے، جی دے جی نال، جی دے قدرت
 نال اک تھیون دی سجان۔ تہاڈی ایہہ ہوند (آتم) ای اُتم اے، سبھ توں اُپر سبھ توں
 پہلاں۔ روپ ایہدے سدھارن (عام) نیں بھادیں، ماڑیاں ہتھیں کم کرن والیاں
 والے۔ ایہو سانجھی ہوند تہاڈا اتت ست اے ناداں دی ونگی اوہلے، سدھارن روپاں دی

برہوں کڑاہ تے جہد جہاد والیاں رمزاں اوس سختی دل اشارہ کریندیاں نیں جو
 پردیسی حاکی نال نکر لین لئی جرنی چینی اے۔ تپیا کڑاہ تیل دا پرانیاں ویلیاں توں سچ
 پرکھن واسطے ورتیندا آیا اے۔ ایس پرکھ وچوں لنگھ کے انا الحق آکھدی اے بندے دی
 واج۔ میں سچ ہاں۔ مینڈی ہوند کل ہوند نال اک اے۔ پرکھ دی سختی ای آپ سخان دا
 وسیلہ ہے۔ خواجہ غلام فرید دیاں گھنیاں کافیاں راس روپ نیں۔ ہیر سسی سوتی دیاں
 کہانیاں وچوں رچے راساں دیاں جھانکیاں۔ ایہہ کہانیاں لوک ریت وچ میل بند
 دیہاروں چھٹکارے دیاں رمزاں بنیاں نیں۔ پر ہتھلی کافی راس روپ نیں۔ اتھے
 سدھی گل ہے پر وعظ دے رنگ نہیں، کول تھی کے ساتھیاں نال کیتی صلاح دے رنگ۔
 اصلوں کول پر وت وی بھیت نال۔ بھیت کیہ ہے۔ اوہ کم جیہدے بارے گھل کے
 گل نہیں کیتی جا سکدی۔ وجودی ویدانتی رمزاں ای وسیلہ نیں گھبی گل دا۔ اوہ کم ہے
 کیہ۔ رل کے اک سرتھی کے اپنی سانجھی ہستی دا پک کر کے پرائے بولے کنوں خلاصی
 کراون دا گھول۔ ساہنے ویدانتی وجودی رمزاں ای نیں پر سنیراں نوں سار پئی تھیندی
 اے وچلی گل دی۔

رمزاں ہون کہ وچار جہدے اوہ وار دی ورتن وچوں ای نیں۔ کسے اک وارے
 دی وار وچوں۔ پر جد ایہہ رمزاں ایہہ وچار اک وارے وچوں جم کے دو جیاں داریاں
 وچ مجدے نیں تے اوس ویلے دے وگدے دیہن وچ ٹھی مار کے وت نویں تھی
 ویندے نیں۔ سو سانوں رمزاں وچاراں نوں گوکھن لکیاں اوہناں دا پورا پنڈھ تے گولنا
 ای چاہیدا اے پر اوس وارے نوں اچھا دھیانا چاہیدا اے جس وچ اوہ لکھت بنے۔
 کافی دی اک پڑھت اسان کیتی ہے۔ ہور کنیں پڑھتاں تھی سکدیاں نیں۔ ریتل
 وجودی صوفیائی پڑھت تے تھیندی ای آئی ہے چروکئی۔ ہاں اک گل ضرور ہے: پڑھت

ڈھنگ دی چون جیون ڈھنگ دی چون ہے۔

”سوہنا“ تت اے ہون دا جیہڑا ہر صورت وچ اتارا کریندا اے۔ صورت وچ ایس تت کنوں وکھری کسے ہوند دا کوئی دخل نہیں۔ صورت آپ ای اوہ تت اے۔ ایہو گجھ اے جیہدے واقف تھیوں لئی پندھ کرنا پوندا اے گر پیر دے چن لگن دا، گورو دی دی کار کماون دا۔ ایس پندھ پے کے اپنے آپ وچ تت دی سنجان تھیندی اے۔ ہر صورت وچ آپ ای اتارا کرن کوئی نولیکی وری کار نہیں۔ ایہہ تت دا ورتارا ہے۔ اوہدا ویہار ہی ایہو اے۔ اتھے اک کچھ آن پلہ چھکیندی اے: جے ہر صورت وچ اکو ای تت ہے تاں ہر ہوند ای پوجن جوگ اے، وت اک ہوند دوجی اُپر بھارو کیوں ہے اک ہوند دوجی نال دھرو دھگان کیوں کریندی اے۔ اک سکھال تے دوجی کال وچ ہووے تاں اک کیوں تھیاں دوویں۔ تھلیں رلدیاں، پیلوں چندیندیاں، کرڑی اوڑ وچ جھیں گائیں دی سنجال کریندیاں ہالا کیوں تارن صبح صادق خاں کوں مھلیں بہہ کے صاحبی مانن کیجے۔

اک ولدا تے ایس کچھ دا اوہ ہے جو لوک ریت دتا۔ لوک ریت توڑ بادے فریدوں ای تت دی اکائی کوں من کے ٹری اے تے کوٹھے منڈپ ماڑیاں اُسارن والیاں کوں دویت دے لارے دے مٹھے گندی آئی اے۔ دویت دا اُپا لوک ریت بھانے ہے نزار، سانجھ، رلا، نینہ۔ ٹوئے پتے لاه کے من میدان کر کے، میں نوں منج کر کے۔ ایہہ اُپا کرنی وچ اے نزار وچار چتار وچ نہیں۔

پر دوجا ولدا اُپلی کچھ دا ایہہ ہے جو ہر صورت وچ اکو تت ہے، صورتاں ونو ون ہن، ہونداں دے کم فرق فرق ہن۔ سوہر کھیں دی کیتی کوں سوہنے دا ورتارا ای سمجھ مننا چاہیدا اے۔ کتے اوہ سلطان جہان دا اے کتے مسکین۔ پرتاں تے انگریز وی سوہنے دا ورتارا ای پئے ورتیندے نیں۔ صبح صادق خاں کیوں اوہناں دے تھانے پئے۔ تے

جے صبح صادق خاں دا انگریزی تھانے پٹن بندا اے تاں خلقت دا صبح صادق خاں
 دے تھانے پٹن کیوں نہیں بندا؟ جہان دیاں مسکیناں دا رل جہان دیاں سلطاناں دے
 تھانے پٹن کیوں نہیں بندا سنے انگریزاں تے صبح صادق خاناں دے؟ گل متے ایویں
 ہے جو وچار لیہہ کوئی پئی ہووے منن مانن اوہدا ہر میل دی اپنی سیاست پاروں ہوندا
 ہے۔ انگریز راج کنوں پہلاں شاہاں سرداراں راٹھاں مہا سودگراں دے میل دی نکر
 اتے سیاست آہی کامیاں کسبیاں راہکاں دی۔ لوک ریت اوہناں ایس سیاست تے
 ساری آہی۔ انگریز راج دے آون مگروں خاص کر 1857 توں چکھوں نویں اُبھردیاں
 منجھ میلاں دی سیاست موہرے تھی۔ منجھ میل دے آگو ہن میلاں دی اگوائی دا دعوا
 لے کے اٹھے تے انگریز حاکماں اوہناں دے دعوے نوں پروانیا۔ منجھ میل سیاست دی
 اگونہی شکل ایہہ آہی جو اچے اتھاویاں ماڑیاں دا اتھاویاں گمڑیاں نال متھا لاون نہیں
 بندا۔ ماڑیاں گمڑیاں نوں رل کے پردیسی راج دا بونا پٹنا چاہیدا اے۔ پر سٹ ایس
 سیاست دا ایہہ نکھتا جو مہاروڈ زمینداراں تے وڈ وپاریاں دے ہتھ آگئی تے منجھ میل
 آگو اوہناں دے ہتھ ٹھو کے بن نیرے۔

(4)

پر ایہہ سٹ تے نکھتا ویہویں صدی چڑھدیاں۔ انھویں صدی دے ساٹھے سترے
 وچ لوک ریت دیاں وارث شاعراں دی لکھت سیاست ایہو آہی جو ایہہ ویلا لوک
 نوں قوم بنا جوڑن دا ہے دین دھرم دے تپے بولی برادری دے پاڑ میل کے۔ اوہناں
 فقیری نوں سانجھ ورتن نوں نال رکھیا پر پچھلے لوک ریتیاں ہار اپنی سیاست دا اپنے کرم
 دا مول بنا کے اگیرے نہیں کیتا۔ ایس مول دی دھار نال پرچولیا کھڈیڑیا نہیں مل
 واناں دی کرنی دھرنی نوں۔

پر لکھت سیاست نوں خاص کر شاعری دی لکھت سیاست نوں نرا سوچ پکا کے

دھاریا کم کر کے سمجھیا نہیں جا سکدا۔ شاعری وچ لکھت سیاست چیت ادھ چیت
 اچیت پرتاں وچ بھوں کے بندی اے۔ جیویں ”سوئی“ دی چون کرن وچ تے سوئی دا
 قصہ لکھن وچ ایہہ پرتاں بولیندیاں نیں تیویں ”سیف الملوک“ دی چون تے لکھت وچ
 وی۔ ”سیف الملوک“ دی موہر وچ جیہڑی کتاب پوری تھیون اُتے ای جی ہوسی جیون
 بارے اک پکی وچار لیہہ پڑھائی سمجھائی گئی اے جیہدا مول ہے گل ہوند دا اک تت
 ہوون، آد جگادوں۔ بندے دا کم ایس وچار لیہے لگ کے جیون ہے۔ عشق ایس جیون دا
 ناں ہے۔ عشق صبر حوصلہ دلیری منگدا اے۔ جو ونڈ وکرا ہے ویہار دا اوہنوں رون لئی
 تے گل وچ رل کے اک تت مان لئی۔

سدا سکھالے اوہو بھائی عشق جیہناں گھٹ آیا
 مرہم پھٹ اوہناں دے بھانے اکو جیہا سکھایا
 تاج تخت سلطانی تج کے کھوٹھا پھرن گدائی
 رکھ امید ججن دے در دی کٹن جو بن آئی
 قطرہ ونج پیا دریاوے تاں اوہ کون کہاوے
 جس تے آپنا آپ گواوے آپ اوہو بن جاوے

میاں صاحب عشق نوں جیون یا جیون نوں عشقن دیاں لوڑاں تے مچیاں دی گین
 کریندے نیں تے اوہناں روکاں دی وی جیہڑیاں ایس راہ وچ آوندیاں نیں۔ ایس
 گل نوں گھروکی ورتن دیاں رمزاں وچ گنھ اُتاردے نیں چیت اچیت وچ:

جلی دے ترے اکھر بھائی سمجھ اشارت ناموں
 جیموں جاگن سنجھ سویرے لنگھن کٹن لاموں
 بیویں یاد کرن ہر ویلے دلبر ہر انداموں
 جلی وچ محمد بخشا چھپ رہو ہر الزاموں

جلی دے نام وچ کیہ اشارت اے سمجھن والی۔ متے ایہہ جو جلی وچ جُل وی ہے، دھوکھا، جانے جلی اوہ نہیں جو وِسدی اے پئی۔ دیکھن نوں تے جلی ہے سون لئی پر ایہدا جیم جاگن ہے ہر ویلے لام لنگھن کٹن ہے ہر اوکھ دا (جلی دا جُلن نال وی تے سانگا ہے) لنگھن عام رستہ وی اے، ایہنوں کٹن (چھڈن) وی جلی دی ”لام“ وچ ہے متے۔ (لام لڑائی وچ کٹیجن وی ہووے بھاویں۔) تے ی ہے یاد ہر جسم وچوں آپنے وِبر دی یاد۔ ہر دیکھالی وچوں کُل تے نوں سہی کرن۔ ایہہ جاگ ایہہ یاد ایہہ کرم کپے رہون تاں ویہار واناں دے دتے دوس نہیں پوہندے۔

جلی وچ جُل ایہہ وی ہے جو ایہہ حرفاں وچ وِڈتج کے آپنی عام ورتوں نوں عام معنیاں نوں چھوڑ جلی اے۔ عام معنیاں دے اُلٹ رماں سمجھاون لگ پئی اے۔ ایہدے حرف عام بولی وچوں کُل کے رمز بولی بن گئے نیں یا عام بولی نوں رمز بولی بناون دا وسیلہ بن گئے نیں جیویں سی حرفی دے حرف، جیویں الف تے ب ع تے غ الف تے میم۔

فارسی سرناویں میاں صاحب دے بیان نوں بھدے نیں مدرسی تصوف دے ریتل چوکھٹیاں وچ۔ ذکر منزل استغنا، ذکر وادی و منزل توحید، منزل حیرت، منزل فقر۔ پر ریتل کتابی بتراں نوں گھر وکیاں کم کارلیاں رماں وچ گال گھولدا ایہہ بیان بچھدا وی گھلا تھی ویندا اے، مدرسی تصوف دی پیچداری نوں چھیڑ کے اوہنوں اوہدی بُرنے داری وچوں کڈھیندا اے تے گل جیون ورتن دا معاملہ بن ویندی اے سُنیراں واسطے۔ مدرسی پیچداری جیون ورتن کنوں ہٹ کے، فقیری عشق لہر نوں نکھیدن لئی درباری تصوف دا اڈنبر سارن ٹری آہی۔ میاں صاحب مدرسی پیچداری نوں اوہدے وِڑھے وچ کھلو کے (یا اوہنوں آپنے وِڑھے کھلہار کے) ہتھل کریندے نیں۔

میاں صاحب ”سیف الملوک“ دی موہر وچ قصے دا مول مُدا دیا ہے۔ کہانی

دے تچھے آپنی دچار لیہہ دکھائی نیں:

آپنا آپ محمد بخشا تیرا شہر مصر ہے
مشکل پنہہ ججن دی لوڑے رستہ بر بحر ہے
جاں ایہہ مصر پیارا تینوں کوڑا زہر ہوئے گا
دھیاں پتر بھیناں بھائی وچھڑ سنگوں ساتھوں
بیڑی روڑھ اسباباں والی عشق ندی دے ٹھاٹھوں
رستہ دُور نہ اوڑک وسدا گھنے قضینے وسدے
پر جو نال یقینے فُردے ونج ججن سنگ وسدے
توڑے کجھ نہ مالم اس دا تھاں نکانہ پاسا
چھڈ دُنیا پو لہر فقر دی رکھ ملن دی آسا
یار ملے دن مسو ناہیں سیس تِساں جے ہولے
اوہ تیرا توں اُسدا ہوئیں وتھ نہ رہسی مولے
صبر توکل عاصم والی ہمت سیف ملوکے
کریں قبول نہ ہئیں توڑے سبھ کوئی ٹھاکے گوکے

ایہہ دی آکھیو نیں پہلاں:

جاں ایہہ آپنا آپ بندے نوں پڑدا ہے دلبر دا
مال ملک تے عزت دولت سنگ کھڑیاں کد تڑدا

ایہہ آپنا آپ، آپنی میں سرجی ہے حاضر رزق ورتن نے، اوس سیاست، قانون
تے رہریت نے جیہڑے حاضر رزق ورتن وچوں جے نیں ایس گیزٹ نون گیزٹن لئی۔
ایہو ”دنیا“ اے۔ فقر لہر دنیا دے گیزٹ دے اُلٹ گزودی اے۔ مال ملک عزت دولت
حاضر رزق ویہار دے ٹچے نیں۔ رزق دی اُچ تے اوہدی ونڈ ہے ای مال ملک تے
عزت دولت واسطے۔ ایس ویہارے جیہڑا جی رزق اُچاون ونڈن دے کم وچ لگدا

اے اوہ کسے نہ کسے رنگ وِچ مالِ ملک تے عزت دولت دی بھاج بھجندا اے جانے
 نہ جانے چاہے نہ چاہے۔ اوہدی میں ایس بھاج دی پال وِچ پلدی اے تے اوہدا
 ”توں“ وی۔ تے کون ہے جو رزق دی اُتج تے ونڈ دے کموں باہرا اے؟ سو ”دنیا“
 چھڈن دا مطلب ہے کل خلق نوں پوری جگ دسوں نوں حاضر رزق ورتن دے جو لے
 وِچوں چھڈاؤن۔ ایہو فقر لہر وِچ پون ہے۔ سوئی دی موہر وِچ سائیں غلام محمد فقر لہر دا
 نشان بنے تے پچھلیاں ویلیاں دے فقر اوہناں دے نال آ کھلوتے قصہ کرن تے
 سُنن وِچ رن لئی، آپنی کرنی نوں قصے دی کرنی نال جوڑ پڑھاؤن لئی۔

آپنا آپ محمد بخشا تیرا مصر شہر ہے

مصر شہر عزت دولت مالِ ملک اے سیف الملوک دی۔ مصر شہر ملک مصر نہیں
 ہُن دا یاں پرانا۔ ایہہ نشان ہے شان حکومت دا۔ 1860 دیاں دیسی سُنیراں لئی ایہہ
 ڈراڈی شان حکومت دا نشان ہوسی مٹے، جیویں لندن شہر۔ جیہدا چتر چتر دے ہوسن اوس
 ویلے دے اگھڑ دے نویں زمیندار، شاہوکار، سرکاری نوکر، فوجی، نویں کتیاں والے ڈاکٹر
 وکیل تے ہور۔ جیہدی موہ اوس ویلے دیاں شہر واس کامیاں کاریگراں محنتیاں دیاں
 مناں وِچ وی اُتردی ہوسی۔ پرانی پیڑھی دے فارسی عربی پڑھے فارسی درباری رہریت
 دے وگری وی اوس ویلے جیوندے آہن۔ ایہناں سوجھواناں دے وڈکے مغل شاہی تے
 رنجیت شاہی ویلے سرکاری عملے وِچ آہے یا سرکاری بد نال مدرسے خانگاہاں چلیندے
 آہے۔ ہُن جس ویلے دیسی شاہی دا وگوچا لگا ایس پچھوکر والیاں سوجھواناں نوں تاں
 پرانیاں مسلمان خلافتاں سلطانیاں دی شان دے قصے اوہناں دے چت نوں ودھیرے
 سُننن موہن لگے۔ ایس یاد ڈھالیا اوہناں دی چتر نوں۔ ایہہ یاد سمجھو اوہناں دی میں دا
 انگ بن گئی۔ ایہناں پرانیاں مالکی واناں عزت داراں دیاں نویاں پیڑھیاں توڑے نویں
 راج دے آندے دیہار وِچ تھاں بنا وی گھدی پر وڈکیاں دے وگوچے دی جاگ

نویاں دی میں نوں وی لگی تے لندن شہر دی موہ دے چکھے ”مصر شہر“ دی موہ دا
 پرچھاواں وی پیا پھریا۔ نویاں سرکاری مشنری سکولاں دی پڑھائی نے تے لکھنؤ کلکتیوں
 چھپ کے آیاں اُردو قصیاں نے نویں پنجاب دی وچولا میل سوجھوانی دی میں دے
 ویزھے ایہناں دوہاں پرچھاویاں دی ککلی پوائی۔

مل وانی پرانے زمیندارے دیہارلی ہووے بھادیں نویں راسوال دیہارلی، من
 نوں کیلیدی ای لوبھ تے وگوچے راہیں ہے۔ بے ترانی دی چنتا ای تران دی موہ
 بندی اے۔ وگوچا ای لوبھ بندا اے۔ پرانیاں باتشاہیاں دے عیش اڈنبر تران تے پار
 دے قصے لوبھ تے وگوچے نوں تڑکا لاون داکم کریندے نیں۔

میاں محمد بخش اپنے نویں پرانے سنیراں دیاں ایہناں سچیت اچیت مہاڑاں دے
 جانو نیں۔ اوہ ایہہ وی جاندے نیں جو وچولا میل دے مہاڑ خلقت دے اندر کیویں
 پئے ڈھکدے نیں۔ اوہ قصہ ”سیف الملوک“ لکھ چھووا کے اپنے حساب نویں
 سوجھوان میں دیاں پرچھاویاں نوں ڈھونی پئے دیندے نیں:

ہر ہر قسم خوشی دی اس وچ ہر ہر قوم غماں دی
 سُننے والے پاون ایتھوں خواہش جیہناں کماں دی
 بوہتی ہے تعریف حُسن دی ہاسی بُری شکل دی
 نالے درد وچھوڑے پُستے نالے خوشی وصل دی
 آدمیاں دے راہ طریقے جن پریاں دے نالے
 عیش خوشی دے ساجے ساجے درد دکھاں دے چالے
 بادشاہی تدبیراں گھنیاں دولت فوج مثالے
 بکل سخاوت ظلم عدالت غفلت سرت سنبھالے
 جوش خروش ندی دے بہتے ٹاپو سیر جنگل دے

زڑھنا ترنا اڈنا ڈھینا ذکر اتھے ہر گل دے
 عاجزیاں بیکیاں گھنیاں حالت دیس بدیوں
 دیوں دیس عجائب اس وچ کیا بھورے کیا کھیسوں
 کوہ قافاں دے پتے نشانی غاراں شہر اُجاڑاں
 کلر شور بچھے نالے میوے تے پھلواڑاں
 سیر شکار اُتے بند قیداں نالے صلح لڑائی
 سوگ ویاہ محمد بخشا ہر گل اس وچ آئی
 رستم دستی حال شکستی دہشت بھاج دلیری
 خوف امید محمد بخشا اس وچ گھنی گھنیری
 بات مجازی رمز حقانی ون وناں دی کاٹھی
 سفرالعتق کتاب بنائی سیف چھپی وچ لاٹھی
 جیہناں طلب قصے دی ہوسی سن قصہ خوش ہوسن
 جیہناں جاگ عشق دی سینے جاگ سویلے روسن
 شاعر دی آزمائش آہی اس قصے وچ بھائی
 ہر رنگوں خوش سخن سناوے تاں اس دی دانائی
 خوشیاں اندر اوہا جیہا واہ برداں دل دھایا
 صفت کصفت اندر فرماوے سخنوں سخن سوایا
 جنگ لڑائیاں کانگاں اندر گج کرک کے آوے
 سفر وطن تے ماتم سوگوں پورے سخن سناوے
 ہر ہر فن ہنر وچ ہووے ماہر تے یک فنی
 لطف خدائی نال عطائی تاں اوہ ہوندا سستی

لُغْتار ورتن وان لیاوے معنے وِچ عجائب
 لیکن ایسے مُلوں نہ ہوں ہر ہر نظروں غائب
 قصے ہور کسے دے اندر درد اپنے گُجھ ہوں
 بن پیڑاں تاثیراں ناہیں بن پیڑے کد روون
 درد لگے تاں ہائے نکلے کوئی کوئی رہندا جر کے
 دلبر اپنے دی گل کیجے اوراں نوں مونہہ دَھر کے
 سُخن بھلا جو دردوں بھریا بن دردوں گُجھ ناہیں
 نزاں کماواں فرق رہو دا کیا کانے کیا کاہیں

اپنے قصے دی پوہنج تے دی ای ہے میاں صاحب، پر ایہہ ننگ پورا متاوی ہے
 شاعر دے کم بارے، اپنے نال آپنی ورتی نال کیہ لاگ ہے ایس کم دا، پرکھ کیوں
 تھیندی اے شاعر دے کہتے دی۔ قصہ ریت والے دمور دے ویلے توں گل تے
 کریندے نیں ایہہ پر سرفے نال ای سیتزر رمز وِچ۔ پہلی وار احمد یار گُجھ ودھا آکھی۔
 پر میاں صاحب نرا ویروا ای نہیں کیتا اک پوری دچار لیہہ اُساں دتیوں نیں۔ پڑھن سُنن
 والیاں دیاں لوڑاں مہاڑاں دا اوہ حساب تے کریندے ای نیں نال اوہناں دی پڑھنی
 سُننی نوں سودھدے سار دے وی نیں پئے۔ شاعر ایہہ نواں بھار چایا ہے ریت وِچ
 پاڑ پے وِچن پاروں۔ پاڑ دا ہرکھ میاں صاحب ”سوہنی“ سوچ وی کیتا اے تے ”سیف
 الملوک“ وِچ وی۔ ریت دا پاڑ وار دا پایا پاڑ اے۔ ایہہ پیا اے اک نویں رِزق ورتن
 دے تے اوہدے نال جُوی نویں رہریت دے آؤن پاروں۔ جاپدا اے میاں صاحب
 دی جاچے قصہ ریت دے پرانے کم نوں نویں سریوں وچارن دی لوڑ ہے مَن۔ پرانا
 کم تے ہا مالکی وِیہار دی تے اوہدی بنائی رہریت دی پرچول کرن تے ایہناں دا تروڑ
 بھالن۔ ایہہ کم دموروں قادر یار تائیں نہیا کنیاں رنگاں وِچ۔ مَن نویاں سُنیراں

تے پڑھیاں دا ریت نال نواں جوڑ جوڑن دی لوڑ تے ہے ای، پر آپ ریت نوں
 وی نویاں تھیون دی لوڑ ہے، تاں ای جُونا ہے ایہہ جوڑ۔

میاں صاحب ایہہ سار سارن اُترے نیں ”سیف الملوک“ راہیں۔ اوہ ہریاں
 ہٹیاں نوں صبر تے حوصلہ دیوندے نیں۔ نوں جہان وچ مُڑ جیون لئی نوں آس جکیندے
 نیں اوہناں کان۔ نال نوں پیڑھی نوں پرانی جاگ چکھیندے نیں اوہدیاں آپنیاں
 ویگاں دے حساب سر۔ ”سیف الملوک“ دی سرخروئی تہاڑی کہانی ہے، بن سکدی
 اے تہاڑی کہانی تہاڑے سرز صدق نال۔ مصر چھڈو۔ ایہہ تہاڑا نہیں تہاڑیاں وڈکیاں دا
 اے جیہڑے ہو گزرے، اے نویاں انگریز راسوالاں دا ہے۔ نوں سکت ویاہون نکلو۔
 ہر رنگ دے ڈر لو بھ کوں گلوں لاہ کے، ننگ تھی کے۔ نوں سکت ویاہون نوں جُونے
 جاوَن ہے، ایہو بھر مانن ہے جیون دا۔ نوں جُونے جاو تے آپنیاں پیراں پر نے کھلو
 آپنے نوں وسائے مصر وچ۔

(5)

جے پورا بنھ کے پڑھیجے قصہ میاں صاحب دی وچار لیہہ نال تاں تے سیف
 الملوک دی سرخروئی اوس طالب دی سرخروئی اے جیہوں میاں صاحب کتاب دی موہر
 دے اخیر لے شعر وچ ونگاریا ہا:

قصہ سیف ملوکے والا اس کارن ہُن کہنا

طالب ہمت کر کے چلے روا نہ رکھے بہنا

ایہہ طالب ہمت کر کے نکلیا تے اپنے اک سیدھے عشق وچ سرخرو تھیا، کل نال
 اک تھیا۔ بدلیج الجمال آپ حسن ای نہیں اصلوں نواں انوکھا حُسن بناوَن والی وی ہے
 اپنے نال دے ارتھہ سر۔ اوہ قدرت اے، کُل اے۔ قصہ سدا ہے عشق والا راہ
 پھرن دا۔ جیون نوں کُل نال اک تھیون دی طلب بنا کے جیون دا۔ پر کہانی اپنے پیار
 پاروں اپنی گھن پرتی ویر واکاری پاروں پوری نہیوندی نہیں وچار لیہہ نال۔ کہانی وچ

جنگاں دیاں پڑ ویکھالیاں، شاہی رعتل دیاں امیر دکھالیاں تے سیف ملوک دے پندھ
 دیاں اچرج واپریاں آپنے آپ وچ کہانیاں بن کے سنیرنوں بھرمیندیاں نیں۔ تے جد
 تھاں تھاں اجھک کے میاں صاحب وچلی رمز دا پلہ نپڑیندے نیں تاں ایہہ کہانیاں
 ایس پلے نوں ہتھ نہیں گھتیندیاں جا پدیاں۔ جوڑن نوں بھادیں جوڑ ای گھنن مدری
 تصوف دے استاکار ہر وقوعے ہر ویکھالی نوں سلوک دیاں منزلاں نال۔

دوجا پواڑا ایہہ ہے جو قصے اُتے ز پردھانی دا جیہڑا پرچھاواں بھوندا اے مردی دی
 سلاہنا تے جنگ بازی دیاں پینتیریاں پاروں، اوہ گجھ اصلوں نیڑے ڈھک کے گتھ
 لیہہ نوں وچار لیہہ کنوں پاڑ دیندا اے۔ عاشقاں دے وصل دا بیان ویکھو:

لے بوسے دل کوسے ہوئے تا محبت کیتا
 جامہ جی حرص دی سُوئیوں میل تریزاں سجتا
 چاندی دی سلاک شہزادہ باسینوں کڈھ باہر
 رنگ رنگیلی ڈبی گتھے مُرد مُردا کردا ظاہر
 لہہ پیا ان ودھا موتی سچا ذرہ نہ دلیا
 فولادی کر تیز سپاری سیف ملوکے سلیا
 حرص ہوا گھلائی زوریں میٹی کلی رویوں
 کر کر جتن مہلے وچ پہتا موتی صاف تریوں
 تنگ میدان کیت چلایا سیف ملوک شہزادے
 اوڑک تھک کے لنگاں ہو یا پھیرے پا زیادے

بھوگ دا ایہہ نقشہ جنے ولوں اے تے جنے دی ”محبت“ دھن تے تران دیاں
 رزماں راہیں بولی اے۔ جتا شہزادہ اے ایس پاروں، یا ایس پاروں جو نر جون جُگاں
 بدھی دھن تے تران راہیں جیوں دا ٹورا ٹوریندی آئی اے تے ہُن اوہدے بھانے
 جیوں دا تے اے ای دھن تے تران۔ جو سچیت حال وچ محبت ہے، جس کیتے سیف

ملوک سر دھڑ دی لا دتی ہے اوہ اچھتیں دھن تران بن ظاہر تھئی اے ایس گھڑی۔ جس
 گھڑی لئی اوس پیکے گھر دا دھن تران تجیا ہے اوہو گھڑی اوہنوں دھن تران دا درشن
 اے۔ چاندی دی سلاک، ان ودھا موتی، فولادی سپاری دا موتی سلھن، میٹی کلی دا
 زوریں گھلاون، تریل ٹرکے دا موتی بن، تنگ میدانیں کیت دے پھیرے۔ نر پردھان
 ورتارے دا ایہہ پرچھاواں آیا ہے فارسی شاعری دی درباری ریت دلوں۔ لگ بھگ
 ساری رمزالی اتھے اوہا اے جو جامی دی یوسف زلیخا دے وصل بیان وچ آئی اے۔
 فارسی دیاں استادان شاعراں دا میاں محمد بخش ہوراں نوں گھنا آدر ہا۔ اوہناں ہاشم نوں
 ٹوک وی کیتی اے کتاب دے انت وچ جو شیریں فرہاد دا قصہ عام خلقت دی سنی
 سنائی توں جوڑ گھدا اس:

حضرت خسرو شیخ نظامی دسدے ہور کتابیں
 ہاشم نے کجھ ہور سنائے ناہیں روا حسابیں

کیونجو:

مجتدیناں دے فرمائے بھنگ نہ پوے پیارے

میاں صاحب دا آدر فارسی قصہ کار شاعراں دی اُستاکاری پاروں ہے پر ایہہ
 اُستاکاری پئی آہی درباری رہریت دی چھتر چھاویں۔ اوہدیاں لوڑاں ایہدے مہاڑ بن
 گئے آہن۔ سو شاعری دی اُستاکاری دا آدر درباری رہریت دے پرچھاویں نوں وی
 نال گھن آیا ہے رمزالی لفظالی دی چون راہیں۔

پر نرا فارسی شاعری وچوں ای نہیں سریا نر پردھانی دا پرچھاواں۔ باتشاہی ورتارا
 ہے ای نر پردھان۔ دھن تران دا ویکھالا ایس ورتارے دے انگ نیں۔ مرد حاکی
 کھلوتی ہوئی اے ایس ویکھالے سر۔ تران ہے تے دھن ہے دھن ہے تے تران
 ہے۔ نالے بھوگ دیاں رمزیاں ویکھالا ای نہیں دھن تران دا۔ بھوگ کرن والا نر اوس

گھڑی اپنے اچیت وچ لتھا پیا اے سو ایہہ رمزاں اودھیاں اندریاں دا چتر اے تے
 گل نری باتشاہی دی وی نہیں۔ حاضر وسیب و سیا ای نر پردھان رہریت سر اے۔ مالکی
 نر مالکی اے۔ (انگریز راج وچ بھوئیں اصلوں کلمے جی دی مالکی بن گئی، کلمے نر جی
 دی۔ نار حصہ بندا وی ہووے تے چھڈ دیندی آہی بھراواں دا آسرا رکھن لئی۔) حاکی نر
 حاکی اے۔ میاں صاحب دی فقر و چار لیہہ نر نار دی ونڈ نوں نہیں مندی:

نہ میں بندہ باری سندا کیہ ہر نر نہ مادی
 بندگیاں گم ہویاں نالے نہ گجھ رہی ازادی

ایہہ وچار لیہہ ہر حاضر ونڈ نوں تجدی دیکھن جاچن دیاں ویہاری حساباں کنوں
 باہری تھی ویندی اے۔ پر قصے وچ ایس وچار لیہہ دی سرخروئی ظاہر تھیوئی اے سیف
 الملوک دی حاضر وچ واپسی راہیں۔ تے حاضر وسیب نے سیف الملوک دے پرتن نال
 آپنا تہ نہیں وٹایا۔ سو وسیب اپنے پرانے رولے وچ رہندیاں وچار لیہہ دی سرخروئی
 نوں رمزن جوگا تے کوئی نہیں ہاں وچار لیہہ نوں پاسے کرن جوگا تے ہے ای۔
 پر اک گل دل اسان دھیان نہیں کیجا جیہڑی وصل دے بیان وچ آئی اے پر
 جامی دے یوسف زلیخا والے وصل وچوں نہیں آئی۔

جامہ جی حرص دی سوئیوں میل تریزاں سیتا

تریز و دھا ہے، کپڑے وچ جوڑ سیتا۔ ایہہ ودھا مپیا اے حرص دی سوئی نال۔ جی
 جامہ پوری ہستی ہے، جند وجود۔ ایہدے وچ حرص دی سوئی دا لایا جوڑ اوہ ہے جیہڑا
 جامی والیاں رمزاں دیکھایا اے۔ تے ایہہ سطر ایہہ دیندی اے جو حرص نوں میل تاگھ
 نالوں دکھ کرن تے اوکھا تھی گیا اے، ایہنوں میل تاگھ نال جوڑ کے ای مکایا جاسکدا
 اے، یاں ایہہ جو جیو جامہ، جند تے وجود، جودے تے ہن میل تاگھ راہیں پر ہن وچ
 حرص دی تریز پاؤ تاں ای ایہہ جوڑ جودا اے۔ حرص ملو مٹی وچوں جی اے، بندے دی

درتی وار وچوں۔ کیہ ایہہ تریز کڈھی وی جاسکدی اے جیو جائے وچوں جے ملو ملی دا
 ورتارا مکے۔ ایس ویلے ایہوں اچھا میل کے جوڑن ای بندا اے جیو جائے وچ۔ اچھا
 جوڑن نال ایہدی وکھری ہوند دا پتہ وی رہندا اے، جانے ایہہ تروپے حرص دی سوئی
 دے لائے نیں، جیویں وصل بیان وچ جامی دیاں رماں۔ دیکھو حرص وچوں لنگھ کے،
 سگوں حرص راہیں، بھوگ انند کیویں مرداویں دھن تران دیاں رماں دی پٹیوں لہہ کے
 فقر وچار لیہہ تے چڑھدا اے:

سینہ شکم صبونی حلوہ جنت دا فالودہ
 مارے ہتھ گھٹے وچ پنچے ہوندا دلوں اسودہ
 جاں اوہ لقمہ مٹھا چکھیوس ایسی لذت آئی
 لذت نال کئے کوئی ساعت ہوش نہ رہیوس جائی
 ڈٹھیوس گرم بزار حسن دا بیٹا روپ سہایا
 باغ بہشتوں مہل عجائب انت حساب نہ آیا
 بو اوہدی تھیں جگ معطر درد منداں سکھ دائم
 جس اوہ مہل برے پر دھریا پائیوس تاج مدائم
 پائی صحبت سنگ محبت جس بلبل اس گل دی
 مال متاع دو عالم سندی نہیں گھڑی دے مل دی
 اقدم فارغ اپنے نالوں نالے غیر رقیبوں
 رل مل بہنا نال جن دے گل سنن اس جیہوں
 دو جگ دی سلطانی توڑے لہے سبھ عمر دی
 اس دم کول محمد بخشا بخشش قدر نہ دھری
 جدوں شہزادے ہوش سنبھالی حیرانی وچ آیا

قدرت تیری انت نہ کوئی واہ واہ بار خدایا
 سچے کرم سہی سچ جاگے یا ایہہ خاب خیالوں
 لدھا وصل موافق دائم اصل بدلیج جمالوں
 عجب جمال پری دا ڈٹھیوس پاک سچا ہر عیبوں
 باہر حد شمار بیانوں حسن اتارا غیبوں
 نور اوہدے تھیں عالم روشن اوہ سی پاک جہانوں
 کوئی تھیہہ نہ دتی جاندی اعلیٰ جسیوں جانوں
 سارا آہا مٹھا پیارا نال ملاحت بھریا
 شہد شکر وچ شیری جیویں تیویں عشقوں تریا
 سیف ملوک اوٹھوں تک پائی نویں سروں زندگانی
 تاں جانی وچ جانی پیاں جاں ملیا دل جانی

ملاپ دی ایہہ جنت سریراں دے میل کنوں دکھری نہیں اوہدے وچ ہے۔ میل
 تا نگھ دا پکن سریر ملاپ راہیں ای ہے، جے سریر ملاپ سرت نوں چھٹکارے ادھارے
 مال متاع دی چھک کنوں سلطانی دی رتجھ کنوں۔ مل ویہار دی پالی سرت نوں سریر
 ملاپ ایس چھک تے رتجھ وچوں نہیں کڈھیندا، سگوں ایہہ اوہنوں آ پنا پڑ بنا بیہندیاں
 نہیں۔ متاں سیف الملوک دا سریر ملاپ وچ اترن نال متاع تے سلطانی نوں نال گھن
 کے اترن ہے، تے اتر کے ویہار دتیاں ویگاں نوں بھوگ کے سروں لاہون دی ہے۔
 جامی والیاں رمزاں راہیں بھوگ رمزیا دی گیا اے تے ایہناں رمزاں وچوں نکل
 وی آیا اے۔ ہن جنتی رمزاں آیاں نہیں۔ جنت مل وھونا جیون ہے، سبھ سانجھ والا
 وسیب۔ سریر ملاپ ہن ایس بہشت دا مٹھل عجائب ہے۔ ایہہ ”آدم دی مٹھل“ کنوں
 پہلوں دی ورتی ہے، جیہڑی اجو کے جی دے اچیت وچ ہے۔ ایہہ اپنے اپنے کنوں،

آپنے مل پالے آپے کنوں چھٹکار اُدھار اے۔ دُو جَا ہُن کوئی ”غیر رقیب“ نہیں۔
درباری غزل دا پرچھاواں وی ہٹ گیا اے۔ دُو جَا ہُن بجن ای اے تے جیون ہے۔

رل بل بہنا نال بجن دے گل سُنن اس جیھوں

بجن دا حُسن مل وانی دی جوہوں باہرا اے، جہانوں پاک اے۔ اوہدی تک ای
نویں زندگی اے، نویں جُون اے۔

پر ایس نویں جُونے جم کے سیف الملوک دا مُصر وِچ اُتارا باتشاہی وِچ ماکی
دیہار وِچ پرتن ہے۔ اتھے وت آہر کیتا اے شاعر نے کہانی نوں آپنی وچا رہیہ اُتے
چاڑھن دا۔ مصر وِچ سیف دے پو عاصم دی باتشاہی ہے اے پر عاصم شاہ باتشاہی
دے عام درتارے نوں سو دھن دی کریندا اے پتر دے پرتن دی خوشی وِچ:

پیر فقیر شہید منائے دے دے نذر نیازاں

راہاں اُپر خرچ پوائے نعمت بے اندازاں

انھے لُوہے ہور آزاری عاری لوک تمام

طلباں لا سکھلے کیتے عیساں کرن مدام

عالم فاضل زاہد صوفی فقراں گوشے گیراں

نعمت مال پشاکاں دتیاں سے دھرم ارتھ جکیراں

جوسی پنڈت جوسی رٹی پاہندا جوگ۔ نجومی

سمھو رنج رنج دولت لیندے رسوں ودھ رسومی

جس گھر دھی کواری آہی خرچ دتا اس تائیں

گہنے دا ج پشاکاں دتیاں زینت کر پرتائیں

جو مسکین یتیم مسافر خستہ حال شکستے

سوکھے تے آسودے کیتے کر عمدے بند بستے

ہویا معاف رعیت اُتوں تین برس دا ہالہ
 خوش کیتا مظلوماں تائیں کر کے عدل سنبھالا
 امن امان رہیا وچ خلقاں ہل رہیا نہ کائی
 رنڈی تتی دے دعائیں پایا سکھ لوکائی
 اتنی خیر خیرائیت کیتی مایا ونڈ ونڈائی
 سبھ کنگال توں گھر ہوئے چھٹی ٹکر گدائی
 ننگا بھکھا کوئی نہ رہیا وچ ولایت ساری
 گھاٹ معاف زکاتاں ہویاں کرن پپاری
 لشکریاں نوں چھٹیاں دتیاں دے طلباں انعاماں
 ظالم رہزن دُور کرائے خوشیاں ہور تماہاں

جس رنگ دا سدھار ایس ”مصر“ دی حاکی وچ تھیا اے، جو سوکھ ہر میل دیاں
 لوکاں لئی ایس راج بنائی اے، میاں صاحب ویلے تے اصلوں کدھرے سان گمان وی
 اوہدا نہ ہا۔ ایشیا افریقہ تے یورپی راسوالی دی جتی پٹھ پیا آؤندا ہا یا آؤ ہا۔ پر آپ
 یورپ وچ دی گھنی اوکھی جال آہی گھا لہاراں دی۔ گھاڑوان راسوالی ایشیا دیاں مہتیاں
 دی کیتی وی تے آپنیاں مہتیاں دی کیتی وی اپنے پیٹے گھت کے کرخانے پھارن تے
 منڈیاں ملن وچ جٹی پئی آہی۔ میاں صاحب دے ڈولے راج پر بندھ دی نہار
 دیہویں صدی وچ آکے کتے کتے پون لگی سانجھ دیہار دے ابھار پاروں۔

راج پر بندھ وچ ایہہ سدھار کر کے عاصم شاہ باتشاہی سیف الملوک سپرد کیتی تے
 آپ عبادت خانے ونج بیٹھا۔ ہُن راج کاج دی جیہڑی شکل نکلی اوہ دیکھو:

سکے باغ ہوئے مُڑ ساوے آ وڑیا مُڑ مالی
 بنے چن وچ رنگ ہزاراں مہل کڈھے ہر ڈالی

نہراں خشک ہوئیاں پھر جاری دھوتی دھوڑ غماں دی
 بزرے تیز زباناں کر کے حمد بجا لیاندی
 ظلم ستم دی عالم اُتے ذرا نہ رہی نشانی
 عدل مروت دا چن چڑھیا سیف ملوک نورانی
 میلی نظرے دیکھ نہ سکے باز کبوتر تائیں
 پتن تے رل پانی پیندے شیر بہر تے گائیں
 بھيڈاں تے بھگیاڑ اکٹھے پھر دے وِج اُجاڑاں
 کوئی کسے نوں چھیڑ نہ سکے عدل چھکایاں واڑاں
 پیو دادے دے کسب ہنر تھیں ہر کوئی کرے کمائیاں
 دھاڑو مارو کرن مزدوری چور کریندے لائیاں
 جس جس کم دے لائق کوئی تِس تِس کم تے لایا
 دانشمنداں لائق داراں پایا عالی پایا
 ظلم ستم دا پٹ گویا جس نے تخم زمینوں
 عالم اُتے دیوا بلیا صدق اسلاموں دینوں
 لنگر درس لوائے شہریں راہاں وِج سبیلوں
 آس منداں دی آس بچاوے کجھے شاہ دلیلاں

ظلم ستم دا تخم تے ہے مل دانی، رزق وسیلیاں دی اسانجھی ماکی تے اسانجھی
 ورتوں۔ کیہ اوہ تخم پٹج گیا اے زمینوں۔ ایہہ بیان دس تے پاوند اے ایس گل دی
 کیونجو شیر گائیں بھگیاڑ بھيڈ باز کبوتر دا رل واساتاں ای تھی سکدا اے جے رزق ہر
 کبھیوں کوں لوڑ موجب ڈھیوے، دھگان ورتن وچوں نکل ونجے تے گمان کرنی سوچنی
 وچوں۔ شیر بکری دا اک گھاٹ پانی پیون محاورا اے پرانا، نیاں دے پر بندھ لئی۔ پر

اتھے ترے جناور جوٹیاں دے اکٹھا تھیوں پاروں گل محاورے وچوں نکل کے آپ
 بیان بن گئی اے کسے وڈیری ورتی دا۔ کوئی مڈھلا ڈونگھا وٹا آیا ہے ویسب دے رولے
 وچ جس بون وٹا ورتی اے وسندیاں دی۔ (میاں صاحب ایہہ وی دس گئے نیں جو
 ایہہ نویں ورتن ای صدق اے دین اسلام دا۔)

میاں صاحب دی وچار لیہہ ایس رنگ دیاں بیاناں راہیں ساہنے ہو کے کہانی
 نوں اپنے نال جوڑن دا، آپ قصے دا مول مڈا بن دا آہر کریندی اے۔ قصے وچ
 باتشاهی اڈنبر تے عیش دا ویکھالا بنا ٹوک پرچول دے رج ویکھیا سنیراں۔ قصہ ”دنیا“
 دے کھلار وچوں لکھیدا اے سنیراں نوں۔ میاں صاحب قصے نوں پرانے باتشاهی اڈنبر دا،
 دنیا دے جیون دیاں رنگا رنگ واپریاں دا پیار بنا کے اپنی وچار لیہہ دا ٹوکواں پھیرا
 پھیر دے نیں ایس پیار وچ تے چونویاں ڈھکویاں تھاواں تے پیوند دے نیں وچار لیہہ
 نوں تے اوس پیوند نال اک وکھرا رنگ بنا کے سنیراں دیاں اکھاں وچوں لکھیندے نیں۔
 قصہ سدھا سواہرا ای نہیں رمزا وچار لیہہ نوں، سگوں باہلا اوہدے اُلٹ نوں ای رمزا
 اے۔ میاں صاحب ایس اُلٹ پھرنی وچوں اپنی سدھ دی تندکت کڈھیندے نیں۔

کیہ بادشاهی حکم پٹھ مالکی ویہار دی ویڑھ وچ ایس رنگ دا ویسب وس سکدا
 اے۔ باتشاهی اجیہا ویسب وسا کے آپ کیوں رہ سکدی اے۔ مالکی اپنے آپ نوں
 آپ کیوں چھیک مُکاوے۔ چکھے تے لوک ریت ایہا دیندی آئی آہی جو جگ دے
 وگاڑ دا مول مل ہے، مالکی دی حاکی ہے۔ مل چھڈن مالکی دی حاکی مُکاوون ای وگاڑ
 مُکاوون اے۔ لوک ریت وچ مل ہن تھیوں ای عشق دے راہ پون ہا، نواں ویسب
 وساوون دے راہ، پر سیف الملوک دا قصہ سنیراں نوں سہی کریندا اے جو مالکی دی
 حاکی دے اندر، میل بندی دے ہونڈیاں سنڈیاں سکھ نیاں دا سچ ورتارا ورتج سکدا
 اے۔ مولوی غلام رسول دا قصہ یوسف زلیخا وی ایہو دیندا اے تے خواجہ غلام فرید دی

کافی وی آکھدی اے جو صبح صادق خاں دی صاحبی آپنے ملک کوں آپ و سا سکدی
اے۔

ایہہ لوک ریت دیاں وارثاں دی نویں سوچ بنی اے 1857 دی ہارگروں۔ ایہہ
قوم بندی دی سوچ اے۔ پوری دسوں نوں انگریز راج ساہنے جوڑ کھلہارن مول ہے
ایس سوچ دا۔ سکھ نیاں دے ورتارے دی لوڑ تے ہے لوکائی نوں۔ قوم بندی دی
سوچ مل واناں نوں لوکائی دی لوڑ من گھنن دا آکھدی اے۔ تسیں گھل نیاں سکھال
دیون دا کارا کرو لوکاں نال تے اوہناں نوں اپنی اگوانی وچ پیڑ کے انگریز راج مُکاؤ۔
لوکائی نوں ایہہ سوچ آکھدی اے ایس ویلے ایتھویاں مل واناں دا دھرو دھنگان
پچھیرے دھر کے ایہناں دے مگر کھلو جاؤ تے باہریاں دے تھانے پٹواؤ ایہناں کنوں۔
پر باہرلے دی ایلنے نہ آ ہے آکھو نیں اساں آپ راج تہانوں دو ہاں پر ہولی ہولی،
پٹھوں لگنے آں میونسپل کمیٹیاں توں۔ وت ایہہ ہولی ہولی والا بستہ جیویں جیویں گھلدا
گیا، قوم بندی دے بستے نوں وی نالو نال کھولدا گیا۔ مل واناں وچ اگوائی دا شریکہ
بن کھلوتا جو لوکائی دی مہار کھیدے ہتھ ہووے۔ مل وان آگو دکھو دکھ ڈھانیاں بنا
اکدوجے دے ساہویں ہو کھلوتے تے باہرلے قاضی بن کے وچ آ گئے۔ تے اوڑک
باہریاں دے تھانے پنن والے آپ باہریاں دے تھاپڑے تھانیدار بن کے بہہ گئے۔
ہن پورے قوم بند جہان دی تھانیداری دا ٹھیکہ دینا جگت راسوالاں دی ذمے واری
اے۔

نویں قوم بندی مولوں آ ہی ای راسوالی دی کاڈھ۔ ایہہ ڈھو ہا لوکائی دی محنت نوں
تھہ وس رکھن دا، قوم دے نال تے خلقت نوں اپنے لاہے لئی ورتن دا۔ راسوالاں نے
دھرماں تپیاں بولیاں دے نال تے قوم بندی ٹوری۔ ایس قوم بندی نوں ہر فرق دا من
مناون والا وارا کھاندا اے۔ اک میلاں دے فرق نوں نیاں ایہدی جان نکلدی اے۔

جان ایہدی ہوئی جو میلاں دے فرق وچ ای۔ اج جیویں جیویں راسوالی دا پساں ملکاں
 دیاں خداں توں باہر پیا اُلردا اے راسوالی قوم بندی کنوں کھیہدا چھڈاؤن دے داء تے
 آئی گھلی اے۔ راسوالی دا مول ہے لاہا سو جیہنیں دیسیں شوہ ملے۔

لوک ریت دا شوہ ہاگل دی اکائی، جی دا جی نال سمیل۔ مل وانی دے ہونڈیاں
 ایس شوہ دا دیدار ہو نہ ہا سکدا۔ سو مل نابری پہلی پوڑی آہی لوک ریت والے عشق
 دی۔ ایہو پوڑی چڑھے ہیر رانجھاتے سوہنی مہینوال۔ 1857 کنوں مگروں لکھے سلیکھ
 نے مل نابری دے کارے نوں چکھے پا کے قوم بندی دا کارا قبولیا۔ آپنے دلوں چھوڑیا
 نہیں مل نابری دا کارا۔ اوہنوں چکھے پا کے وسپل گھدی قوم بندی راہیں باہر لے
 راسوال راج نال بھڑن دی۔ راسوالی دے جگت پساں نے ایہہ وسپل مکا چھوڑی اے
 چروکئی۔ ہن جگت مل نابری دا کارا قبولیوں باجھ ایس آہر وچ رلیوں باجھ راسوالی دا
 تروڑ نہیں سرتا، اوہدا پھاہ نہیں وڈھیونا، جی جی دا سمیل نہیں تھیونا۔

(6)

فارسی قصے دی وڈیری جگ جاتی ریت باتشاہاں سرداراں دی ججمانی وچ پئی ودھی۔
 فردوسی نظامی خسرو جامی کسے نہ کسے رنگ وچ امیراں سرداراں باتشاہاں دے لاگی
 رہے۔ ایس لاگ دی لو وچ بہہ کے قصے جوڑے اوہناں۔ دھن تے تران دا ایہہ لاگ
 کیویں بولیا ایہناں لکھتاں وچوں تے کیویں نہ بولیا ایہہ دیروا ساڈی وچوں باہر اے۔
 ہندوستان وچ دیسی بولیاں دی قصے کاری کتنی درباری اوہلے وچ رہی تے کتنی باہر ایہہ
 دیکھن لئی وی دکھرا آہر چاہیدا اے۔ دیسی بولیاں نوں فارسی والے ہندوی آکھدے
 آہے۔ پر ایہہ عام ناں دلی آگرہ اودھ دیاں بولیاں سر بنی پڑ بولی دا خاص ناں وی
 بن گیا ویلے نال۔ ایس خاص ہندوی یاں ہندی دیاں قصے کاراں دا وی درباراں نال
 لاگ پرانا ٹریا آیا اے۔

ہندی قصیاں وچوں ایس ویلے سبھ کنوں پرانا گنیدا اے ”چندائن“ لورک تے
چندا دے عشق دا ایہہ قصہ مولانا داؤد 1379 وچ لکھیا۔ مولانا داؤد سلطان فیروز شاہ
تغلق دے سرکڈھ درباری آہن۔ اوہناں دیسی قصے نال فارسی ریت والی لمی چوکھٹے
بند موہر وی گنڈھی۔ تے اک چوکھٹے وچ ایہہ وی وچاریو نیں جو عاشقاں دا وصل گل
دے تت نال اک تھیون دی رمز اے۔ مولانا داؤد والا ڈول مگروں آون والیاں ہندی
قصہ کاراں وی ورتیا۔ 1503 وچ قطبن ”مرگاتی“ لکھی سلطان حسین شرقی جو پوری
دے دربار وچ۔ 1540 وچ ملک محمد جیسی ”پدماوتی“ لکھی جیہدے وچ شیرشاہ سوری
دا قصیدہ وی اے۔ 1545 وچ میر سید منجھن راج گری نے اسلام شاہ سوری دے دربار
وچ مدھو مالتی لکھی۔ چارے قصیاں موہریاں چوکھٹیاں وچ پوند رب دی حمد کریندے نیں
وت نبی دی نعت تے چار یار دی صفت وت وقت دے باتشاہ دی تے اپنے جہان
امیر دی ثنائے اخیر اپنے مرشد دی سلاہ۔ قصیاں وچ شاہی اڈنبر اے، درباراں مھلاں
باگاں دیاں رنگ رونقاں نیں، شاہی حسن سراپے نیں، فوجاں دے زور ویکھالے نیں،
جٹاں دیواں پریاں دی انساناں شہزادیاں شہزادیاں نال واہ ورتن اے۔ ایہناں قصیاں
وچ عشق وی شہزادیاں شہزادیاں دا ای اے۔ عشق دا مڈھ بھجدا اے خاب وچ یاں
مورت وچ معشوق دا دیدار کر کے۔ میاں محمد بخش دی ”سیف الملوک“ نال ایہہ گلاں
سانجھیاں نیں ایہناں ہندی قصیاں دیاں۔

اصل ہندی قصیاں وچوں تے سانوں اِکولدھا اے، ملک محمد جیسی دا ”پدماوتی“
(سُریا کانت شاستری دی سوڈھی، پنجاب یونیورسٹی ولوں 1934ء وچ چھاپی۔) پر ایس
ویلے ساڈے کول میر منجھن دی ”مدھو مالتی“ دا انگریزی اٹھا دی اے آکسفورڈ یونیورسٹی
پریس دا 2000 وچ چھاپیا۔ ایہہ اُتھا آدتیہ بہل تے سائمن ویٹ مین کیتا اے۔ بہتی
ایس کتاب دے سرلیکھ وچوں ای ایس اُپری جانکاری گھدی اے ہندی قصیاں

میاں محمد بخش وانگ ایہہ چارے قصیاریاں آپنیاں قصیاں نوں گل اکائی (وحدت وجود) دی رمز دسیندے نیں۔ گل اکائی وچار ترک مغل شاہیاں کنوں ڈھیر پہلوں دا ہندوستان وچ چلدا آیا اے۔ ایہناں شاہیاں وارے ایہہ وچار صوفی سلسلیاں پرچاریا گھنا۔ ہندی قصیاریاں وی صوفی سلسلیاں نال اپنے لاگ پاروں ایہوں نیا تے آپنیاں قصیاں نال ایہدا جوڑ جوڑیا۔ نکھیڑ میہیں محمد ہوراں نالوں ایہناں قصیاریاں دی ایہہ ہے جو ایہہ قصیاریاں اک پاسے صوفی سلسلیاں نال جوڑے ہوئے نیں تے دوجے پاسے شاہی درباراں نال۔ کیہ رنگ بنیندا اے ایہہ دؤلا جوڑ۔ منجھن دی ”مدھو مالتی“ نوں ای ویکنے آں کجھ اگھ سگھ لگ ونجے متاں۔

میر منجھن گوالیار والے شاہ محمد غوث شطاری دے مرید آہن تے شیر شاہ سوری دے پتر اسلام شاہ دے درباری۔ قصے دی موہر وچ مرشد تے باتشاہ دوہاں دی سلاہنا دے چوکھے نیں۔ ایہہ تے ظاہر ای اے جو فارسی قصہ ریت وانگ ہندی قصہ ریت نے وی دونہہ بیڑیاں وچ لتاں دھریاں ہوئیاں نیں۔ ایسے پاروں ای چوکھے بندی والا درباری ملاحظہ وی رکھنا پیا اے۔ پر موکلیرا سوال تے ساڈا ایہو اے اتھے جو گل اکائی والی فقیری وچار لیہہ جدوں درباری جہمانی وچ بندی اے تاں کیہ رہندا اے اوہدا۔

”مدھو مالتی“ دی موہر دے پوندلے چوکھے وچ رب دی صفت اے۔ اوہ اک صورت ہے کھیاں پہراویاں وچ، کیہ جنت دوزخ کیہ ایہہ جہان، سکھنیں تھائیں اوہ اپنی رنگا رنگی پیا ماندا اے۔ اوہ ہر تھاں ظاہر اے۔ ہر صورت اوہ آپ ای اے۔ پر پھیر وی آپ بے صورت اے۔ جو کجھ ہے اوہدے وجود وچ ای اے۔ اوہ پونداں دی پوند تے انتاں دا انت اے اپنی اوہدی نہ پوند اے نہ انت۔ اگلا چوکھا نبی دی صفت اے۔ گل کائنات رب دے تے توں ای بنی اے۔ جد اوہنے سریر دھاریا تاں اوہ اپنی

مخلوق وِج آیا۔ غائب نے حاضر تھی کے محمد دا رُوپ اپنایا، آپنی صورت داناں اوس محمد
 دھریا۔ ظاہرا اوہ محمد اے۔ اصل وِج آپ ای اے۔ اگے چونہہ یاراں دی صفت اے
 تے وت آیا اے چوکھٹا سلیم شاہ سوری دی صفت والا۔ اوہ زوہ وِج آ کے رکابے پیر
 گھتیندا اے تاں اسماناں اُتے اندر دا تخت ڈول ویندا اے۔ ستاں زمیناں تے اوہدے
 تاں دے خوف نال تھرتھلی پے ویندی اے۔ اوس جد گل کائنات نوں آپنی باتشاہی بنایا
 تاں جہان تے کوئی اوہدے نال نکر لین والا نہ رہیا۔ دے کوئاں اوہدے زور کنوں
 ترہندیاں نیں۔ اوہ گن دا وِجری اے۔ چوداں علماں دا اوہ آپ خزانہ اے۔ نوں پتے
 نہال نیں کیونجو اوہناں دا حاکم سلیم گنوں یدھشتر اے تے ستوں ہریش چندر اے۔
 تیناں جہاناں وِج اوہدی تلوار دی شان والا منجھن لیکھے ہور کائی نہیں۔ نوں پتے اوہنوں
 دعائیں پے دیوندے نیں شالا جہان تے راج کریں جد تاں سورج تے چند ہن، جد
 تاں قطب تارے دی چھاں دھرتی اُتے پوندی اے۔ سلیم شاہ دے نیاں دا وِجکرا
 صاف پیا سُنیدا اے۔ لیلہ بگھیڑ اکٹھے پے چریندے نیں۔ شیر گاں دی پوچھ نال پیا
 کھیڈیندا اے۔ اوہدے راج باغ وِج پھل ای پھل نیں کنڈا کوئی نہیں۔ اوہدی
 حکمت صدقہ گمڑے ماڑیاں نوں دبا نہیں سکدے۔ گوڑ سچ دی سجان اوڈی ای سوکھی
 رہندی اے جیڈی دُدھ تے پانی دی (دُدھ وِج پانی رلایا ونجے تاں دی ایہہ سجان
 اوڈی ای سوکھی رہندی اے کہ نہیں ایہہ میر منجھن نہیں دیا خبرے درباری ہون پاروں
 اوہناں نوں دُدھ پانی دے رلے دا پتہ ای نہ ہووے۔) جو سلیم شاہ دے درتے آوندا
 اے درگھلا ای پاوندا اے۔ ہر کوئی سکھ تے انند نال شوق پیا ہنڈیندا اے۔ غریبی دُکھ
 ظلم تے خوف ایس دیس نوں چھڈ کے نس گئے نیں۔

باتشاہ مگروں شاعر دے مرشد شیخ محمد غوث ہوراں دی واری اے۔ باتشاہ نوں
 پہلوں واری دین دی کسر پیر نوں دُونے بند دے کے پوری کیتی گئی اے۔ ہو سکدا

اے ایہدے نال شاعر دا اندرلا وی سوکھا تھی گیا ہووے تے اچیتی دُبدھا دا پرچھاواں
 ٹل گیا ہووے۔ دوویں ول راضی رہسن۔ باتشاہ نوں ایہہ تسلی ہوسی جو رب رسول توں
 کچھے تے میں ای ہاں نا، تے پیر نوں ایہہ بھئی مرید مینوں باتشاہ نالوں دُونے بند دتے
 نہیں سو اوہدے دل وچ میرا ای درجہ وڈا اے بھادیں دنیا داری پاروں اوہنوں باتشاہ
 والا چوکھٹا پہلوں لاونا پے گیا اے۔ پر اوہ وی سمجھو چنگا ای کتیوس کہ۔ میر منجھن ایویں
 سوچیا کہ نہ پر ایہہ جیہڑی جگت اوہناں ورتی اے چوکھٹے بندی وچ کیہ ایہہ نشان اے
 پیری تے میری دے اوس سیاسی سمجھوتے دا جیہڑا اک رنگ دی بھائی والی بن کے
 پڑھیو پڑھی نہیا تے دوہاں دھراں دی رہریت دا انگ بن گیا۔

مرشد والا چوکھٹا ویکھو۔ شیخ دا علم تے حسن بے مثال اے۔ جیہڑا اوہنوں چھوہندا
 اے اوہدے سارے گناہ دُھپ ویندے نیں۔ جیہنوں دِلوں چاہے اوہ باتشاہ تھی ویندا
 اے۔ شیخ دے مرید چونہ جگاں دے حاکم نیں۔ اوہدے مُونہوں زرا علم ای علم نکلدا
 اے۔ اوہ چوداں علم سکھیندا اے تے روحانی تران دی ابجد وی۔ شیخ بے ہمتیاں نوں
 وی روحانی طاقت دے ٹوردا اے۔ ویکھو میرے (منجھن) جیہے تھڑکے ہوئے نوں وی
 اوس اک نظر نال منزل تے سجا دتا۔ اوہ علم دا اتھاہ بے اوڑک سمندر اے۔ جیہڑا اوہدی
 خدمت کرے اوہ دوجی کندھی ونج کھلوندا اے۔ کوئی ایس سمندر وچ جتھ ای بھیوندے
 نیں کوئی انگ ای دھوندے نیں۔ کوئی کندھی بہہ کے پانی پیون ای آوندے نیں۔ کوئی
 زرا دیکھ کے ای پرت ویندے نیں۔ جیہڑا دِل وچ شوق گھسن کے آیا اوہ ویکھدیاں ای
 مراد پا گیا۔ جیہناں اوہیسل وچ دینہ گوائے اوہ بھرے بزار گنڈھ لُٹا بیٹھے۔ پنڈتاں
 کلجک وچ شیخ کنوں سکھیا لین لئی سر منوا گھدے نیں۔ اوہ ہر ویلے مراقبے وچ رہندا
 اے۔ جیہڑا چار دینہہ اوہدے کول رہ گیا اوہ دوویں جہان چھوڑ کے اوہدا ای ہو گیا۔
 باراں ورھے شیخ دُھندا دھار وچ رہ کے رب نال لولائی اے۔ پتر کھادے نیں۔ اپنے

روح نوں قابو وِچ کیتوس۔ مست ہاتھی نوں ماریوس نے انند دا آب حیات پتوس۔ اوہ
گھنیاں ریاضتاں نال آپنے نفس تے قابو پا کے کامل تھیا اے۔

ایہناں چوکھیاں دا آپس وِچ کیہ لاکرا اے ایہہ گوکھن دی کوئی چتا نہیں شاعر
نوں۔ اوہدا ایہہ پواڑا ای نہیں۔ رب آپنے چوکھے وِچ راضی اے باتشاہ آپنے تے
مرشد آپنے وِچ۔ شاعر نوں ایہہ وی رُک نہیں جو باتشاہ دی صفت دا مہلاء پڑھ کے
لوک پیر دی صفت نوں وی مہلاء ای نہ کجھن متے۔ ایہہ رُک ایس پاروں نہیں جو
ودھان درباری رہریت دا انگ اے تے جیہناں لئی درباری رہریت سچ اے اوہناں لئی
ایہہ ودھان وی سچ اے۔ رب والا چوکھٹا دیندا اے جو کُل وجود رب آپ اے۔ سبھ
صورتاں دے اندر اوہ اک تے اے۔ جے ایویں ہے تاں بندیاں دی درجے بندی ،
گمڑے دی ماڑے اُتے چودھرتے قدرت لیکھے ٹھیک نہ ہوئی۔ پر باتشاہ والے چوکھے
وِچ باتشاہ دا زور اوہدا مان تران اوہدا غصہ اِنج وڈیا گیا اے جیویں ایہو ای قدرت
ہووے۔ اندر پرانے آریہ وِچار وِچ قدرت دا ای سروپ اے۔ اتھے سلیم شاہ دے
خوف نال اندر دا تخت وی اسماناں تے پیا ڈولدا اے۔ جانے قدرت آپ سلیم شاہی
جلال اگے کبدی اے پئی۔ آکھیا جاسکدا اے جو باتشاہ دی وڈیائی زری درباری رسم
اے پر مزا ایہہ کجھ بندی اے جو جیہڑی شاعری کُل دی اکائی دے پرچار لئی لکھی گئی
اے اوہ اجیہی درباری رسم نبھاون اُتے کیوں مجبور اے جیہڑی اوہدے کم دی شکل
وگاڑدی اے۔ کہتے ایہہ تے نہیں جو باتشاہ دی نوکری وِچ آ کے باتشاہ دی وڈیائی اصل
کم بن گیا اے تے کُل اکائی دا پرچار زری رسم رہ گئی اے۔ باتشاہ دا تخت تے شکر
اے بندیائی دی درجے بندی دی۔ باتشاہ دا مان تران تے ہے ای خلقت کولوں کھویا
ست۔ جیہڑا اُسار اُسریا ای انیاں سر ہے اوہ لیلیاں بھگیاڑاں نوں اکٹھا چار کے کیویں
آپنے جماندرو کھوٹوں بری تھی سکدا اے۔ کیہ شاعر دا صوفی سلسلے نال لاگ شاعری

راہیں باتشاہی پر بندھ دی پر تیت بناون دے کم آون جوگا ای اے۔ کیہ شاعر دی چوکھے
 بندی لوک نوں ایہو سمجھاون لئی ہے جو رب دی نماز آپی تھاں اے تے باتشاہ نوں
 سجدہ آپی تھاں۔ دوویں لازمی نیں۔ دوہاں دا آپس وچ کوئی ٹکرا نہیں۔ ٹکرا بنن ای نہ
 دیو۔ چوکھے بنھی رکھوتے آپ دی ایہناں دے اندر بچھے رہو۔

شاعری دی اجیہی چوکھے بندی نہ ای میر منجھن توں ٹری تے نہ ای اوہناں تے آ
 کے مک گئی۔ ساڈے اپنے ویلے انگریزی راسوالی نوں ان تھک بھنڈن والیاں
 شاعراں نوں انگریز حاکماں دے قصیدے لکھن وچ تے اوہناں دے دتے خطاب
 قبولن لئی گوڈے پرنے تھیون وچ کوئی سنگ جاپی نہ ای زمینداری جاگیرداری نوں لگا
 تار ٹھکن والیاں شاعراں نوں نواباں امیراں دے وڈیاون دی رسم نبھاون وچ کوئی کان
 سہی ہوئی۔ نہ ای گل اکائی پرچارن والیاں شاعراں نوں فرقے بند سیاست دے اگج
 بندیاں کوئی جھاکا آیا۔ شاعری دی چوکھے بندی سرت دی چوکھے بندی وچوں ای جی
 تے مزاوے نوں پکیاون دے کم آئی۔

سرت دی چوکھے بندی تھی ویسب دے میل بند ویہار پاروں۔ میل بند ویہار دی
 عینہ ای چوکھے بند اے۔ حاکم میل دا دتیل میل نال دھرو ڈر لالچ دے چوکھے وچ
 اے تے حاکم میل دا دتیل میل نوں پرچارن رجھاون بندے دی جگاں کمائی سانجھ
 دے چوکھے وچ اے۔ میل بند ویہار بندے دی سرت دی مہین تے پرتدار چوکھے
 بندی کریندا اے تے اوہنوں ایہدے اندر رہن لئی گھیندا اے۔ ویہار نوں وارا نہیں
 کھاندا جو کوئی جی ایس پرتدار چوکھے بندی نوں کھول کے ایہدیاں پرتاں دالاء ٹکرا کر
 کے ویہار دی بتز نوں سنجان گھنے۔

(7)

”سیف الملوک“ دی چوکھے بندی تے ”مدھو مالتی“ دی چوکھے بندی دی پوری

نکھیرتے سجے ای بڑی۔ ایہہ اسیں پچھے دیکھ ای آئے ہاں ”سوہنی“ دے ویروے ویلے جو میاں صاحب آپنی چوکھے بندی نوں کیوں انگھدے نیں۔ ہن اسیں چوکھیاں کنوں نکل کے ”سیف الملوک“ تے ”مدھو مالتی“ دیاں کہانیاں دی سانجھ وی گولینے۔ دونہاں قصیاں دی موٹی اُلیک اکو جیہی ہے: باتشاہ دی اولاد لئی سک، بڈھے واری پتر دا جم۔ شہزادے دی پال سنبھال دا اچھا آہر، خاب خیال یا مورت راہیں معشوق دے درشن، عشق دا جھل، حکیمان دا روگ کھوجن تے اخیر آکھن جو ایہہ عشق دا روگ اے۔ شہزادے دا عشق سفر سمندراں وچ، پوند ای مال اسباب دا غرقن تے نال آئیاں فوجاں دا وچھرن، شہزادے دی کلے دم تختہ تاری، شہزادے دا اک جزیرے وچ دیو دی قیدوں اک شہزادی نوں خلاص کراون دیو نوں مار کے۔ شہزادی دا مددگار بن کے شہزادے نوں معشوق تیکر مچاوان، معشوق نال پہلی ملنی تے وت لما وچھوڑا، ڈھیر اوکڑاں جھاگ کے اوڑک مُر ملنی ویاہ تے وصل۔

وڈی سانجھ دوہاں قصیاں دی ایہہ ہے جو دوویں باتشاہی عشق دی کہانی کریندے نیں۔ عاشق سہکویں پتر نیں باتشاہاں دے، تخت دے سہک کے لہھے وارث۔ معشوق وی باتشاہزادیاں نیں۔ عاشقاں معشوقاں دا ٹاکرا وی باتشاہی ریت راہیں تھیا اے باتشاہی ریت دے اوس حصے راہیں جیہڑا ایس جہان دی حاکی نوں جہانوں باہری حاکی نال جوڑیندا اے۔ ایس جہان دے حاکم لڑ جوڑیندے نیں بندیکی وتوں باہری وت نال، اپنے راج نوں اوہدی اصل ینہہ کنوں دکھ کر دیکھاون لئی۔ اصل ینہہ تے ہے مخلوق دی محنت جیہڑی کر یا ہالہ بن کے شاہی خزانے وچ جُودی اے۔ پر جے باتشاہ مخلوق دی محنت نوں اپنے راج دی ینہہ من گھنن تاں اوہ مخلوق نوں دباون نوادون کھیڑے مونہہ نال تے مخلوق اوہناں دے دباؤ نوں سچ سچا منے کیوں۔ سو باتشاہی نوں راج دا ٹانکا خلقت دے دیکھنوں ورتنوں باہر لے کے جہان نال جوڑنا پوندا اے۔

پریاں دیواں دا جہان جتاں فرشتیاں دا جہان۔ باتشاهی ایہناں رمزاں راہیں قدرت دی
 شکتی نال لڑ بنھ کے آپنا قدرتی ہوون شہودی اے خلقت اگے۔ باتشاہ ایہناں رمزاں
 راہیں ایہہ ہوکیندا اے جو میں قدرت دی کار ہاں تے قدرت دا کارنی وی۔ قدرت
 نال تہاڈا ساک وی مینڈے راہیں ہے۔ تسیں اتنے جوگے ہوئے جو کوئی نہ۔

شہزادہ سیف الملوک نوں پری دی مورت وڈکیاں دے سلیمانی ورثے وچوں ملی
 اے شاہ سلیمان دا وی جن پریاں اُتے راج ہا۔ شہزادہ منوہر نوں پریاں سُپنے وچ ملیاں
 تے سُپنے وچ ای اوہنوں شاہزادی مہومالیتی نال میل گئیاں۔ ایہہ سُپنا جاگو مٹی اے۔
 پریاں دا دینہہ، بندیاں دی رات۔ شہزادے منوہر دی جاگو مٹی بندیکے جہانوں پرکے
 جہان ول وچن اے۔ ایہہ جاگو مٹی باتشاهی چت دا اچیت اے۔ خلقت دے اچیت
 نوں انگھن دا ولاون دا ٹل آکھ گھنوں ایہنوں۔ خلقت دا اچیت ہے اوس سانجھ و بہار
 ول پرتن اوہنوں نویاں کرن جیہدے وچ خلقت دی اُچ خلقت دی سانجھی مالکی وچ
 رہوے تے سانجھی ورتوں ورتیجے۔ کسے دی کسے تے حاکی نہ ہووے نہ جنے دی جنی
 تے نہ وڈے دی نکے تے۔ وڈ نک ہووے ای کوئی نہ۔ کل دا مل واس ہووے رل
 ورتن راہیں۔ خلقت دی ایس دبی و سری تاگھ دا پرچھاواں ای نت بھوندا اے باتشاهی
 سُرت دے پٹھو پٹھ۔ ایہہ باتشاهی دا سدا دا گجھا ڈراے، سدا دی اچیت چنتا۔

”مدھو مالیتی“ وچ شہزادے دی معشوق پریاں دی چھی پرکھی اے۔ ”سیف الملوک“
 وچ شہزادے دی معشوق آپ پری اے، پریاں دی شہزادی۔ ایس حساب ”سیف
 الملوک“ نے مدھو مالیتی دی کسر کڈھی۔ بندیاں دی دنیا نال پری جگ دی جوت اتھے
 پوری تھی۔ پری جگ بندیکے جگ دا ای دوجا رُپ اے۔ اوہو نکر اویاں باتشاہیاں اوہو
 فوجاں اوہو قلعے محل۔ پر ”سیف الملوک“ وچ تے ”مدھو مالیتی“ وچ سانوں ایہہ سُوہ کتے
 نہیں لگدی جو ایہہ دیو پریاں دیاں باتشاہیاں بنیاں کیویں نیں تے چلدیاں کیویں

نیں۔ ایہناں دا خرچ پٹھا کتھوں آوندا اے۔ ایہہ سوہ تے سانوں بندیاں دیاں
باتشاہیاں بارے وی نہیں لگن دیندے دوئے قصے۔

باتشاہی ویہار دے اندر وسیندا کیریاں کرساناں دا جہان جیہدے سر تے باتشاہی
ویہار کھلوتا ہویا اے سانوں کدھرے نہیں وسیندا۔ بس اوتھے ای گل آئی اے ماڑیاں
دی جتھے باتشاہاں دی صفت آئی اے بھئی اوہناں دی مہر پاروں کوئی بھکھا نہیں لہدا
جہان تے، سبھ کنگال نہال نیں۔ سیف الملوک تے منوہر دوہاں شہزادیاں دا عشق سفر
گھنیاں اوکڑاں وچوں لنگھدا اے پر ایس سفر وچ خلقت دا جیون وسن اوہدا کیتا کم
کدھرے نہیں نکر دا ایہناں عاشقاں نوں۔ خلقت دے دکھ دا دھوں نہیں نکلن دیندی
شہزادیاں دے عشق دی بھا۔ متاں ایہہ بھا بھکھائی ای ایسے واسطے گئی اے۔ لوک
ریت وچ تے عشق دا پندھ ہے ای مالکی میلوں کائے میل ول۔ اوتھے عاشقی ہے ای
مل تجن۔ ”سیف الملوک“ تے ”مدھومالتی“ وچ مل گھسن والی رمز آوندی تے ہے،
جدوں شہزادیاں دے جہاز طوفاناں وچ بھسدے نیں، فوجاں تے رسد مال سبھ ساتھ
چھوڑ ویندے نیں، اک کلام ای آپنا رہ دیندا اے۔ پر ایہہ کلام اپنی باتشاہی جوں
نہیں وٹیندا۔ کیرے وسیب دے ہتھ نہیں لگدے ایہدی میں نوں۔ سفر دیاں مشکلاں
کٹ کے عاشق شہزادے مڑتخت تے آن بھندے نیں۔ نویں مان تران نال تے
عاشق شہزادیاں ملکہ بن کے محل دا خل تھی ویندیاں نیں۔ عاشقاں دا دکھ وچھوڑا اے پر
ایس وچھوڑے وچ چالو ویہار دا، وسیلی میل بندی دا، کائی ہتھ نہیں۔ ایہہ وچھوڑا پریاں
دیواں دا پایا ہویا اے۔ منوہر تے مدھومالتی دا ملاپ وی پریاں ای کروایا تے پریاں ای
وچھوڑیا اوہناں نوں۔ سیف الملوک نوں بدیع الجمال دے باگوں دیواں دے باتشاہ
ہاشم چوا کھڑیا تے گھوہے گھت ڈکیا۔ تے وت اوہ جنگ لگا جس وچ بے حساب
سپاہی گٹھے دوہاں ولاں دے جیہناں نوں نہ سیف الملوک دے عشق کجھ دینا ہا نہ بدیع

الجمال دے حسن۔ ایہہ جنگ بندیاں دی دنیا والیاں شاہی جنگاں وانگ اے جیہناں
 وِچ غریب سپاہی کُسدے آئے نیں مالکی واناں دھن واناں دے لاہے دی سنبھال
 لئی۔

منوہر نوں دوجا وچھوڑا جھاگنا پیا مدھومالٹی دی ماں دے بھلیکھے پاروں۔ بھلیکھا
 ایہہ ہا جو مدھومالٹی منوہر نال ویاہوں باجھ ای بھوگ کر گھدا اے تے کُل نوں ریک
 لوائی اے ریت انگھ کے۔ ماں غصہ کھا کے منتر ماریا تے مدھومالٹی نوں چوی بنا دتوس۔
 ریت چالو دیہار نے ساجی اے آپنی سنبھال کیتے۔ پر ماں کوں ایہہ نہیں سار جو شاہی
 گھراں دے پالے عاشق ایڈے کچے نہیں ہوندے۔ اوہ چنگے جانو ہوندے نیں ریت
 دے۔ اوہناں وی بھوگ کنوں ہتھ روک گھدا اے کُل دی لُج دا سوچ کے۔ اوہناں
 ریتل شاعری والے وصل دے سارے سواد مانے۔ اک رنگ یونی دا میل گھسا گئے،
 کیونجو ایسے اُتے پہرہ دیندی اے ریت۔ جے ایہہ انگ میل ریتوں باہرا تھی ونبے تاں
 نویاں جایاں اُتے ریت دی مہر کیوں لگے۔ شاہی عاشقاں دی سیانپ ایہہ اے جو
 ریت دی لچک دے وی پورے جانو نیں تے ریت دی سختی دے وی۔ سیف الملوک
 تے بدلیج الجمال وی ایویں کیتا۔ انگ میل ویاہ دی رسم مگروں ای ہونا اے۔ ایہہ قانونی
 بھوگ اے۔ بھوگ دا قانونن آکھ گھنو۔ رنگ یونی دے میل نال روا اُرنا اے بندیاں
 دا۔ تے اُچ بندیاں دی ہودے بھاویں بندیاں دی کیتی ہووے ہوونی دیہار دے
 حساب سر ای ہوئی۔ سو اُچ دے پورے کرم اُتے دیہار آپنا قابو رکھیندا اے۔ رنگ
 یونی دا میل عاشقی دے ہتھ نہیں چھڈیا جاسکدا۔ جے عاشقی نے اپنے ہتھ لینا اے تاں
 اوہ قانون دی مہر لوا کے دیہار دی لپھے لگے۔ رنگ یونی دا میل دیہار دے اندر جنی جنے
 دے ساک دی اصل شکل اے۔ ایس واسطے ”سیف الملوک“ وِچ لہنوں جنے دی جنی
 اُتے فتح، جنی دے دھن اُتے جنے دی مل بنا کے دیکھایا گیا اے۔ ریت پالے عاشق

اصلوں ریت پال نہیں۔ اوہ دیہار دے ویہن وچ ای پئے وگیندے نیں۔ اوہناں دی
عاشقی دیہار نوں اٹاوں لئی بنی ای نہیں۔ کوئی جھگڑا بنے عاشقی دا دیہار نال تاں ای
اوبدے نال بھڑے اوہنوں اٹاوں دا آہر کرے۔

دوہاں قصیاں وچ لنگ یونی دا میل حرص راہیں تھیا اے۔ ”دھومالتی“ تے ”سیف
الملوک“ دوہاں وچ عشق تے حرص اک جوڑا نیں دوئے رل کے کم کریندے نیں۔
حرص اگیرے تھی کے آہر کریندی اے تاں ای عشق سرے چڑھدا اے۔ یاں ایہہ اک
دوہے دے انگ نیں، اٹھرویں۔ کیہ عشق حرص وچوں جمیا اے کہ حرص عشق وچوں کہ
دوئے دکھو دکھوے جم نیں پرہن رل بیٹھے نیں اک سانجھا کم سارن لئی۔ دیہار دی
قانونی مہر نے دوہاں دا کم اکو کر دتا اے۔

لے بوسے دل کو سے ہوئے تاء محبت کجیا
جامہ جی حرص دی سوزن میل تریزاں سیتا
لہہ پیا اَن پدھا موتی سُچا ذرہ نہ دَلِیا
فولادی کر تیز سپاری سیف ملو کے سلِیا
حرص ہوا گھلائی زوریں میٹی کلی روہیوں
کر کر جتن بھلے وچ پھتا موتی صاف تریلیوں

نویں جی دا بی ای حرص نے گھتیا اے۔ ایہہ حرص مردواں لچھن اے۔ مرداویں
حرص زوریں جتی دی گلگھ گھلیندی اے جیویں کوئی شاہی پروانے والا مالک قبضہ گھنے
نویں مالکی دا پرانے بیٹھیاں داہکاں کولوں۔ اتھے اینج دی جاپدا اے جیویں اُتج قدرتوں
ای زوراورى دا کم ہووے۔

لوک ریت وچ عشق تے حرص اک دوہے دا تروڑ نیں۔ ٹھہروں بے وساہی جمدی
اے، بے وساہیوں حرص تے حرصوں زوراورى۔ عشق دان ہے اپنے آپ دا سوسدا

بھرپور ہے مت وساہ ہے۔ پر اتھے حرص اگیرے تھی اے۔ عشق جیویں ماتحت ہا، اودھا
 کاما، جس اودھے قبضے لئی راہ بنایا اے۔ یا پوند حرص ای آہی جیہڑی عشق دا رُوپ دھار
 نکلی اے تے ہن توڑ اپڑ کے اصل رُوپ وچ ظاہر تھی گئی اے۔ مدھومالتی دیاں
 چھاتیاں ہاتھی دے متھے اُتے اُبھرے ماس وانگ نیں۔ شہزادے منوہر سہاگ سیجسے
 آپنیاں نونہاں دا آکس لہناں نوں چو بھیا اے تے اخیر مدھومالتی دا اُن چھتا ہیرا ونھیا
 گیا اے۔ بھوگ وچ جنی دی مدھ مدھول دا بیان اینج اے جیویں جیتو فوج دی لٹ مار
 دا بیان ہووے۔ عشق تے ہے اروک میل تانگھ، اتھے سچ سچا ای رُوپ وٹا کے مل
 تانگھ بن کھلوتا اے۔ کتے ایہہ تے نہیں جو ایہہ ڈول باتشاہی عشق دا ڈولجا ای لوک
 ریتی عشق دے تروڑ لئی اے، لوک من وچ نت گھلدی آس سگندھ نوں دھونی دیون
 لئی۔

وڈی سانجھ ”سیف الملوک“ تے ”مدھ مالتی“ دی ایہہ وی ہے جو دوئے قصے رمز
 رُوپ ہن۔ کہانی رمز اے بندے دے کُل نال اک تھیون دی۔ کُل ہوند اک وجود
 اے ایہدے سارے انگ آپنا وکھرپ ونباون تے اکائی مانن پئے تانگھدے نیں۔
 جنے جنی دا عشق ایسے تانگھ دی رمز اے۔ دیکھن والی گل ایہہ ہے جو کیا ایہہ کہانیاں
 ایس دعوے کوں برے وی چڑھیندیاں نیں کہ کوئی نہ۔ دوئے کہانیاں باتشاہی شان
 تے تران دے جلوے دیکھیندیاں نیں توڑو توڑ۔ باتشاہ دی پرکھ پچھان ایسے شان تران
 پاروں ای ہے۔ شاہی محلاں باگاں درباراں دے ٹھاٹھ، لباساں عطران کھابیاں ہیریاں
 گہنیاں دا دکھالا، شان دا بیان نیں۔ تران دا بیان اے فوجاں سواراں ہاتھی گھوڑیاں
 تے ہتھیاراں دا دکھالا، جنگاں دے نقشے، چت جشناں دے رنگ۔ باتشاہی شان تران
 دے ایہہ جلوے دھیان نہیں جاون دیندے ایس شان تران دے اصل سوئے دل۔
 کیمڑی پیہہ کٹنی پوندی اے کیمڑے سول سہنے پوندے نیں خلقت نوں ایہہ شان تران

سارن لئی۔ آپنا کیتا کمایا باتشاہی نوں پوج کے آپ کیمڑے حیلے ڈنگ ٹپندے نیں
 لوک۔ ایس بھیت نوں لکاوون ایس کچھ نوں ولاوون جیویں مڈھلی کار ہووے ایہناں
 کہانیاں دی۔ عام خلقت ہے کتھے ایہہ دس ای نہیں پوندی رکتے۔

ایہہ کیمڑے گل نال میل اے جیہدے وچ مخلوق دی ہوند ای نہیں۔ بے گل اک
 وجود اے تاں ایس اکائیوں خلقت نوں دوجیا کے باہر کڈھیاں پچھے کیہ رہ گیا۔ کیہ گل
 نال اک تھیون حاکی دا اپنے شان گمان نال اک تھیون اے، اوہنوں مانن اے
 دیلاں دی نابری نوں ولا کے۔ کیہ ایہہ شان گمان ای حاکیاں دا رب اے جیہدے
 نال اک ہوون لوڑی اے حاکی نابری دے شیطان کولوں گھابر کے۔ پر جے ایہناں
 قصیاں دا مول دتیل نابری دے ڈرنوں ولاوون ای اے تاں وی قصہ جوڑن والیاں
 ایہہ مول سچتیں نہیں دھاریا۔ ایہہ اوہناں دے اچیت دا کم اے۔ تے اچیت کسے اک
 جی دا سکا نہیں ہوندا۔ ایہہ بندا اے وار دے گھن پرتی ٹورے نال، زرے بندیکی وار
 دے نہیں گل ہوند دی وار دے ٹورے نال جیہدے اندر انہوند دی اتھاہ وار وی پئی
 فردی اے۔ قصے کوئی کلا جی جوڑیندا وی تے نہیں۔ قصے وار یو وارے پنگردے تے
 جودے نیں۔ اگلی جان جدوں کسے قصے نوں پجندی اے لکھن لئی تے لکھن بہندی اے
 تاں اوہدے اندر وی کہیں سچیت اچیت پرتاں ہلدیاں بولدیاں نیں۔ تاں تے اک
 لکھیار دا ای وجدا اے پر لکھیار دی لکھنی کاس نال بن سردی اے ایہہ دھیان سانوں
 گھٹ ای آوندا اے۔ بہتا تے لکھیار دا جمن مرن، اوہدے ویلے دا پتلا جیہا ویرا ای
 ساڈے گوچرے ہوندا اے۔ قصے دے نویں لکھیار نوں قصے دے اندر جودے اچیت دی
 لکھیٹ وی جرنی پوندی اے۔ جے ایہناں قصیاں دا مول دتیل نابری دے ڈرنوں
 ولاوون اے تاں ایہہ وی ہو سکدا اے جو قصیاں دے اچیت نے دیلاں حاکیاں
 کامیاں مالکاں دی ونڈ نوں دیواں تے پریاں دی ونڈ دے روپ وچ کتھیا ہووے۔

دیو نرا سریر تران نیں۔ ایہہ سریر تران جد تائیں حاکم پریاں دے حکم پٹھ اے ٹھیک
 اے۔ پر ایہدے آپ مہار تھی کھلوون دا دھڑکوتے نالو نال اے۔ دیوات کالے نیں
 ات کو جھے۔ کالکھ آپ وی کو جھ ہوئی۔ کالکھ تے کامیاں دے لیکھاں وچ لکھ دتی اے
 مالکی دیہار نے۔ جیہدی کیتی آپنے لیکھے لاوئی ہووے اوہنوں کو جھاتے کرنا ای پوندا
 اے۔ کالکھ کو جھ کیویں بنی ایہدے پچھے گوری مالکی دی کالی وسوں اُتے واریاں بدھی
 دھاڑاے، کالیاں جیناں دی صدیاں بدھی گور مالکی دی غلامی دے بولے وچ پیہہ
 اے۔ حسن پری مالکاں دے لیکھے لکھیا گیا اے۔ حسن وی تے گن وی۔ حسن آپ
 گناں دا گن اے۔ کامیاں دیاں اوگناں وچ چوری وی اے۔ جیہدی گھال مجھ کے
 آپنی مالکی کھلیاری ہووے اوہنوں چور بنایاں کتنا سکھال تھی دیندا اے۔ پر چور بناون
 دے پچھے ڈر وی ہے۔ نابری چوری دا روپ وی وٹا سکدی اے۔ خاص ڈر نر ملواناں
 نوں اے آپنیاں ناراں دے چوری تھی وچن دا۔ ناراں وی مل ای ہویاں۔ پوند تے
 نار دی ہڈ گھال ای لیکھے لگی نر مالکاں دے۔ ایہہ پہلی پوڑی آہی نر مالکی دی۔ اگوں نر
 کامیاں دیاں کنڈاں پوڑیاں بنیاں تاں نر مالکی دا پورا اُسار اُسریا۔ مَن ملواناں نوں ڈر
 چھو یا متے کاسے ساڈیاں ناراں نوں خراب نہ کرن یاں متے ایہہ دوئے دھرو مارے
 رل وچن تے خراب پئے ہوون اکدو جے نال تے ساڈا وی خانہ خراب کرن۔ ایسے
 پاروں دیو پریاں دا حاکی ماتحتی توں باہر کوئی بساک نہیں دسدا ایہناں قصیاں وچ۔
 دیواں وچ نہ عشق لہدا اے نہ کام۔ ہاں جیویں جیویں منکھ شہزادیاں دا پریاں ول رخ
 تھیندا اے تیویں تیویں دیواں دا منکھ شہزادیاں ول رخ تھیندا اے۔ ”سیف الملوک“
 تے ”مدھوالتی“ وچ دیو بند کی دنیا وچوں شہزادیاں نپ کے قید کر گھندے نیں۔ نرا
 قید ای۔ آکھدے کجھ نہیں اوہناں نوں۔ پر قید نرا ایسے پاروں تے نہیں کریندے دیو
 جو شہزادے آون، سانوں مار کے شہزادیاں چھڈا کھرن تے ایہناں راہیں دل دی مراد

پاون- ہو سکدا اے ایہہ نپ کھرن تے قید کرن ای رمز ہووے مالکاں دے او سے ڈر دی جو اوہناں نوں کیریاں ولوں ہے- دیو دے کام دا خبرے ڈر ایٹتا ہے جو اوہدا کھل کے ناں وی نہیں لینا- شہزادیاں نوں چوری نپ کھرن دے اندر ای کام سینتر دبی رہوے- عاشق شہزادیاں دی عاشقی سردی ای تاں اے جے عشق سفر دے مڈھلے پڑا آتے ای اوہ چور دیواں نوں مار کے قیدی شہزادیاں نوں چھڈاؤن- پندھ پوندیاں ای شہزادی اُدھال دیونوں مارن متے دتیل نابری دے ڈرنوں اچیت من وچوں کڈھن دا حیلہ اے- ”سیف الملوک“ وچ توڑ تائیں پسری ہوئی اے ایہہ رمز- اک دیو دے مریجن تے سارے دیو جُو کھلوتے- سو وڈا جنگ لگا- برا اک دیونوں مار کے متاں نہیں نکلیا ڈر اچیت منوں- پورے دیو وسیب نوں ہرا کے ہمیش لئی ماتحتی منوا کے وی نہیں- جد تائیں مالکی والا دھرو ہے دتیل ولوں دھڑکا وی ہے- دیواں دا سردار ہاشم بدلیج الجہال دی ڈولی نال مصر وی آیا- ایہہ رانجھے دے سرٹمک چوا کے اوہنوں ہیر دی ڈولی نال ٹورن والی گل تے نہیں کتے؟

پری حسن تے چنگ اے دیو کوجھ تے ماڑ- دیو حیوان تے شیطان دا میل اے- دیو وی ناری (اگ دے بنے ہوئے) نیں شیطان وانگ- پری دا سریر روح رُوپ اے- حاکی دا تران سریر دے زور دے سر تے نہیں، سریر دے زور نوں قابو کر کے ورتن دے سر تے اے- ایہہ قابو کر ورتن اک باریک حکمت اے جیہڑی پری حاکیاں دے اندر اے مڈھوں- اوہناں دیاں سینتراں بولاں وچ رچی ہوئی اے ایہہ اُن دسی شکتی-

پر پری نار اے تے دیو نر- ہو سکدا اے پوند پری نار دی بنائی رمز ہووے، نار چت دی بندے دی قیدوں باہر اڈاری- بندے دے دیترے ویلیوں باہر، اوہدی ویزھی تھاؤں باہر، اوہدے ڈنڈ پٹ دی دھونسوں ازاد- پر نر مالک درباری ریت نے نار

چترے ایس سرپ نوں آپی حاکی دی رمز بنا ورتیا۔ شارتان وچ راج نار پریاں دا نہیں نر پریاں دا اے۔ شاہپال دی باتشاہی وچ وی نار پریاں دا رولا اوہا اے جو بندیکے جہان وچ تریمتاں دا اے۔ جے نار پریاں وچوں کجھ بھار ہے تے اوہ پری ماں دا ہے۔ بدیع الجمال دے ویاہ دے فیصلے وچ اوہدی دادی (شاہ شہپال دی ماں) دی سلاہ وی کم کریندی اے۔ پر ایہہ بھار اوتنا ای اے جتنا برادریاں دی سلاہ وچ داناں چودھرانیاں دا ہوندا اے۔ ایہہ پری ماں اینج اے جیویں پرانی ماں ہووے جیہڑی نار پردھانی وارپوں نکل کے نر پردھان وارے وچ پئی رہندی ہووے نر حاکیاں دی ودھٹی تے ماں بن کے۔ ”سیف الملوک“ وچ جاپدا اے نر مالک شاہی نے اپنے زور دی چڑھت نوں حسن گن تے چج نال مڑھیا اے۔ بندیکے جہان وچ وی باتشاہی چلدی تے زور دے بر تے ای اے۔ پر اپنا مونہہ متھا حسن گن تے چج نال سوار دکھالدی اے۔ پر نر مالک شاہی دے دکھالے حسن گن تے چج وی اوہدے اپنے لاہے دے دیترے ای ہوندے نیں۔ اک حسن نوں ای دیکھ گھنو۔ باتشاہی حسن دی وڈی صفت گورا رنگ اے۔ ایہہ کوہ قاف دیاں پریاں دی جماندرو صفت اے۔ قصے دا کوہ قاف ہے تے خیالی پر بنیا بندے دی وار دیاں اصلی کوہ قافاں دے سرتے ہے۔ کالا رنگ قلمز دیاں دیواں دے لیکھاں دی کالکھ اے پر نکلیا ایہہ خیالی قلمز وی اصلی قلمز وچوں اے۔ اصلی قلمز افریقی گولیاں دی لمی دار اے جس ایشیا یورپ تے امریکہ دیاں سلطنتاں دے کوہ قاف ساہے۔

”سیف الملوک“ تے ”مدھومالتی“ دوہاں وچ نار دا کم ایتنا ای اے جو نر دے کم وچ اوہدی مدد کرے، اوہدا کارا سرے چاڑھن وچ ہتھ پواوے۔ ملکہ خاتون تے پیا (پریم) دوئے ماتحت مددگار جی نیں۔ دوہاں نوں شہزادیاں دیواں کنوں چھڈایا اے۔ دوہاں دا شہزادیاں نال ایس جند خلاصی پاروں بھیناں والا پیار اے۔ ایہہ ماتحت مددگار

پیار اے، چہرہ شہزادیاں دے عشق نوں توڑ پچاون دے کم آوندا اے۔ ایہناں بھیناں
 دے وواہ وی جہناں نال تھئے اوہ وی مددگار جی نیں، صاعد تے تارا چند۔ صاعد تے
 سیف دا جماندرو ماتحت سگی اے۔ وزیرزادہ جو ہویا۔ عشق دا راہ دربار دے راہ ورگا
 اے۔ مددگاری ماتحتی دیاں کھیں منزلاں لنگھ کے ای تخت آوندا اے تے تخت اُتے اکو
 ای بہہ سکدا اے اک ویلے۔

”دھومالتی“ وچ عشق نوں کُل نال اک تھیون دی رمز بناون والے میر منجھن آپ
 اکو ویلے کُل نال اک تھیون دے پاندھی وی نیں تے وڈ درباری وی۔ ہو سکدا اے
 کوئی پچھے تے آکھن مینڈا ”کُل“ باتشاهی نہیں۔ پر میں باتشاهی نوں نیاں دے راہ
 اُتے گھٹن دا آہر پیا کریناں۔ مینوں ساراے جو باتشاهی دامڈھ ای انیاں اے پر کیہ
 کراں مینڈے کول وی کوئی اپاء نہیں مڈھلے انیاں نوں مکاون دا۔ میں کوئی نواں
 ویہار تے اُسارنوں رہیا۔ حاضر ویہار سدھارن لئی جو میتھوں سردا اے اوہ وی نہ
 کراں؟ تے جے پچھن والے آکھن میر صاحب جے ایہو کرنا اے تے پے کرو نال
 کُل اکائی والا ٹھیٹھر کیوں آن گڈیا جے باتشاهی اُسار پٹھ۔ تاں ہو سکدا اے میر
 صاحب آکھن میاں کُل اکائی دی وچار لیہہ ساڈا ایمان اے، ساڈا اوڑک ٹپچا اے۔
 ایس شاہی دربار وچ جو پے کرینے آں او سے دی سیوا ای اے۔ تے جے پچھن
 والے آکھ بہن جو تہاڈی سیوا شاہی دربار دی سیوا بن گئی اے، تہاڈا ایمان شاہی تو شے
 خانے دا اک رچھ اے، تہاڈا اوڑک ٹپچا باتشاهی ویہار دا حاضر ہتھیار اے، تاں میر
 منجھن تے ہو سکدا اے چپ ای کر و نجن پر پچھن والیاں دا ناں پتہ کتے درج تھی
 ونجے۔

میر منجھن تے درباری ہندی مثنوی ریت والیاں تے اوہناں دیاں پیشویاں درباری
 فارسی مثنوی ریت والیاں جو کیتا آپنی سمجھ موجب ای کیتا۔ نیت اوہناں دی جو وی

ہو دے تھیا اوہناں دے کرن نال ایہہ جو کُل اکائی والی سوچواہ جیہڑی چالو مل ویاہار
 دیاں نابراں دی کاڈھ آہی ویاہار واناں دے ہتھ چڑھ گئی۔ ویاہار وان اوہا بولی بولن
 لگ پئے جو نابر بولیندے آہن تے نابراں دا اک فرض ایہہ وی بنیا جو اوہ اپنی بولی
 نوں ویاہار بولی کنوں نکھیرن۔ ایہہ دن جو ماڑیاں دی بولی دی حق ماری ایہو نہیں
 ہوندی بھئی اوہنوں بولن نہ دتا ونجے اوہدی حق ماری ایہہ وی ہوندی اے جو ڈاڈھے
 اوہنوں اپنا لین، اپنا کے ماڑیاں دے ”ہم زبان“ ہو ونجن۔

”مدھومالتی“ دیاں انگریزی اُلٹھا کاراں سانوں میر منجھن بارے چوکی جانکاری وی
 کرائی اے تے ایہہ وی دیا اے جو شاعر دا کُل اکائی نوں رمزن والا دعوا پورا کیویں
 تھیندا اے۔ اُلٹھا کار سائنس ویٹ مین دا اک پورا مضمون اے کتاب وچ ایس بارے۔
 مضمون قصے دی بتر دا اک نقشہ بنا کے ساڈے اگے دھریندا اے۔ نقشہ نرا لفظاں وچ
 نہیں لکیراں وچ وی اے۔ کہانی اک دائرہ اے۔ دائرے اُتے باراں مقام نیں۔
 ایہناں کول کہانی دے موڑ آکھ گھنو۔ ایہہ مقام یا موڑ اکو جیہی وچھ تے نیں۔ نال
 ایہہ وی اے جو جتھے اک مقام اے ٹھیک اوہدے ساہویں دائرے وچ دو جے پاسے
 اوہدے جوڑ دا دو جا مقام اے۔ وت ایہناں باراں مقاماں دی آپسی جوتل ویکھاون لئی
 ایہناں نوں لکیراں واہ کے ملایا گیا اے۔ ایہناں لکیراں دائرے دے اندر چوکوراں وچ
 تگوناں تے تگوناں وچ چوکوراں والی اک باریک جالی اُن دتی اے۔ جالی نے دائرے
 دا اندر بھر دتا اے سمجھو۔ ایہہ دائرہ تے وچ ایہہ جالی کہانی دا ظاہر باطن اے۔ ہر گل
 ہر گل نال جوی ہوئی اے۔ ایہہ نقشہ بل اے ایہہ سہی کراون دا جو میر منجھن دی لکھت
 دا ہر حصہ ہر سطر ہر لفظ اک حساب سر لکھیجا اے۔ قصے دی بتر وچ کوئی نقطہ وی ایس
 حسابوں باہر نہیں۔ تے ایہہ حساب ہے کُل دی اکائی۔ وحدت الوجود۔ کہانی دی بتر
 ایسے دی رمز اے۔ لکھیار عالم بھانے ایہہ نرا نقشہ ای نہیں، شطاری سلسلے دا ویتریا راہ

اے وحدت دے سفر دا۔ جیہڑا قصے نوں سمجھ پڑھیندا اے اوہ سمجھو ایس سفر تے پے
پگدا اے۔

باریک کاڈھ کڈھی اے عالم ہوراں۔ ایہنوں اوہناں دی نقش بندی دی اٹکل سمجھو
یا تویت دھاگہ آکھ گھنو۔ کسے کر کے نہیں ویکھیا خبرے ہر کہانی ہر لکھت ایویں ای
دائرے بند جالی وچ مڑھی جاسکے جے کوئی ٹل لاوے تے۔ خبرے باتشاہی پر بندھ دی
دی ایویں ای نقش بندی کر دیکھائی جاسکدی ہووے۔ واہ ویکھالڈے ای ہوسن درباری
عالم ویلے دیاں حاکماں نوں اوہناں دے پر بندھ دی اجیہی تصویر۔ بس اکو کچھ نہیں
اوہڑی لکھیار عالم نوں بھئی کتے ایہہ جالی باتشاہی و بہار دا جال تے نہیں۔ گل ایس اک
کاڈھ دی نہیں۔ ایہہ کاڈھ نو یلکی نہیں۔ اک گھنی پیارویں ریت اے جگت علمائی دی
جیہڑی پرانی ہنرکاری نوں ایسے اکھ نال ویکھدی ویکھالڈی اے، درباراں وچ بہہ کیتی
شاعری نوں ای نہیں شاہی مقبریاں مسجیاں قلعیاں محلاں باگاں نوں وی۔ ایہناں
اساراں دی بنتر کیہ تے ایہناں اندر لیکے سجاوٹی چتر کیہ تے ایہناں دیاں مٹھیاں دی قلم
کاری کیہ۔ ایس پورے اڈنبر نوں وڈیاں وڈیاں ناواں والے سیانے گل اکائی دیاں
رمزاں کر پڑھدے نیں ات باریک بچھ نال تے پڑھا کاں آپنیاں نوں وجدیندے
نیں۔ نہیں دیندے تے ایہو نہیں دیندے جو ایہناں وڈا اساراں دوالے جھگ جھونپڑ
واس خلقت جیہڑی ایہناں لئی خرچہ تاردی آہی آپنا ڈھڈ گھر وڑکے، کیویں ویکھدی آہی
ایہناں نوں۔ گل اکائی دا سروپ کر کے خالق دی خلق وچ تے خلق دی خالق وچ سمائی
دا نشان کر کے وحدت دیاں ساکاں دیاں منزلاں دی رمز کر کے کہ باتشاہی شان تران
تے گمان دا اعلان سمجھ کے، اپنے نال بت ورتیندے دھرو دا مہاندرہ سمجھ کے۔ راہکاں
سپیاں پانڈیاں نوں شہراں دے کوٹھے لاہونڈیاں سوانیاں نوں ایہناں اساراں وچوں
تصوف دی فیلسوفی لہدی ہوسی کہ حاکماں دا دبدبہ تے اپنی بے وی۔ ایہہ تے ہونہیں

سکدا جو وڈیاں ناواں والیاں ایہناں سیانیاں نوں باتشاہی ویہار دے دھرو دی سارا ای نہ ہووے ہاں ایہہ ہو سکدا اے جو اوہ ایس دھرو نوں ضروری سمجھدے ہوون۔ کیہ شاعری کیہ چترکاری کیہ سنگیت تے کیہ اُساری خلقت دا گھالیا سمھالیا ہر گن ویہار واناں دے ڈھائے چڑھ کے کرنہاراں کنوں دکھرا ہونا ای ہوندا اے۔ تے ویہار واناں اوہنوں اپناون کان حاکمی مالکی دیاں لوڑاں لئی ورتن کان اوہنوں کرتیاں دی گھال دے لاگ نالوں پاک کرنا ای ہوندا اے، اوہناں وسبلیاں آہراں دے لاگ نالوں جیہڑے ایہناں گناں دا تانا پٹیا سار دے نیں۔ سو ویہار واناں دیاں ہتھاں وچ آ کے ایہناں گناں دا سروپ ویہار و لوڑاں دی ڈھالے ڈھل ویندا اے۔ وت ویہار واناں ایہناں اُتے اچھاڑ چڑھیندے نیں اوہناں وچاراں دا جیہڑے خلقت نے اپنے تے ست دی سمھال لئی اپنے ادھار لئی وچارے۔ اوس ویلے ایہہ وچار وی خلقت دے نہیں رہندے خلقت نوں پنھن پڑن دے کم آوندے نیں۔

لوک ریت ویہار واناں دا کیتا پرچولدی اے، خلقت دیاں گناں وچاراں نوں مُرد لوک ہت بر ڈھالدی اے۔ لوک ریت دا حاکم ریت نال ایہہ ہت دا بھیڑ ہے۔ پر لوک ریت نوں اپنا کیتا وی نت پرچولنا پوندا اے۔ ایہہ وی اوسے بھیڑ دا ای حصہ اے۔

”سیف الملوک“ دا قصہ میاں محمد بخش نوں فارسی درباری ریت وچوں ملیا۔ اوہناں آپ قصے دے چکھے بارے پرانی وجدی مُرد سنائی اے۔ کیوں محمود غزنوی دی فرمائش تے اوہدا وزیر حسن مہندی قصے دی بھال وچ جٹیا تے کیوں وچ شاموں اوہنوں ڈھبجا قصہ۔ ایہہ وجدی قصے دے چکھے اُتے اک بھیت دا پڑدہ گھنندی اے۔ جیوں خبرے قصے وچ سلطانی دی سرخروئی دا کوئی گجھا ٹونا لھینیا ہووے جس پاروں تختیاں والے ایہدی ٹوہ وچ ہوون پر ایہدے سانجھے تھوڑی کیتیاں لہنوں واء نہ لگن

دیندے ہوں۔ تختِ نونِ عرشِ دی اوٹ دیون والیاں فارسی مثنویاں دی ریت ہندی بولیاں وچ لکھی۔ ایس ریت دا صوفی سلسلیاں نال وی اک لاگ ہا۔ اوہ وی نال لیائی۔ صوفی سلسلیاں دا درباراں نال کیہ جوڑتے کیہ تروڑ بنیا واریو وارے، عرب عجم وچ کیہ تے ہندوستان وچ کیہ۔ ایہہ لیکھاتے وکھری وسپہل منگدا اے اپنی اتھے کھج سکدی اے جو ایس فارسی ریت نے درباراں نون صوفیاون تے صوفی سلسلیاں نون دربارن لئی وچولے دا کم کیتا۔ صوفی سلسلیاں دا درباریا انگ اوہ ہا جیہدا لشکر دُعا اکھویندا ہا۔ لشکر دُعا دے ہتھ ٹرک مغل شاہی چڑھتلاں مگر پئے اٹھے۔ ٹرک مغل شاہی دے دینہہ پورے تھے تے اوہا ہتھ سلطنتِ برطانیہ دیاں برکتاں دے پیار واسطے اٹھن لگ پئے۔ دو بندیاں دے ذاتی ناں اک وی ہوں تاں اک دی کیتی دوجے دے ناویں نہیں لگدی (جیویں سلیم شاہ سوری دے دربارے اک بیا وی منجھن ہا پر نہ مدھومالتی دا قصہ اوہدے ناویں لگانہ شطاری صوف۔) پر صفاتی ناں اکو ہووے تاں رولا بن ویندا اے۔ صوفی پہلوں صفاتی ای ہا۔ لشکر دُعا والے وی صوفی اکھویندے سن تے باتشاہی ورتارے دیاں نابراں پرچولکاں نون وی وارکار صوفی ای گندے آئے نیں۔

بھادویں آپ ایہہ نابر پرچولک بھنڈیندے ای آئے ایس ناں نون:

عملاں اُتے ہوگ نبیرا کیا صوفی کیا بھنگلی

صوفی ہن بھادویں ذاتی ناں وی اے پر ایہدی صفاتی ورتوں دا پیار گھنیرا تھی گیا اے تے صفاتی ورتوں دا پرانا رولا وی۔ تے ایس رولے دے مگر لشکر دُعا دے وی نویوں نویں رنگ پئے بندے نیں۔

قصہ ”سیف الملوک“ دے فارسی مثنوی ریت دے دتے درباری صوفی لاگ نال کیویں نبرے میاں صاحب ایہہ گل اسیں پچھے کن آئے آں۔ انگریز راسوال شاہی نال بھڑن واسطے سبھ میلاں سبھ مذہباں دی اک سبھی قوم بند سیاست انہویں صدی

دے دو جے ادھ وچ ونو ون شکلاں پئی کڈھیندی آہی۔ میاں صاحب دی مثنوی
 ”سیف الملوک“ شاعری دی شکل وچ قوم بند سیاست دی کرت بنی۔ میاں صاحب
 پنجاب دی جٹ باتشاہی دی شکھر ویلے جے سن 1930 وچ۔ اوہناں دے جوانی
 چڑھیندیاں ایہہ باتشاہی ڈھے گئی۔ ایس باتشاہی نے پنجاب دے سکھالے زمیندار میل
 وچ تے اوہدیاں لاگی سوجھواناں وچ قوم دے ہت دی اک چاش جیہی گھتی۔ انگریز
 راسوال شاہی دی سیاست نے ایس چاش نوں رچن نہ دتا نے فرقو قوم بندی نے
 پنجاب وچ تھب ای سر کڈھ گھداتے تھب ای ایہہ کل ہند فرقو قوم بندی دی لہے
 لگ گئی۔ میاں محمد صاحب نے ”سیف الملوک“ راہیں بولی، رھتل، سلیکھ، سنگیت دی
 سانجھ نوں پنجابی قوم بندی دے پڑیں اتاریا۔

کتاب دے چھیکو دے کیتا پنجابی سلیکھ دا ویرواتے ”سیف الملوک“ دیاں پڑھن

والیاں نوں چیتے ای اے:

شاعر بہت پنجاب زمیں دے ہوئے دانش والے
 کافی بارں مانہہ جیہناں دے دوہڑے بیت اجالے
 ہکناں جوڑ کتاباں لکھیاں قصے ہور رسالے
 کیدھر گئے ادھ سنگ محمد کر کر ویکھ سنبھالے

چھلیاں سلیکھ کاراں گنیاں دی بھال سنبھال تے قوم بند سیاست دا اک انگ
 ہوندا ای اے۔ سلیکھ نوں قوم بندی دا نشان بناون تے سلیکھ وچوں اپنے وارے دیاں
 گناں نوں موہرے کر پرچارنا قوم بندی دیاں موہری میلاں لئی فرض بن ویندا اے پر
 میاں صاحب پنجابی لکھت بولی نوں تپیاں برادریاں کتیاں دی باندھ وچوں کڈھ کے
 جوڑن دا جیہڑا اپرالا کیتا اوہدا پورا لیکھا اے تھیا کوئی نہیں۔ بولی نوں جوڑ کے ویلے دا
 لوڑاں لئی ورتیجی جن جوگ بناون دا اک موکلا تے بھرواں کارا ہے ”سیف الملوک“۔

ہے تے کتاب شاعری دی۔ پر ایہہ نویں وارے دی نویں سرل (نثر) دی کتاب وی اے۔ جس ویلے میاں صاحب ایس کارے نوں توڑ پئے چڑھیندے سن ٹھیک اوے ای ویلے انگریز بندوبستیاں ایہہ جھیڑ چھوہی ہوئی آہی جو پنجابی بولی پنجاب دی سرکاری بولی بنن جوگی ہے وی کہ نہیں۔ ایس جھیڑ وچ زدھیاں افسراں نوں پنجابی وچ نہ کوئی سلیکھ دیا نہ کوئی لکھت ریت۔ سو اوہناں جھیڑ سمیٹی تے فیصلہ وتوئیں جو انگریزی دے نال دو جی سرکاری بولی اردو ہوسی۔ میاں صاحب اچھ کر کے آپنا کم چھوہا ورتایا وی پر کسے اوہناں دے کیئے دی ایس مقدمے وچ گواہی نہ بھکتائی۔

لہندے چڑھدے اُبھے لے دیاں کُل تپیاں دی بولی دی سواہری جڑت تے پوری کتاب وچ ہر تھاں اے سطر سطر وچ پر اصل گل ہے اوہ پک اوہ دڑتا جیہدے نال ایہہ جو میل بولی ہر رنگ دی رہتل نوں پوری اپنائیت نال بیاندی اے۔ کسے رسم، ریت، مذہب علم، عمل، وچار، کرت نوں اوپرا کر کے اوہدے توں کان نہیں کریندی۔ اوہنوں سانجھے قوم بند جیون دا رنگ سمجھ کے مانیندی تے منویندی اے۔ ایہہ گل اسیں کرای آئے آں جو نویں قوم بندی راسوالی دی چڑھت دی دین اے۔ راسوال قوم دے ہت نوں موہرے کریندے نیں۔ قوم دا ہت اصل وچ راسوال میل دے ہت دا ناں ہوندا اے۔ اپنے ہت نوں پوری وسوں دا ہت بنا کے اوہ کامیاں نوں کم تے لاوندے نیں تے اوہناں دی کمائی نوں آپنا لاہا بنیندے نیں۔ اوہناں دی رہت نوں اپنے کم دیاں لوڑاں سر ڈھال دے نیں۔ اوہناں نوں آپنیاں لاگیاں آتر پھلگاں وانگر سوچنا سکھیندے نیں۔ ایہہ سارا کم قوم دے ناں تے سردا اے۔ قوم اوہ بناوٹی سانجھی ہوند اے جیہڑی دھروکار تے دھرو مارے دی نکھیر نوں دبا دیندی اے، اصل اسانجھ نوں اک بناوٹی سانجھ دا اچھاڑ اگھت کے لکا دیندی اے۔ یورپ وچ جیویں جیویں راسوالی گکڑیری تھی ہر پئے دے راسوال اپنے ہت لئی دو جیاں تپیاں دیاں

راسوالاں نال بھڑے قوم بند تھی کے۔ یورپی راسوالاں دا قوم بند بھیڑ پورے جہان
 وچ کھنڈیا تے ایشیا افریقہ امریکہ دے ایہناں کھیہ بھڑ کے حصے وٹ گھدے۔
 جیہڑے تپے ایہناں مار لیتے اٹھاویں اُچ نوں کچا مال کر سمیٹا، گھر کھڑاں وچ پکایا
 تے مُر اوتھے آن دھچیا۔ ایہناں تپیاں دیاں واسیاں نوں راسوال شاہی نوں ٹھلن لئی
 اپنی نویں قوم بندی کرنی پئی۔ تپیاں دی وٹ وی راسوال شاہی نے اپنے لاہے سر ای
 کرنی آہی سوکیتی۔ پرانیاں رہتلاں نویں مُلک وٹ دے نویں قوم بندی دے بھار پٹھ
 آئیاں۔ نویاں جوڑیاں قوماں اندروں باہروں نویاں کھیڑاں بھیڑاں وچ پھسیاں۔
 رنگاں ڈھنگاں بانیاں بولیاں ٹابریاں دے پرانے فرق مارو بن اُبھرے تے راسوال
 شاہی آپ گھتیاں پوڑیاں وچ آپ ای منصف تھی کھلوتی۔ آپ پائے پرانے پاڑاں
 نوں اپنے لاہے سر گنڈھدی کھولدی گئی۔

ایہہ گل وی پہلوں تھی اے جو راسوالی کنوں اگیرے مل دیہار دے جو جو روپ
 رہے اوہ وی بندے دا تت ست کھوہ کے اوہنوں آپ ویتری ہوند پو اوہندے آئے۔
 بندے دا تت ست تے ہے گل نال اکائی۔ بندہ اپنے تت ست نوں، گل نال اکائی
 نوں، ماندا ہے سانجھ ورتن راہیں۔ گل نال اکائی دی وار بے انت اے۔ بندہ پنجاہ لکھ
 ورھیاں توں جگ تے ہے کہ دس لکھ ورھیاں توں نکلیا گل ہوند وچوں ای اے۔ ہوند
 کدو کنی اے ایہہ گین کوئی کر وی گھنے، انہوند کدو کنی اے ایہہ گین کون کر یسی۔ ہوند دی
 وار انہوند دی وار دا انگ اے۔ ایہہ نہیں جو ہوند تھی تے انہوند مُک گئی۔ دوہاں دا
 آپس وچ فکر نہیں رلا اے۔ ہوند دا ہوسکن انہوند دے اندر اے تے ہوند دا مُک
 سکن انہوند بن کے وسدا اے ہوند دے اندر ہر دم۔ دم کیہ اے ساہ دا آون تے
 وُجھن۔ سو جیون بنیا ای ہوند انہوند دے رلے نال اے۔ بندے دی وار، رزم رزم دی
 وار، بے انت ہوند ان ہوند دی وار اے۔ ہر محدود لامحدود دا سروپ اے۔ شاعر آکھیا ہا:

گن فیکون تے گل دی گل اے

تے مل ویہار تے اوس گن فیکونوں ٹریا ای نہیں۔ سو ایہہ دس ہزار ورھے پُرانا
 اے کہ پنجہ ہزار ورھے ایہہ تے اصلوں گھڑی پل دا ای ہویا سمجھو۔ مل ویہار دا آپنا
 گن فیکون تھیا جد بندے کول لوڑوں ودھ جُون لگ پیا تے جیہڑے سیانے واڈھونوں
 سانھن ورتاون تے لگے اوہ ویلے نال چوکھے ای سیانے تھی گئے۔ واڈھونوں سانجھ
 ورتن وچوں کڈھ کے وکھرا کر گھد ونیں۔ اوہدے اُتے مل مار کے آپ وی سانجھ
 ورتن وچوں نکل گئے۔ واڈھو مل دے زور تے کرن کماون والیاں نوں بچ کر کے آپ
 اُچ تھی بیٹھے، اوہناں دے سر تے سوار۔ خلق دا آپنا لوڑوں ودھ کیتا ای اوہدا ویری تھیا
 تے ہُن تائیں ہے۔ مل ویہار پسر دا گیا سانجھ ورتن سنگودی گئی۔ جندہ ہُن گل نال
 اکائی مانے تے کیوں۔ اوہ گھروں بے گھر تھی گیا۔ مل ویہار نے نواں گھر اُسار
 بندے نوں وچ واڑیا۔ گل کنوں نکھیری اگلی میں والا گھر۔ اوہنوں اپنے حساب دیاں
 نویاں ہونداں ویتر پوائیاں: زرار، مالک کیرا، بھوئیں وال بھوئیں ہین، اُچ بچ، ڈاڈھا
 ماڑا، پاک پلیت۔ ایہناں ہونداں نال رلدیاں گلیاں ہور نکھیراں، تپے، روے، رنگ،
 ریت، رھتل۔ گل نالوں نکھیر نوں فقر ریت والے دُوئی آکھدے نیں۔ جیہڑے ویلے
 بندہ دُوئی نوں آپنا آپا مندا اے، ایس آپے دا ٹوریا ٹریندا اے تاں وار نال، گل ہوند
 دی بے اوڑک وار نال، اوہدا سچ ساٹکا الوپ تھی ویندا اے۔ مکدا نہیں ایہہ سانگا، مک
 تے سکدا ای نہیں، چیتوں تلک کے اچیت وچ ڈھل لگدا اے، اُسرت پتالے۔ ایہدا
 چیتوں ونجیون سچیت ورتارے وچ نہ ورتیوں ای چرکالا وگچا اے بندے دا، اوہدا اتھاہ
 ڈکھ۔ مل ویہار جس ایہہ ڈکھ دتا اے پلوسدا اے بندے نوں۔ چھڈ ایس وگوچے نوں۔
 آتینوں پلو پل نویوں نویں دن سونی ہوند دیواں۔ تینڈی مل تینڈی ہوند اے۔ ہونداں
 دی ہوند۔ بے توں مل مارن جوگا نہیں تاں مل واناں دا ادھین ہون آتر تھیوں تینڈی

ہوند اے۔ ایہوں ای مان۔

سو اِنج آکھ گھنوں جو نویں قوم بند ہوند دُوئی والیاں ہونداں دی پرانی لوی دا ہنواں
ہرا اے جیہڑا ملوانی دے اجو کے رُوپ (راسوالی) نے بندے دے ہتھ پھڑایا اے۔
اساں میاں محمد بخش ہوراں نال اُنھیںویں صدی دا ادھ ٹپ کے اوتھے آن کھلے ساں
جتھے انگریز راسوال راج دے تروڑ لئی نویں استھاؤر قوم بند ہوند آپنے نین نقش پئی
سیاندی سواردی اے۔ میاں صاحب دی لکھت وِچ ایس ہوند دا مہاندرا پنجابی اے۔
ایہہ ہوند میاں صاحب دے ”مرمر بنائے شیشے“ وِچ ”پنجاب زمیں“ دیاں شاعراں دی
سنجھال راہیں آپنی دکھ پئی سہی کریندی اے۔ جس فقر ریت دے میاں صاحب بالکے
نیں، اوہ گل نال اکائی دے پنڈھ دی ریت اے اوہ پنڈھ جیہنوں اوہ ”سفر العشق“
آکھدے نیں۔ ایس ویلے وی آپنے ولوں اوہ کم اوسے ریت دا ای پئے کریندے
نیں۔ پر ایس کم وِچ اوہ ویلے دے نویں کارے نوں وی پئے نھیندے نیں۔ فقر ریت
دے بالکے مل دیتیاں ہونداں ونجا کے گل نال اک تھیون دی بھال وِچ جُٹے۔ اوہناں
جسناں رنگاں رویاں تپیاں رہتلاں کتیاں والی ونڈ دے پٹھ لگی اکائی دا درشن کرا کے
مل ہنناں نوں مل واناں موہرے جوڑ کھلاریا مل ویہار نوں اصلوں مکاون کیجے۔
جانے مل ویہار تے مکدا منکسی ایس ویلے تے ایہدے مکا لئی جو کھلون ای گل نال،
آپنے تے ست نال میل ہے۔ دُوئی وال ہونداں نوں رَدن لئی اوہناں کنوں چت
خلاصن لئی رنگاں تپیاں رویاں رہتلاں بولیاں دے فرق نوں گل اکائی دا سروپ کر کے
مانیا فقر ریت والیاں:

اک الفوں دو تین چار ہوئے

پھر لکھ کروڑ ہزار ہوئے

میاں صاحب وِچ وی تپیاں رویاں رہتلاں بولیاں دا فرق ایویں مانیا گیا اے پر

نال ای نویں قوم بندی دی دکھ وی پئی اگھڑدی اے تے ایس دکھ اُتے پرچھاواں اے
 کجھ پنجابی جٹ باتشاهی دا تے کجھ پورے ہند دی مُغل باتشاهی دا۔ دوہاں دا مُکاء
 انگریز راسوال شاہی ہتھوں تھیا۔ سو اوہدے تروڑ لئی کھلوندی نویں قوم بند ہوند دے
 اگھاڑ وچ ایہناں مکیاں دیسی باتشاهیاں دا دگوچا وی کم آیا۔ پر اگوں جد نال ای ہند
 پنجاب وچ نویں قوم بندی دی پنیری نوں حاکماں دی سیاست نے فرقو کھیاں وچ
 پٹ گڈیا تاں ایہو دگوچا فرقو چکھیاں دی اُساری نوں پانی دین دے کم وی آیا۔
 انہیویں صدی دے ترتجے پاء پوجن پڑھن کیہ تے کھاوان پہنن کیہ رہریت دا ہر رنگ
 فرقو قوم بند دکھریویں دا نشان بن گیا۔ بولی میں توں دا میل وسیلہ نہ رہی، میں
 توں دیاں حداں انگھن دا آہر نہ رہی میں توں دے دکھپ دا، میں دی توں نال
 کھار دا، میں دی توں اُتے چڑھت دا ہتھیار بن گئی۔ بولی بولی نہ رہی پڑبولی بن گئی
 تے پڑبولی بن کے بڑبولی تھی گئی۔ بڑبولیاں نے وردیاں کس لئیاں مچھاں وٹ لئیاں
 تے فرقو قوم بند سیاست دے پڑ وچ لہہ کے گھل پیاں۔ پر وردیاں مچھاں دے چکھے
 اصل بولی تے ہے رلا۔ بولی دا اصلا جو رلا ای ہویا۔ سو ایس لڑائی وچ کھینے کھینوں
 مارنا اے تے کھینے کھینوں بچاونا اے کھدے کولوں ایہدا پتہ نہیں رہندا۔ رہ ای نہیں
 سکدا۔ دو جیاں وردیاں وچ اپنے پئے مریندے نیں تے آپنیاں وچ دوجے۔ فرقو
 سیاست نکھیڑ دی سیاست اے۔ دوجے نوں اپنے کنوں نکھیڑن دی۔ اپنے آپ نوں
 نزول کر دیکھن دی، کر دیکھن تے دوجے نوں دیکھاوان دی۔ ایہہ سیاست بندے دی
 وار نوں بھلا کے ای سردی اے۔ کیونجو بندے دی وار تے ہے ای رلے دی۔ کوئی
 ہوند نزول تے تھی ای نہیں سکدی کیونجو ہوند بندی ای رلے نال اے۔ ہوند داتت ای
 رلا اے، ہوند انہوند دا رلا۔ نزول تھیون کملی رُجھ اے آپا مار آہر اے۔ اج میاں محمد
 بخش نوں گذریاں سو ورھے لنگھ گئے نیں۔ ایہناں سو ورھیاں وچ راسوالی دے جگ

پیارنے قوم بندی دے کیہڑے کیہڑے رنگ کڈھے نیں تے اوہناں کولوں کیہ کیہ کم
 کڈھائے نیں ایہہ ویرواتے کریندے ای رہندے نیں وارکار۔ پر راسوالی دے جگ
 پیارنے آپنا تروڑ کرن والی سوچ دا مونہہ موڑن لئی وی جگ پیریا اپرا لا کیتا اے بہوں
 رنگا۔ ایس اپرالے نے وڈیاں وڈیاں نابرسو جھواناں دا کنڈا کڈھ دتا اے۔ گھنے اوہ
 سیانے جیہڑے چالو ویہار دا وسین موڑن اترے اج آپ ایس وسین دے منجھار
 سوار نیں۔ چوکھیاں ایہہ وچار پکا ٹوریا اے جو راسوالی دی جگ چڑھت لازمی اے۔
 ایسے وچ بندیائی دی سُرخوئی اے اوڑک۔ راسوالی نے آپ ای دلدر دور کر دینے
 نیں، اپنے آندے وی تے پرانے وی۔ راسوالی دا جگ پیار ایہدی پوری جگ حاکی
 آپ ای اُپا اے اپنے دتے ہر روگ دا۔ ایہناں نوں راسوالی بارے ہر ٹوکویں گل
 چُھن لگ پئی اے۔ آکھدے نیں کیہ تھل پئے کدیندے نیں ایہہ ہنڈھے ویلے دی
 رہند کھوند۔ ہر گل وچوں وِرگ وِٹتے میل گھول کڈھ دیکھاو نوں تھکے نہیں اے ایہہ۔
 جیون دی رنگا رنگی نہیں دسدی ایہناں نوں جیہنوں دیکھن دیکھاو اصل کم اے لکھیرے
 دا۔ ٹوکویں گل کرن والے آکھدے نیں پردانیو اسیں کون آں نویاں کڑمائیاں وچ بھنگ
 گھتن والے۔ ایہہ تے کم ہو یا تہاڈیاں شریکاں دا۔ ساڈا کسے نال شریکا نہیں۔ ساڈا
 کیہ وس اے رنگا رنگی دیاں نویاں سونویاں سواداں کنوں کسے نوں ورجن دا۔ اسان
 کیہڑے ڈک ای کھلوتے آں جگت راسوالی دے کھارے کھوہ نوں گرونوں جیہدی
 نساووں نویاں سواداں نوں پانی پیا لگدا اے۔

میاں محمد بخش اپنے ویلے وچ راسوالی دے جگت پیار دا سُر دا تروڑ بھالیا آپنی بُوہ
 وچ۔ راسوال قوم بندی نوں نابرسو قوم بندی راہیں ٹھٹھ پاون والی سوچ نال رلائی آپنی
 سوچ اوہناں۔ ایس راہ تے اوہ پئے سوئی دا قصہ لکھن مگروں سگوں سوئی دا قصہ
 لکھدیاں 1857 وچ۔ سوئی دا قصہ ملوان ویہار دا تروڑ کریندا اے ملوان ویہا ہوں نابری

راہیں۔ سوہنی دی نابری رات دی گھل اے دیہنہ دی باندھ بھنن کیجئے۔ ننان دا کچا گھڑا
 ایس رات گھل نوں روکدا اے۔ ایہہ کچا گھڑا دیہنہ دا چھاپا اے رات اُتے۔ بندے دا
 ملوانی نال بھیڑ سھل کیوں تھیونا اے۔ سوہنی دے قصے وچ تاں سوہنی دی موت ای رمز
 اے سھل تھیون دی۔ پر کیہ سھل تھیون موت دی رمزوں پنا نہیں دیکھیا دیکھایا جا
 سکدا۔ ایہہ مُدا بنیا میاں صاحب لئی تے ”سیف الملوک“ دے قصے راہیں نبڑدا جاپیا
 اوہناں نوں ایہہ مُدا۔ ”سیف الملوک“ دی کہانی دی ویتز درباری آہی چکھوں۔ میاں
 صاحب او سے کہانی نوں بندے دی گھل دی رمز بناون دا اُپرا لکتیا۔ سوہنی دی موت
 (جیویں ہیرتے کسی دی موت) ویہار نوں ردن دی رمز اے۔ بندے دی گھل نال
 اکائی دی تاگھ، آپنے تے ست نال ملن دی تاگھ مل ویہارے رہ ای نہیں سکدی۔ یا
 مل ویہار مکے یا ایہہ تاگھ تھکے۔ سو موت سوہنی دے قصے وچ مل ویہاروں انموڑ نابری
 دا نشان اے۔ جدوں 1857 وچ انگریز راسوالی دا تروڑ نابرقوم بندی بنیا تاں مل دانی
 دے تروڑ نوں پچھانہ کرنا پیا۔ نابرقوم بندی وچ استھاور مل داناں نوں رلاون ضروری
 ہا۔ نابرقوم بندی مل ویہار دی بتر نوں نہیں پرچولدی۔ اوہدا پہلا کم ہر میل دیاں لوکاں
 نوں باہر لے راج موہرے اگٹھ کر کھلہارن دا ہے۔ سو ”سیف الملوک“ دا قصہ میل
 وڈ نوں نہیں چھیڑدا، ورگ بھیڑ دا پرچھاواں نہیں پون دیندا آہی کتھ اُتے کسے گھلے
 رنگ وچ۔ سیف دی باتشاہی نوں حق دی باتشاہی دی رمز بنیندا اے۔ میاں صاحب
 نے قصے دی پرانی جماندرو درباری بتر نوں نویں نابرقوم بند سوچ دا ڈھو بنایا۔ جیویں
 آ کی سپاہیاں بہادر شاہ ظفر نوں ڈھو بنایا، جیویں مولوی غلام رسول یوسف دی رمز نوں
 تے خواجہ غلام فرید صبح صادق خاں نوں۔ میاں صاحب نوں ویلے دی لوڑ ایہا جاپی۔
 اوہناں گھل اکتا (وحدت الوجود) دے وچار نوں وی قوم بندی دے حق وچ وسیب
 دیاں تریڑاں میلن لئی ورتیا۔ فقر ریت دیاں اگلیاں لکھتاں وانگ ”سیف الملوک“

وچ گل اکتا مل وان میل نوں کھل کھلو کے پُئِن ونگارن دے کم نہیں آوندی۔ پر جے گل اکتا ایہہ کم ولا جاوے تاں اوہ آپ پوہی ہو جاندی اے۔ ورگ تریڑاں نوں کھولن تے راسوال راج نوں دی وارا نہ ہا کھاندا پر فرقو تریڑاں نوں کھول کے کپے پاڑ بنا کے نویں سیاست وچ اتارن تے راسوال راج دی لوڑ آہی۔ سو نابرقوم بندی دے چکھے کھلوتے سنگدے وحدت الوجود دا تروڑ وحدت الشہود راہیں وی تھیاتے کھلی دَبل مُلوانا چاری راہیں وی۔ نابرقوم بندی میدان فرقو قوم بندی نوں دے گئی۔ وحدتی قوالیاں کراون والے آپ گھابر کے مُلوانیاں دے چکھے ہو کھلوتے۔ پیر پیر تے مُلا نوں بندن والے آپ کسے اعتباری مُلا دا پتہ کراون لگ پئے نویں شریعت بارے صلاح لین لئی۔

جد تائیں وسیب نے میل بند رہنا اے ہولیاں بھاریاں میلاں دی نکھیڑ نے ای بندے دی سُر ت سارن دا کم کرنا اے۔ جگت راسوالی میلاں دی نکھیڑ دلوں بندے دی نظر ہٹاؤن لئی فرقو نکھیڑ نوں اگیرے کریندی اے کنیاں ڈھنگاں نال۔ اجکل جگت فرقے بندی دا جن دکھال کے ایہو آہر پئی کریندی اے۔ ورگ ونڈ مُڈھلا پواڑا اے بندے دی وار دا، شوہ پواڑا۔ ایہہ نواں نہیں۔ پر ایہدے بی دس ہزار ورھے پہلوں پئے کہ پنجاہ ہزار ورھے پہلوں ایہہ اصلوں پرانا وی نہیں۔ بندے دی مَن تائیں کھوجی وار کوئی دہ لکھ ورھے پرانی اے۔ سو خلقت چر جگتیں سانجھ ورتن ورتیندی آئی۔ کلہہ جگ (کھھیڑ دا دور) تدو کنا ہے جدوکنے بندے کول وافر اُج سہیون سانھن دے ویلے آئے۔ کجھ لوک وافر اُج دے آتھنی سانجھے ورتاؤے بنے۔ ویلے نال ایہہ اوہناں دا جدی کم بن گیا۔ کرن ہارتے سانھن ہار دی ونڈ اوڑک مالک تے کاسے دی ونڈ بن نتری۔ کلہہ جگ دی اجوکی صورت جگت راسوالی اے۔ راسوالی دا اُپا ایہدے اندروں ای اٹھنا اے پر راسوالی نے آپ نہیں اٹھاؤنا۔ آپ تے اوہنے ٹل لاؤنا اے لیہنوں

دباون دا- اُپا اٹھاونا اے راسوالی دی مار تھلے دے ہوئے سد یویں تت ست نے،
سانجھ ورتن دے پرانے سواد نے جیہڑا مل وانی دے ہر رُوپ نوں نکرن لئی نویں سو
نویں رُوپ بھالدا آیا اے۔ ہُن جے راسوالی جگیا گھدا اے آپنے آپ کوں تاں ایس
جگیا ئی ملوانی دی نابری وی جگیا سی آپنے آپ کوں تاں ای سَری۔ اج ایس نابری دی
جیہڑی کئی کیدھرے وی پئی اے اوہدا وگ رَلن بند اے گل جہان تے پوندیاں
کئیاں نال بھاویں اوہ دھرت دے اُپر نیں بھاویں اندر دھس دس گئیاں نیں تے
بھاویں اے کتے سمندراں وِچ ای ہن، تاء واء نوں تا نگھدیاں۔